

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΓΚΟΥΒΟΥΣΗ
(Α.Μ.:1012201903008)

**Θέμα: «Συγκριτική παρουσίαση της γενοκτονίας των Ποντίων και της
γενοκτονίας των Γεζίντι από το ISIS»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....2

Εισαγωγή.....3

Α΄ Κεφάλαιο

Η γενοκτονία ως έννοια και ως διαχρονικό φαινόμενο.....4

1.1. Εννοιολογική προσέγγιση.....4

1.2. Παραδείγματα γνωστών γενοκτονιών.....11

Β΄ Κεφάλαιο

Η γενοκτονία των Ποντίων.....20

2.1. Το ιστορικό υπόβαθρο.....20

2.2. Συνέπειες της γενοκτονίας των Ποντίων.....28

Γ΄ Κεφάλαιο

Το ISIS.....32

3.1. Ο Τζιχαντισμός.....32

3.2. Ιδεολογία και ιστορικό του ISIS.....39

Δ΄ Κεφάλαιο

Η γενοκτονία των Γεζίντι από το ISIS.....48

4.1. Η ταυτότητα των Γεζίντι.....48

4.2. Ο ρόλος του ISIS στην εξόντωση των Γεζίντι.....53

Ε΄ Κεφάλαιο

Σύγκριση και κριτική αποτίμηση των δυο Γενοκτονιών.....57

Επίλογος.....63

Πηγές και Βιβλιογραφία65

Περίληψη.....75

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, έχει ως αντικείμενο πραγμάτευσης μια απόπειρα σύγκρισης της γενοκτονίας των Ποντίων και της γενοκτονίας των Γεζίντι από το ISIS.

Η αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας προκάλεσε όχι μόνο την μετανάστευση των ανθρώπων αλλά και τον αφανισμό τους. Το λεγόμενο σύνθημα «η Τουρκία για τους Τούρκους» οδήγησε στην εξαφάνιση εκατομμυρίων πληθυσμών όπως Αρμένιοι και Έλληνες. Η θανάτωση των πληθυσμών μεθοδεύτηκε μέσα από βασανιστήρια, στέρηση τροφής και νερού, ασθένειες.

Αντίστοιχη τακτική «εκκαθάρισης» των ετερόκλητων θρησκευτικών πληθυσμών ακολούθησε το Ισλαμικό Κράτος, που ως τζιχαντιστικό τρομοκρατικό κίνημα επεδίωκε να επιβάλλει τον μουσουλμανισμό ακόμα και με την βία. Το ISIS έκανε ένοπλη σύρραξη εναντίον των Γεζίντι (Αύγουστος 2014). Ως αποτέλεσμα, το σύνολο αυτού του πληθυσμού εκτοπίστηκε και εκτιμάται ότι 3.100 Γεζίντι σκοτώθηκαν (περίπου οι μισοί εκτελέστηκαν και οι υπόλοιποι πέθαναν κατά τη φυγή) και 6.800 απήχθησαν και υπέστησαν πολλές συμφορές, όπως βασανιστήρια και αναγκαστική θρησκευτική μεταστροφή. Η «γενοκτονία» συνεχίζεται και από τον Αύγουστο του 2014, υπολογίζεται ότι 3.200 γυναίκες και κορίτσια βρίσκονται ακόμη σε αιχμαλωσία του ISIS.

Θέλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές» για την στήριξή τους, και ιδιαίτερα τον Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, κ. Θανάση Χρήστου για όλες τις υποδείξεις και συμβουλές του κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Εισαγωγή

Θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η συγκριτική παρουσίαση της γενοκτονίας των Ποντίων και της γενοκτονίας των Γεζίντι από το ISIS. Η εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, θα αναφερθώ στην έννοια της γενοκτονίας. Ο όρος γενοκτονία προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις γένος και κτείνω (=φονεύω). Τόσο ο ελληνικός όσο και ο διεθνής όρος δημιουργήθηκαν επίσημα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Με αυτόν τον όρο περιγράφονται τα μαζικά εγκλήματα που αποβλέπουν στη μελετημένη και βίαιη επιδιωκόμενη εξόντωση ολόκληρης φυλής ή μέρους του πληθυσμού της σε ορισμένο τόπο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα εστιάσω στην γενοκτονία των Ποντίων. Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου περιλαμβάνει σφαγές και εκτοπισμούς εναντίον Ελληνικών πληθυσμών στην περιοχή του Πόντου που πραγματοποιήθηκαν από το κίνημα των Νεότουρκων κατά την περίοδο 1914-1923.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα παρουσιάσω την ίδρυση, σύσταση και δράση του ISIS. Το ISIS δημιουργήθηκε μετά από την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003. Πριν, δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια από τις πολλές σουνιτικές εξτρεμιστικές ομάδες που μάχονταν τις στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ, κάνοντας ταυτόχρονα επιθέσεις κατά Σιιτών αμάχων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η γενοκτονία των Γεζίντι από το ISIS. Το Ισλαμικό Κράτος (ISIS) διαπράττει το έγκλημα της γενοκτονίας σε βάρος των Γεζίντι στη Συρία και στο Ιράκ, αποσκοπώντας στον αφανισμό της εθνοθρησκευτικής ομάδας των 400.000 ανθρώπων μέσω δολοφονιών, σεξουαλικής σκλαβιάς και άλλων εγκλημάτων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, θα πραγματοποιηθεί η σύγκριση των δυο γενοκτονιών αφού ενταχθούν στο ευρύτερο ιστορικοπολιτικό τους πλαίσιο.

Α' Κεφάλαιο

Η γενοκτονία ως έννοια και ως διαχρονικό φαινόμενο

1.1. Εννοιολογική προσέγγιση

Ο πρωταρχικός εννοιολογικός περιορισμός στη σκέψη για γενοκτονία είναι η κυριαρχία μιας αντίληψης της γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα. Δεχόμαστε ότι το Ολοκαύτωμα θεωρείται σοβαρή συνέπεια της γενοκτονίας, γι' αυτό και λειτουργεί ως πρότυπο άλλων γενοκτονιών. Δεδομένου ότι κάθε γενοκτονία είναι μοναδική, κάθε έννοια γενοκτονίας που βασίζεται σε πρωτότυπα θα διαστρεβλώσει την κατανόηση κάποιων γενοκτονιών καθώς τις φιλτράρει μέσω οποιασδήποτε γενοκτονίας θεωρείται κεντρική και καθοριστική. Δε θα είχε αξία να παραμερίσουμε το Ολοκαύτωμα ως όρο σύγκρισης προς άλλες γενοκτονίες. Αυτό που είναι σημαντικό είναι να διευρύνουμε την έννοια της γενοκτονίας καθορίζοντας επίσημα χαρακτηριστικά που ενώνουν τις γενοκτονίες μεταξύ τους¹.

Έχει γίνει κατανοητό ότι με το Ολοκαύτωμα εννοούμε ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και όχι οτιδήποτε μπορεί να ονομαστεί ολοκαύτωμα. Ο συγκεκριμένος όρος Ολοκαύτωμα έχει τόσο στενή όσο και ευρύτερη σημασία. Με αυστηρά καθορισμένα όρια, το Ολοκαύτωμα αναφέρεται στην εσκεμμένη και προμελετημένη επίθεση εναντίον των Εβραίων από τους Γερμανούς, στο πλαίσιο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Με ελεύθερη απόδοση, το Ολοκαύτωμα έχει να κάνει με τις απόπειρες της ναζιστικής Γερμανίας να εξαλείψει ομάδες ανθρώπων όπως οι Πολωνοί, οι τσιγγάνοι, οι ομοφυλόφιλοι, στο όνομα της ιδεολογίας της εθνικής καθαρότητας². Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, ο αφανισμός των Εβραίων κυριαρχεί. Ακόμη και αν επεκτείνεται πέρα από τη ναζιστική γενοκτονία, το Ολοκαύτωμα έχει μια πρωτότυπη εσωτερική δομή στην οποία η ναζιστική γενοκτονία θεωρείται κεντρική και καθοριστική³.

Πέραν της εννοιολογικής προσέγγισης του Ολοκαυτώματος, έχει αξία να διερευνηθεί ποια είναι η σχέση μεταξύ του προαναφερόμενου και της γενοκτονίας. Η πλειονότητα των ανθρώπων πιστεύει ότι γνωρίζει την σχέση αυτή, καθώς στη

¹ Α. Γιόκαρης & Φ. Παζαρτζή, *Εθνική και Διεθνής Ποινική Καταστολή των Διεθνών Εγκλημάτων*, Αθήνα 2012, σ. 199.

² J. Petrie, *The secular word HOLOCAUST: scholarly myths, history, and 20th century*, New York 2000, σ. 31-33.

³ M. Johnson & C. Rittner, *Circles of Hell: Jewish and non-Jewish victims of the Nazis*, New York 1996, σ. 123-125.

συλλογική συνείδηση έχει σχηματιστεί η εντύπωση ότι το Ολοκαύτωμα είναι πρωτοποριακή περίπτωση γενοκτονίας. Το σφάλμα σε αυτή την υπόθεση είναι ότι δε μπορεί να θωρηθεί ως τυπική περίπτωση και να λειτουργήσει συγκριτικά προς άλλες γενοκτονίες⁴. Μια σημαντική επιστημονική βιβλιογραφία είναι αφιερωμένη στην απόδειξη ότι το Ολοκαύτωμα ήταν και παραμένει μοναδικό στην ιστορία⁵. Μερίδα μελετητών επισημαίνει ότι κάθε περίπτωση γενοκτονίας πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά και ότι το Ολοκαύτωμα ήταν μια εξαιρετικά σπάνια περίπτωση⁶.

Η σπανιότητα του Ολοκαυτώματος είναι το χαρακτηριστικό που θέτει υπό συζήτηση το αν μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο και βαθμός σύγκρισης προς τις άλλες γενοκτονίες⁷. Το Ολοκαύτωμα ήταν «το πιο συγκλονιστικό γεγονός του εικοστού αιώνα», το «πιο τρομερό γεγονός στη σύγχρονη ιστορία», «μια παγκόσμια επίθεση στον ίδιο τον δυτικό πολιτισμό», η «απόλυτη έκφραση» της γενοκτονίας⁸. «Οι ανοφοβικές τάσεις έφτασαν στο αποκορύφωμά τους στον εικοστό αιώνα, όταν το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ διαιώνισε την πιο εκτεταμένη προσπάθεια για γενοκτονία στην ιστορία»⁹. Με μια λέξη, «το ναζιστικό καθεστώς ήταν το πιο γενοκτονικό που έχει δει ποτέ ο κόσμος»¹⁰. Αυτές οι δηλώσεις τοποθετούνται στο πλαίσιο της υπερβολικής ρητορικής και είναι συνηθισμένη στην κυκλοφορούσα βιβλιογραφία του Ολοκαυτώματος.

Ως «η τελική ιδεολογική γενοκτονία», υποστήριξαν οι Chalk και Jonassohn, «το Ολοκαύτωμα είναι μόνο του στην ιστορία της Δύσης και στην ιστορία της γενοκτονίας»¹¹. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, καταλήγει ο Charny, «έδωσαν στο Ολοκαύτωμα μια διαχρονική έννοια και μια άξια θέση ως το αρχετυπικό γεγονός μαζικής δολοφονίας στην ανθρώπινη ιστορία»¹². Εδώ, αξίζει να θυμηθούμε τον τίτλο

⁴ S. T. Katz, "The uniqueness of the Holocaust: the historical dimension," στο: *Is the Holocaust Unique? Perspectives on Comparative Genocide*, Boulder 1998, σ. 19-20.

⁵ Y. Bauer, "The impact of the Holocaust," στο: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, τχ. 548 (1996), σ. 14-22.

⁶ H. Heinsohn, "What makes the Holocaust a uniquely unique genocide?", στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 2 (2000), σ. 411-430.

⁷ D. E. Stannard, "Uniqueness as denial: the politics of genocide scholarship," στο: *Is the Holocaust Unique? Perspectives on Comparative Genocide*, Boulder 1998, σ. 34-37.

⁸ D. J. Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York 1996, σ. 4.

⁹ S. Solomon, J. Greenberg & T. Pyszczynski, "Pride and prejudice: fear of death and social behavior," στο: *Current Directions in Psychological Science*, τχ. 9 (2000), σ. 200-204.

¹⁰ M. Mann, "Were the perpetrators of genocide 'ordinary men' or 'real Nazis'? Results from fifteen hundred biographies," στο: *Holocaust and Genocide Studies*, τχ. 14 (2000), σ. 331-366.

¹¹ F. Chalk & K. Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven 1990, σ. 323-325.

¹² I. W. Charny, "Toward a generic definition of genocide", στο: *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994, σ. 72.

του σχετικού ακαδημαϊκού περιοδικού: «Ολοκαύτωμα και Μελέτες Γενοκτονίας». Η απάντηση είναι ότι οι μελέτες γενοκτονίας αποτελούν, κατά την τυπική άποψη, τη μελέτη του Ολοκαυτώματος και άλλων γενοκτονιών. Ο τίτλος του περιοδικού αντιπροσωπεύει την βασική ιδέα του χώρου¹³.

Σύμφωνα με αυτήν την έννοια της γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα, το περιεχόμενο του Ολοκαυτώματος και των Μελετών Γενοκτονίας επικεντρώνεται συντριπτικά στο Ολοκαύτωμα. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι από το 1997-2000, τα 48 από τα 53 άρθρα του περιοδικού αναλώνονταν στο Ολοκαύτωμα. Από τα υπόλοιπα πέντε, δύο αφορούσαν σχετικές καταπιέσεις των Εβραίων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μία αφορούσε τη σχέση του Ολοκαυτώματος με άλλες γενοκτονίες, μία αφορούσε την τουρκική εξόντωση των Αρμενίων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μια άλλη μια σειρά σχετικών γενοκτονιών της Ανατολίας¹⁴.

Ακόμη και όταν οι θεωρητικοί της γενοκτονίας προσπαθούν να αντιμετωπίσουν γενικά ζητήματα και όχι συγκεκριμένες περιπτώσεις, λαμβάνουν συνήθως το Ολοκαύτωμα ως κεντρικό στοιχείο στην ανάλυσή τους¹⁵. Σε επίπεδο απήγησης, το Ολοκαύτωμα είναι σίγουρα η πιο γνωστή γενοκτονία στον κόσμο. Η διασημότητα του Ολοκαυτώματος είναι φανερή στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, όπου έχουν ιδρυθεί επτά μεγάλα μουσεία Ολοκαυτώματος. Τα μουσεία αυτά λειτουργούν και ως φορείς εκπαίδευσης του κοινού σχετικά με το Ολοκαύτωμα. Τα προγράμματα και τα προγράμματα σπουδών του Ολοκαυτώματος αφθονούν. Στο βαθμό που εξετάζονται καθόλου άλλες γενοκτονίες, μπορούν να γίνουν κατανοητές και να συζητηθούν μόνο μέσα από μια αντίληψη της γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα. Είναι αλήθεια ότι έχουμε στο μυαλό μας το Ολοκαύτωμα ως την μοναδική γενοκτονία, παραμερίζοντας τις άλλες. Προσπαθούμε να καταλάβουμε άλλες γενοκτονίες σκεπτόμενοι πόσο συγκλίνουν ή πόσο απέχουν από το Ολοκαύτωμα¹⁶.

Η εφαρμογή μιας έννοιας γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα, σε αντίθεση με αυτήν που βασίζεται σε κάποια άλλη γενοκτονία, καθορίζει ουσιαστικά ποια γεγονότα θεωρούνται γενοκτονικά. Πράγματι, ένα ιστορικό γεγονός είναι το άθροισμα κινήσεων, επιλογών, αποφάσεων, εξελίξεων. Στην περίπτωση που

¹³ H. R. Huttenbach, "From the editor: apologia rationalis", στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 1 (1999), σ. 7-10.

¹⁴ G. J. Andreopoulos, *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994, σ. 10-13.

¹⁵ R. M. Lerner, *Final Solutions: Biology, Prejudice, and Genocide*, University Park 1992, σ. 27-30.

¹⁶ N. G. Finkelstein, *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, London 2000, σ. 67-68.

θελήσουμε να ονομάσουμε ή όχι ένα ιστορικό γεγονός, γενοκτονία, τότε θα χρειαστεί να θέσουμε κάποια ως πρότυπο και κάνουμε συγκρίσεις. Στην κοινή αντίληψη, φαίνεται ότι τείνουμε να θεωρούμε ένα γεγονός γενοκτονία όταν αυτό μοιάζει κατά πολύ με το Ολοκαύτωμα. Έτσι, ένα αλληλεπικαλυπτόμενο αλλά κάπως διαφορετικό σύνολο ιστορικών γεγονότων θα μπορούσε να θεωρηθεί γενοκτονικό εάν το πρωτότυπό μας, αντί για το Ολοκαύτωμα, ήταν, ας πούμε, η γενοκτονία των Αρμενίων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹⁷, μία από τις πολυάριθμες γενοκτονίες που σχετίζονται με την ευρωπαϊκή κατάκτηση της Αμερικής, της Αφρικής και της Αυστραλίας¹⁸ ή οποιαδήποτε από τις μυριάδες άλλες γενοκτονίες της ανθρώπινης ιστορίας¹⁹. Οι έννοιες που βασίζονται σε πρωτότυπα μπορεί να συρρικνωθούν ή να επεκταθούν επιλεκτικά, έτσι ώστε να αποφευχθούν ή να αναπαραχθούν παραπλανητικές παρατηρήσεις²⁰.

Λαμβάνοντας υπόψη την έννοια της γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα, για παράδειγμα, η πολιτική ιδεολογία και οι πατριωτικές δεσμεύσεις κάποιου μπορεί να αναμένεται ότι θα έχουν ουσιαστική επίδραση σε αυτό που θεωρεί αρκετά επαρκές το Ολοκαύτωμα ως γενοκτονία. Στο βαθμό που κάποιος υποστηρίζει μια δεδομένη κυβέρνηση, για παράδειγμα, είναι λιγότερο πιθανό: να αντιληφθεί τρόπους με τους οποίους οι ενέργειές της είναι παρόμοιες με εκείνες της ναζιστικής Γερμανίας, να επισημάνει τις ομοιότητες, να καταλάβει τους τρόπους με τους οποίους κάθε κυβέρνηση χειρίζεται τα γεγονότα, να επισημάνει τις διαφορές. Ο συνδυασμός μιας πρωτότυπης έννοιας της γενοκτονίας με τη γενική γνωστική τάση να αντιλαμβάνονται και να ερμηνεύουν τα στοιχεία με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρεί τις απόψεις του καθιστά λιγότερο πιθανό να ερμηνεύσει τις ενέργειες των ευνοούμενων κυβερνήσεων ως γενοκτονικές²¹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ανάλογα με το πρότυπο γενοκτονίας που επιλέγουμε κάθε φορά, ανάλογα θα είναι και τα συμπεράσματα για τον αν διάφορα ιστορικά γεγονότα είναι γενοκτονικά ή όχι. Τέτοια συμπεράσματα δεν θα ήταν πλέον δικαιολογημένα από αυτά που δημιουργήθηκαν από μια αντίληψη βασισμένη στο Ολοκαύτωμα. Αυτή η μεγαλοκτονία, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε, είχε σκοπό να

¹⁷ R. G. Hovannisian, *Remembrance and Denial: The Case of the Armenian Genocide*, Detroit 1999, σ. 47-49.

¹⁸ A. D. Moses, "An antipodean genocide? The origins of the genocidal moment in the colonization of Australia", στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 2 (2000), σ. 89-106.

¹⁹ G. J. Andreopoulos, *ό. π.*, σ. 17.

²⁰ K. E. Stanovich, *Who is Rational? Studies of Individual Differences in Reasoning*, Mahwah 1999, σ. 88-90.

²¹ E. C. Stephens, J. E. Brown & J. E. Rubin, *Learning about ... the Holocaust: Literature and Other Resources for Young People*, North Haven 1995, σ. 37-40.

εξαλείψει εκατοντάδες διακριτούς πολιτισμούς σε ολόκληρη την Αμερική. Επιπλέον, ήταν ως επί το πλείστον μια συγκαταβατική πολιτική, που ακολουθήθηκε γενιά με γενιά από τις κυβερνήσεις πολλών αποικιακών και αναδυόμενων εθνών, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, ανεξάρτητα από το ποιος είχε την πολιτική εξουσία²². Με αυτό το πρότυπό μας, θα μπορούσαμε να αξιολογήσουμε τις φαινομενικές γενοκτονίες σε σχέση με τον αριθμό των πολιτισμών που εξαλείφθηκαν, τη διάρκεια των γενοκτονικών διαδικασιών και το εύρος της υποστήριξης αυτών των διαδικασιών²³.

Μια τέτοια υποτίμηση του Ολοκαυτώματος είναι εντελώς ανυπόστατη. Δεν διαφέρει, ωστόσο, από τις συνήθεις αρνήσεις γενοκτονίας που προκύπτουν από το να θεωρούμε το Ολοκαύτωμα ως μοναδικό και/ή πρωτότυπο. Πέρα από τα πρότυπα γενοκτονιών, πρέπει να σημειωθεί ότι κάθε γενοκτονία έχει να προσφέρει τα δικά της χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν, ακόμα και αν αποκλίνουν από την πρότυπη γενοκτονία²⁴.

Η πορεία πέρα από μια έννοια γενοκτονίας που βασίζεται στο Ολοκαύτωμα, λοιπόν, δεν μπορεί να αποτελείται από μια αναζήτηση για το ένα πραγματικό πρωτότυπο της γενοκτονίας. Είναι ουσιαστικό, η στοιχειοθέτηση της έννοιας να βασίζεται σε γενικευμένα κριτήρια ώστε να δημιουργηθεί μια ευρύτερη κατανόηση της γενοκτονίας.

Το πόσο αντικειμενικά μπορεί να θεαθεί μια γενοκτονία είναι ανάλογο του πόσο αντικειμενικά είναι τα κριτήρια που βάζουμε. Οι τυπικές αντιλήψεις απέναντι στις γενοκτονίες τίθενται σε αμφισβήτηση. Ωστόσο, η επεξεργασία μιας τυπικής αντίληψης της γενοκτονίας δεν είναι εύκολη υπόθεση. Μια πρόταση θα ήταν, να δημιουργήσουμε μια προσωρινή λίστα γενοκτονιών και να επιχειρήσουμε να ανασύρουμε τις ομοιότητες. Αυτή θα ήταν μια πρώτη προσπάθεια στο δρόμο δημιουργίας ενός ορισμού της γενοκτονίας. Βοηθητικό επίσης, θα ήταν να σκεφτούμε τι είναι αυτό που μας κάνει να θεωρήσουμε μια πράξη γενοκτονική. Ακόμη, ολόκληρο το εγχείρημα της επινόησης κριτηρίων για τη γενοκτονία ίσως επηρεαζόταν από κίνητρα ιδιοτελών συμφερόντων για να ταξινομηθούν ή να μην ταξινομηθούν συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα ως γενοκτονικά.

²² W. Churchill, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*, San Francisco 1997, σ. 23-24.

²³ Γ. Κόκκινος, *Το Ολοκαύτωμα και η ευρωπαϊκή ιστορική συνείδηση*, Αθήνα 2020, σ. 48-50.

²⁴ Γ. Κόκκινος, *Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο*, Αθήνα 2007, σ. 25-27.

Παρόλες τις αντιξοότητες, η αξία της δημιουργίας ενός ευρύ ορισμού έχει αναγνωριστεί και κατά καιρούς έχουν ειπωθεί διάφοροι επίσημοι ορισμοί της γενοκτονίας. Ο γνωστότερος ορισμός δίνεται από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1948 που αφορά την πρόληψη και τιμωρία του εγκλήματος της γενοκτονίας²⁵. Ορίζει τη γενοκτονία «ως οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις που έχουν γίνει με πρόθεση να καταστρέψει, συνολικά ή τμηματικά, μια εθνική, εθνική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα». Οι πράξεις ορίζονται ως εξής: α) θανάτωση μελών της ομάδας, β) πρόκληση σωματικής ή ψυχικής βλάβης στα μέλη της ομάδας, γ) πρόκληση με ποικίλους τρόπους της εξαθλίωσης της ομάδας με απώτερο σκοπό την μερική ή ολική εξαφάνισή της, δ) θέσπιση μέτρων που απαγορεύουν την διαίονιση της ομάδας, ε) απομάκρυνση των παιδιών από τη δική τους ομάδα και μεταφορά σε άλλη²⁶.

Μεταξύ των μελετητών της γενοκτονίας, αυτός ο ορισμός θεωρείται σχεδόν καθολικά ότι έχει σοβαρή έκφραση. Ο Kuper, παρά τις επιφυλάξεις, αναγνώρισε ότι η αντίληψη του ΟΗΕ «παρέχει έναν λειτουργικό οριστικό πυρήνα για διεπιστημονική ανάλυση και εφαρμογή»²⁷. Άλλοι μελετητές πρότειναν εναλλακτικούς ορισμούς, με βάση τη δική τους εκτίμηση. Για παράδειγμα, ο Fein, ακολουθώντας μια μεγάλη μερίδα θεωρητικών, θεωρεί ότι η εννοιολογική προσέγγιση της γενοκτονίας πρέπει να έχει χροιά πολιτική και οικονομική και να εκπροσωπεί και άλλα θύματα πέραν αυτών που περιγράφονται στη Σύμβαση του ΟΗΕ. Εκτός από αυτό, ωστόσο, ο ορισμός της είναι κοντά στον ΟΗΕ: Η γενοκτονία είναι συνεχής σκόπιμη ενέργεια ενός δράστη για την φυσική καταστροφή μιας συλλογικής δραστηριότητας άμεσα ή έμμεσα, μέσω της παρεμπόδισης της βιολογικής και κοινωνικής αναπαραγωγής των μελών της ομάδας, που διατηρείται ανεξάρτητα από το παράδοση ή έλλειψη απειλής που προσφέρει το θύμα²⁸.

Οι Chalk και Jonassohn τάσσονται υπέρ της άποψης του Fein ότι ο ορισμός του ΟΗΕ δεν αφορά όλες τις ομάδες, αλλά δίνουν έμφαση στις ενέργειες του δράστη εναντίον ομάδων όπως δαιμονικών μαγισσών που δεν έχουν αντικειμενική ύπαρξη²⁹. Επιπλέον, άλλοι θεωρητικοί εκφράζουν αντίθετη άποψη από εκείνη της Σύμβασης και του Fein θεωρώντας ότι η γενοκτονία αφορά μόνο μαζικές δολοφονίες από

²⁵ G. J. Andreopoulos, *ό. π.*, σ. 17.

²⁶ F. Chalk & K. Jonassohn, *ό. π.*, σ. 327.

²⁷ L. Kuper, "Theoretical issues relating to genocide: uses and abuses," στο: *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994, σ. 31.

²⁸ H. Fein, *Genocide: A Sociological Perspective*, London 1993, σ. 24.

²⁹ F. Chalk & K. Jonassohn, *ό. π.*, σ. 23.

κυβερνητικές και οιονεί κυβερνητικές πηγές. Προτείνουν ότι « η γενοκτονία είναι μια μορφή μονόπλευρης μαζικής δολοφονίας στην οποία ένα κράτος ή άλλη αρχή σκοπεύει να καταστρέψει μια ομάδα, καθώς αυτή η ομάδα και η ιδιότητα μέλους σε αυτήν καθορίζονται από τον δράστη »³⁰.

Ο Charny (1994) καθώς και οι Chalk και Jonassohn εστιάζουν την έννοια της γενοκτονίας στις μαζικές δολοφονίες και απομακρύνονται από εκείνες που αντιμετωπίζουν ως γενοκτονικές ο ΟΗΕ και ο Fein³¹. Ο Charny δίνει έναν ευρύτερο ορισμό, υπό την έννοια ότι θεωρεί ότι οι δράστες μπορεί να μην είναι κυβερνητικοί παράγοντες. Συνάμα, πιστεύει ότι δεν απαιτείται πρόθεση και περιλαμβάνει και μεμονωμένες θανατηφόρες πράξεις. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά: «Γενοκτονία με τη γενική έννοια είναι η μαζική δολοφονία σημαντικού αριθμού ανθρωπίνων όντων, όταν δεν πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια στρατιωτικής δράσης εναντίον των στρατιωτικών δυνάμεων ενός υποτιθέμενου εχθρού, υπό συνθήκες της ουσιαστικής αδυναμίας για προβολή αντίστασης και ανικανότητας των θυμάτων»³².

Ο Churchill (1997) παρέχει μια ιδιαίτερα λεπτομερή ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα πολιτικά συμφέροντα και οι αντιλήψεις που βασίζονται στο Ολοκαύτωμα έχουν θέσει σε κίνδυνο τόσο τον ορισμό του ΟΗΕ όσο και τις προσπάθειες των μελετητών. Ανατρέχοντας στο αρχικό έργο του Ραφαέλ Λέμκιν, δημιουργού του όρου «γενοκτονία», ο Τσώρτσιλ προτείνει ότι η γενοκτονία είναι «άρνηση του δικαιώματος ύπαρξης ολόκληρων ανθρώπινων ομάδων, καθώς η ανθρωποκτονία είναι η άρνηση του δικαιώματος ζωής μεμονωμένων ανθρώπων»³³. Ο Τσώρτσιλ σημειώνει ότι γενοκτονία σημαίνει «καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, οποιασδήποτε φυλετικής, εθνοτικής, εθνικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής, γλωσσικής, πολιτικής, οικονομικής, φύλου ή άλλης ανθρώπινης ομάδας, παρόλο που αυτές οι ομάδες μπορεί να ορίζονται από τον δράστη»³⁴.

Ο ίδιος δεν ξεχωρίζει καμία από τις κατηγορίες ως προς την σοβαρότητα του εγκλήματος. Καταδικάζει την βία απ' όπου και αν προέρχεται αλλά καταλογίζει στους δράστες ανάλογο μερίδιο ενοχής. Ακολουθώντας την αναλογία της γενοκτονίας με τη δολοφονία, διακρίνει τέσσερις βαθμούς γενοκτονίας, ο σοβαρότερος από τους οποίους

³⁰ F. Chalk & K. Jonassohn, *ό. π.*, σ. 23.

³¹ I. W. Charny, *ό. π.*, σ. 64.

³² I. W. Charny, *ό. π.*, σ. 75.

³³ W. Churchill, *ό. π.*, σ. 431.

³⁴ W. Churchill, *ό. π.*, σ. 432.

είναι «Η Γενοκτονία του Πρώτου Βαθμού, η οποία αποτελείται από περιπτώσεις στις οποίες υπάρχουν αποδείξεις εκ προθέσεως πρόθεσης διάπραξης γενοκτονίας»³⁵.

Στη βιβλιογραφία μπορούμε να βρούμε διαφορετικούς ορισμούς και τυπολογίες της γενοκτονίας. Η διαδικασία άρθρωσης, αιτιολόγησης, κριτικής, συντονισμού και ανασυγκρότησης τέτοιων αντιλήψεων μπορεί να οδηγήσει σε ορισμένο οριστικό συμφωνητικό και ως εκ τούτου σε κάποιο μέτρο συναίνεσης για τον εντοπισμό περιπτώσεων γενοκτονίας στην ιστορία και την αναγνώριση γενοκτονιών στο μέλλον. Επιπλέον, ακόμη και χωρίς συμφωνία σε μια συγκεκριμένη έννοια, οι συζητήσεις και οι αναφορές σε πολλούς ορισμούς και τύπους μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη αντικειμενικότητα στην ανίχνευση και ανάλυση της γενοκτονίας επιστώντας την προσοχή σε διάφορες σχετικές εκτιμήσεις³⁶.

1.2. Παραδείγματα γνωστών γενοκτονιών

Οι εννοιολογικοί περιορισμοί στη σκέψη για καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και οι αντιλήψεις για γενοκτονία που βασίζονται στο Ολοκαύτωμα, εμπόδισαν την ικανότητά μας να αναγνωρίζουμε και να κατανοούμε άλλες γενοκτονίες. Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω, αξίζει να σημειωθεί πως οι ιδέες που εδράζονται στη γενοκτονία σχετικά με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πολλές φορές μας εμποδίζουν να δούμε άλλες ξεκάθαρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η επίλυση του θέματος δε βασίζεται σε έναν γενικό ορισμό και τυπολογία των καταστροφών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά μάλλον στη μεγαλύτερη συνείδηση σχετικά με το ρόλο των αντιλήψεών μας στη σκέψη μας.

Η γενοκτονία θεωρείται ως «το απόλυτο έγκλημα, η σοβαρότερη μορφή εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας»³⁷. Ως «το πιο βάρβαρο έγκλημα»³⁸, αποτελεί «την τελική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»³⁹. Τόσο στον λαϊκό όσο και στον επιστημονικό λόγο, αυτού του είδους οι δηλώσεις γίνονται ευρέως αποδεκτές ως «αυτονόητες»-τόσο προφανώς αληθινές που δεν απαιτούν καμία αιτιολόγηση⁴⁰.

³⁵ W. Churchill, *ό. π.*, σ. 434.

³⁶ C. P. Scherrer, "Towards a theory of modern genocide. Comparative genocide research: definitions, criteria, typologies, cases, key elements, patterns and voids", στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 1 (1999), σ. 13-23.

³⁷ Y. Ternon, "Freedom and responsibility of the historian: the Lewis affair", στο: *Remembrance and Denial: The Case of the Armenian genocide*, Detroit 1999, σ. 238.

³⁸ C. P. Scherrer, *ό. π.*, σ. 14.

³⁹ K. Jonassohn & K. S. Bjornson, *Genocide and Gross Human Rights Violations: In Comparative Perspective*, New Brunswick 1998, σ. 98.

⁴⁰ K. Jonassohn & K. S. Bjornson, *ό. π.*, σ. 98.

Ο ορισμός της γενοκτονίας μας οδηγεί να επιλέξουμε ποιες ιστορικές περιπτώσεις τίθενται υπό συζήτηση. Επειδή υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί της γενοκτονίας στη βιβλιογραφία, αυτό που εκλαμβάνεται ως γενοκτονία ποικίλλει ανάλογα με τον ορισμό που επιλέγει κανείς. Έτσι, αντιμετωπίζουμε την εννοιολογική δυσκολία επικοινωνίας για ένα θέμα μεγαλύτερο από τη γενοκτονία για το οποίο δεν έχουμε όνομα.

Η γενοκτονία, λοιπόν, είναι πρωτότυπη με την έννοια ότι καθορίζει τη μεγαλύτερη κατηγορία της οποίας αποτελεί μέρος. Στις περιπτώσεις ομαδικών εκδηλώσεων βίας, η γενοκτονία λειτουργεί ως απόλυτος όρος σύγκρισης όλων των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αντίληψη αυτή καθιστά τη γενοκτονία ως το ύστατο έγκλημα. Εάν η γενοκτονία είναι η σοβαρότερη εγκληματική πράξη κατά της ανθρωπότητας, τότε πολλές καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων μαζικών εθνοκαθάρσεων, εκτεταμένων θρησκευτικών ερευνών, συντονισμένων πολιτικών εξαφανίσεων, συστηματικών προγραμμάτων βασανιστηρίων και πολυπαραγοντικής σκλαβιάς, είναι λιγότερο σοβαρές, εκτός αν είναι δυνατόν να πληρούν ορισμένα κριτήρια για γενοκτονία. Ακόμα και συγκεκριμένες μαζικές και πολιτιστικές εξοντώσεις μπορεί να αποτύχουν να χαρακτηριστούν ως γενοκτονικές, ανάλογα με τη σύλληψη κάποιου. Οι ορισμοί, με άλλα λόγια, θα καθορίσουν ουσιαστικά ποιος είναι θύτης και ποιος θύμα⁴¹.

Εφόσον γίνει κοινώς αποδεκτό ότι η γενοκτονία είναι το φρικτότερο των εγκλημάτων τότε, οι κυβερνήσεις και τα πολιτικά πρόσωπα θα πρέπει να βάλουν ή μη την ταμπέλα αυτή σε διάφορα ιστορικά γεγονότα. Μερικά θα παραδεχτούν ότι συγκεκριμένες περιπτώσεις καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι γενοκτονικές. Άλλοι θα υποστηρίξουν ότι τα ίδια ιστορικά γεγονότα είναι ναι μεν στενάχωρα αλλά δεν είναι γενοκτονικά. Τα πολιτικά συμφέροντα βεβαίως ασκούν επιρροή στην τοποθέτηση ετικέτας εάν ένα συμβάν είναι γενοκτονικό ή μη. Και αυτό επηρεάζεται πάρα πολύ από το αν η γενοκτονία εκλαμβάνεται ως το χειρότερο από όλα τα εγκλήματα. Υπάρχει γενικότερα ένας ρόλος για τυπικούς ορισμούς και τυπολογίες όσον αφορά τις καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,⁴²

Μια επίσημη αντίληψη για τη γενοκτονία ενισχύει την αντικειμενικότητά μας στον εντοπισμό γενοκτονιών, θέτοντας μια αλληλένδετη σειρά απαραίτητων και

⁴¹ Κ. Βακαλόπουλος, *Διωγμοί και γενοκτονία του θρακικού ελληνισμού: ο πρώτος ξεριζωμός : 1908-1917*, Αθήνα 1998, σ. 23.

⁴² Φ. Μαλκίδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Αθήνα 2008, σ. 94.

επαρκών προϋποθέσεων για να αναγνωρισθεί κάτι ως γενοκτονικό. Μια τέτοια αντίληψη διαφοροποιείται από μια τυπική αντίληψη, καθώς η θέσπιση κριτηρίων διευκολύνει τον χαρακτηρισμό ενός ιστορικού γεγονότος ως γενοκτονικού. Δε φτάνει να έχουμε μόνο εμπειρική αντίληψη απέναντι στο αν μια πράξη χαρακτηρίζεται γενοκτονική. Εάν εξετάσουμε όλες τις υποψήφιες πράξεις με βάση τα ίδια κριτήρια τότε μπορούμε να δείξουμε με σιγουριά τις γενοκτονικές και μη πράξεις. Τα κριτήρια είναι δείκτης το αν ένα συμβάν είναι γενοκτονικό ή απλά ομοιάζει κατά πολύ με αναγνωρισμένες γενοκτονίες. Τα τυπικά κριτήρια τοποθετούν τις οριακές περιπτώσεις στη μία ή στην άλλη πλευρά μιας σχετικά ισχυρής οριακής γραμμής. Έτσι, ενώ είναι χρήσιμα για τον περιορισμό της άρνησης της γενοκτονίας, τα επίσημα κριτήρια διακρίνουν τη γενοκτονία από άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο διαχωρισμός της γενοκτονίας πολύ μακριά από άλλες μάλιστα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απειλεί να κατανοήσει σημαντικούς παραλληλισμούς σε κάθε κατάσταση, αλλά αυτό είναι ιδιαίτερα σοβαρό δεδομένης της ευρέως διαδεδομένης αντίληψης ότι η γενοκτονία είναι η απόλυτη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αν η γενοκτονία συνιστά το υπέρτατο έγκλημα, τότε ο ισχυρισμός ότι ένα γεγονός δεν ήταν γενοκτονία σημαίνει ότι ήταν λιγότερο κακό, ότι οι δράστες της ήταν λιγότερο ένοχοι από τους δράστες της γενοκτονίας και/ή ότι τα θύματά της υπέστησαν λιγότερη βλάβη. Θα ήταν πιο αμυντική και χρήσιμη η διάκριση μεταξύ γενοκτονίας και μη γενοκτονίας αν είχαμε μια τυπική τυπολογία καταστροφικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Αυτή η τυπολογία θα παρέχει ετικέτες για όλους τους τύπους μαζικής βαρβαρότητας και σχετικά αντικειμενικά κριτήρια για την ανάθεση τέτοιων φρικαλεοτήτων σε κατάλληλες κατηγορίες⁴³.

Ενώ μια θεώρηση που βασίζεται στη γενοκτονία για μια καταστροφή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εγείρει ερωτήματα σχετικά με την ηθική σχέση μεταξύ της γενοκτονίας και άλλων μαζικών θηριωδιών, μια επίσημη αντίληψη μας βοηθά να δούμε αντικειμενικά αν κάποιες βίαιες πράξεις είναι χειρότερες από άλλες και κατά πόσο μπορεί να γίνει μια τέτοια σύγκριση.

Ίσως όντως αξίζει τον κόπο να προσπαθήσουμε να σχεδιάσουμε μια τυπική τυπολογία καταστροφών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά δεν πρέπει να περιμένουμε πολλά από αυτό το έργο. Λογικά, θα μπορούσε να υπάρξει ένας κόσμος όπου τα περισσότερα γούστα για τα ανθρώπινα δικαιώματα εμπίπτουν σε περισσότερο

⁴³ W. Churchill, *ό. π.*, σ. 434.

ή λιγότερο πολλές αμοιβαία αποκλειστικές κατηγορίες⁴⁴. Ωστόσο, με βάση την εμπειρία, δεν φαίνεται να ζούμε σε τέτοιο κόσμο. Ανεξάρτητα από το σύστημα κατηγοριών που χρησιμοποιούμε, οι καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εμπίπτουν σχεδόν πάντα σε πολλές κατηγορίες. Όταν τα ανθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται σε μαζική κλίμακα, σχεδόν πάντα παραβιάζονται σε πολλά μέτωπα⁴⁵.

Δεδομένης της μοναδικότητας κάθε ιστορικού γεγονότος, μπορούμε και πρέπει να αναγνωρίσουμε μια ποικιλία γενικών ετικετών που ισχύουν για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτές οι ετικέτες μπορεί να περιλαμβάνουν Ολοκαύτωμα, πολιτιστική γενοκτονία, εθνοκάθαρση, πολιτική εξαφάνιση, θρησκευτικές σπουδές, προγραμματισμένα βασανιστήρια, σκλαβιά και, φυσικά, γενοκτονία. Αλλά αυτές σίγουρα δεν είναι εξαντλητικές κατηγορίες που επικαλύπτονται με περίπλοκους τρόπους: οι μαζικές δολοφονίες μπορούν να εξυπηρετήσουν πολιτικούς ή/και θρησκευτικούς σκοπούς ή/και να χρησιμεύσουν ως μέσο εθνοκάθαρσης ή/και πολιτιστικής γενοκτονίας. Η πολιτιστική γενοκτονία μπορεί να είναι μια αναμενόμενη, αναμενόμενη ή ακούσια συνέπεια της εθνοκάθαρσης. Οι πολιτικές εξαφανίσεις και οι θρησκευτικές έρευνες συνδέονται συχνά με συστηματικά προγράμματα βασανιστηρίων⁴⁶.

Η γενοκτονία επικαλύπτει τις κατηγορίες μαζικής δολοφονίας και πολιτιστικής εξόντωσης με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τον ορισμό που εφαρμόζει κάποιος. Συμπερασματικά, δεν πρέπει να περιμένουμε ένα σαφές σύνολο εξαντλητικών, ακριβών και αμοιβαία αποκλειστικών κατηγοριών εντός των οποίων μπορεί να αποδοθεί και να επισημανθεί οποιαδήποτε μαζική θηριωδία. Μια θεμελιώδης και χρήσιμη έννοια μιας καταστροφής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να περιλαμβάνει έναν περίπλοκο ιστό από πρωτόγονες και σχεδόν τυπικές έννοιες στις οποίες συγκεκριμένες περιπτώσεις γίνονται κατανοητές και αλληλένδετες⁴⁷.

Όπως είδαμε, οι πρωτότυπες και επίσημες αντιλήψεις έχουν η κάθε μια τις χρήσεις και τα όριά τους⁴⁸. Μάλλον, φαίνεται ότι η εννοιολογική πρόοδος συνίσταται κυρίως στην επίτευξη υψηλότερων επιπέδων ευαισθητοποίησης σχετικά με τη φύση

⁴⁴ K. Jonassohn & K. S. Bjornson, *ό. π.*, σ. 270.

⁴⁵ A. DesForges, *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, New York 1999, σ. 69-71.

⁴⁶ W. Churchill, *ό. π.*, σ. 434.

⁴⁷ K. Jonassohn & K. S. Bjornson, *ό. π.*, σ. 270.

⁴⁸ R. Rosser, *Cognitive Development*, Boston 1994, σ. 27.

και τους περιορισμούς των εννοιών μας και, αντίστοιχα, τον αυξανόμενο έλεγχο της εφαρμογής και του συντονισμού τους⁴⁹.

Όσον αφορά τη γενοκτονία, η μετάβαση από τις βασισμένες στο Ολοκαύτωμα στις τυπικές αντιλήψεις, θα αντιπροσωπεύει σημαντική πρόοδο. Στο σχετικά μακρινό μέλλον, όμως, θα φανεί χρήσιμη μια μετάβαση από την αυτόματη εφαρμογή αποδεδειγμένων αντιλήψεων στην ολοένα και πιο σκόπιμη εφαρμογή και συντονισμό εύλογων αντιλήψεων. Σκοπό μας δε συνιστά το να επιτύχουμε κάποιο οριστικό σύνολο σωστών εννοιών, αλλά μάλλον να ενισχύσουμε τη συνείδησή μας σχετικά με μια ποικιλία εννοιολογικών δυνατοτήτων και τις πιθανές αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών. Η συμφωνία πολλαπλών ορισμών και ταξινομήσεων μπορεί να βελτιώσει την κατανόησή μας για περίπλοκες πραγματικότητες που δεν μπορούν να ταξινομηθούν επαρκώς⁵⁰.

Υπάρχουν ποικίλα ερωτήματα που μας βασανίζουν στην προσπάθεια εξεύρεσης ορισμού της γενοκτονίας. Η γενοκτονία περιορίζεται σε ενέργειες που γίνονται εναντίον «εθνικών, φυλετικών ή θρησκευτικών» ομάδων, όπως ορίζεται στον ορισμό του ΟΗΕ, ή περιλαμβάνει ενέργειες κατά πολιτικών, οικονομικών και άλλων ομάδων, όπως και στους άλλους τέσσερις ορισμούς⁵¹; Η γενοκτονία περιορίζεται στα θύματα που ορίζονται βάσει αντικειμενικής συμμετοχής σε ομάδα ή ομαδικής συμμετοχής, ή περιλαμβάνει ευρύτερο φάσμα θυμάτων; Η γενοκτονία περιορίζεται στις μαζικές δολοφονίες, περιλαμβάνει κάποια μη θανατηφόρα μέσα ομαδικής καταστροφής ή αφορά όλες τις μεθόδους πολιτιστικής εξάλειψης;

Η γενοκτονία περιορίζεται στις ενέργειες των κυβερνητικών και οιονεί κυβερνητικών αρχών ή περιλαμβάνει ενέργειες από μη κυβερνητικούς παράγοντες; Περιορίζεται η γενοκτονία σε πράξεις που στοχεύουν στην καταστροφή ή μπορεί οι σκοπιμότητες της γενοκτονίας να είναι διαφορετικές; Οι επίσημες απόψεις είναι χρήσιμες όταν κάνουμε τέτοιες ερωτήσεις, αλλά μπορούν να περιορίσουν την κατανόησή μας εάν πρέπει να δώσουμε σαφείς απαντήσεις και να προχωρήσουμε από αυτές στην υπερβολική κατηγοριοποίηση⁵².

⁴⁹ D. Moshman, *Adolescent Psychological Development: Rationality, Morality, and Identity*, Mahwah 1999, σ. 27-33.

⁵⁰ S. Totten & H. Theriault, *The United Nations Genocide Convention: An Introduction*, London 2020, σ. 69.

⁵¹ M. Odello & P. Łubiński, *The Concept of Genocide in International Criminal Law: Developments after Lemkin*, New York 2020, σ. 77-79.

⁵² I. W. Charny, *ό. π.*, σ. 64.

Ο Τσόρτσιλ μεταχειρίζεται τον όρο «πολιτισμική γενοκτονία» αντί της αποκαλούμενης «εθνοκτονίας». Αυτό αντανακλά την άποψη του Τσόρτσιλ για τη γενοκτονία ως συνδυασμένη μορφή πολιτιστικής γενοκτονίας, που δεν βασίζεται στο Ολοκαύτωμα. Είναι η εθνοκτονία ένα είδος γενοκτονίας; Αν δεχτούμε έναν στενό ορισμό της γενοκτονίας ως μαζική δολοφονία⁵³ προκύπτει ότι πολλές εσκεμμένες και επιτυχημένες προσπάθειες για την εξάλειψη διαφόρων ανθρώπινων πολιτισμών του κόσμου ήταν κάτι διαφορετικό από (και ίσως κάτι λιγότερο από) γενοκτονία⁵⁴. Αλλά αν ορίσουμε τη γενοκτονία πολύ γενικά, ο όρος μπορεί να περιλαμβάνει μια ετερογενή ομάδα φαινομένων, τέτοια που να είναι απλώς μια εκδήλωση ακραίου τρόμου⁵⁵.

Ο Τσόρτσιλ συνέχισε αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα των ορισμών και πρέπει πρώτα να αναγνωρίσουμε ότι οι ορισμοί είναι κοινωνικά δημιουργήματα που βασίζονται σε εμπειρικά δεδομένα αλλά δε μπορούν να θεωρηθούν ως καθολικές αλήθειες. Αυτά τα γεγονότα δεν έχουν γενοκτονικό ή μη γενοκτονικό χαρακτήρα. Είναι ευθύνη μας να ορίσουμε τι σημαίνει γενοκτονία. Έτσι, φαίνεται ότι κανένας ορισμός δεν είναι τόσο καλός ή αυθαίρετος όσο οι άλλοι. Ορισμένοι ορισμοί, κατά περίπτωση, μπορεί να φανούν χρησιμότεροι ή αξιολογότεροι από άλλους. Έτσι, ενώ οι ορισμοί δεν είναι απόλυτοι, μπορεί να υπάρχει εμπειρία και άλλοι λόγοι για τους οποίους προτιμάμε τον έναν ορισμό έναντι του άλλου⁵⁶.

Ο Τσόρτσιλ προσφέρει ένα επιχείρημα παρμένο από την εμπειρία στην κατεύθυνση υποστήριξης ότι αυτό που οι άλλοι ονομάζουν ως εθνοκτονικό γεγονός στην ουσία συνιστά μια όψη της γενοκτονίας. Υποστηρίζει με βάση την εμπειρία ότι οι μαζικές δολοφονίες συμβαίνουν συχνά σε άλλες μορφές πολιτιστικής γενοκτονίας. Έτσι, η διαφορά μεταξύ γενοκτονίας και εθνοκτονίας, δεν είναι η διαφορά μεταξύ δύο διακριτών διαδικασιών, αλλά η διαφορά μεταξύ δύο πτυχών τυπικών μιας ενιαίας διαδικασίας. Αυτό δεν καθιστά λανθασμένη τη διάκριση μεταξύ γενοκτονίας και εθνοκτονίας, αλλά δείχνει ότι η διάκριση είναι συμβατική και ξεγελαστική. Ο ορισμός της γενοκτονίας για τη συμπερίληψη γενικών διαδικασιών πολιτιστικής εξόντωσης, συμπεριλαμβανομένων μαζικών δολοφονιών, χωρίς να περιορίζεται σε αυτές, δεν είναι

⁵³ F. Chalk & K. Jonassohn, *ό. π.*, σ. 23.

⁵⁴ I. W. Charny, *ό. π.*, σ. 64.

⁵⁵ H. Fein, *ό. π.*, σ. 19.

⁵⁶ Ο. Βαρών - Βασάρ, «Η γενοκτονία των Εβραίων. Από τη σιωπή στην αμφισβήτηση», στο: *Πολίτης*, τχ. 127 (1994), σ. 24-25.

η μόνη πραγματική σύλληψη, αλλά, δεδομένων των στοιχείων, φαίνεται ότι είναι η πιο χρήσιμη⁵⁷.

Για παράδειγμα, ακόμα κι αν ταξινομήσουμε τη γενοκτονία ως μια μορφή γενοκτονίας, η επίγνωση των επιλογών που κάνουμε μπορεί να μας βοηθήσει να διατηρήσουμε μια απειλή για την εννοιολογική σαφήνεια που ενυπάρχει σε ευρείες, αδιαφοροποίητες αντιλήψεις. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Τσόρτσιλ μπορούμε να δημιουργήσουμε μια τυπολογία μέσα σε αυτόν τον ορισμό που να ανακαταλαμβάνει τις διακρίσεις που οι άλλοι έκριναν σημαντικές. Ομοίως, η υιοθέτηση μιας στενότερης έννοιας της γενοκτονίας που αποκλείει τη μη θανατηφόρα γενοκτονία μπορεί να μας οδηγήσει στο να αγνοήσουμε ή να ελαχιστοποιήσουμε τις εξέχουσες εκδηλώσεις γεγονότων που δεν έχουν ταξινομηθεί ως γενοκτονία. Ωστόσο, η επίγνωση αυτής της επιλογής και των πιθανών συνεπειών της μπορεί να επιστήσει την προσοχή μας στις ομοιότητες και τις συνδέσεις μεταξύ γενοκτονίας και γενοκτονίας, συμπεριλαμβανομένης της πιθανότητας να τα ταξινομήσουμε ως μέρος της υψηλότερης κατηγορίας που δεν έχει κατονομαστεί.⁵⁸

Αυτό αυξάνει την πιθανότητα οι εθνοκτονίες και άλλες μη γενοκτονίες να μην είναι λιγότερο κακές από τη γενοκτονία. Συνολικά, αν και οι ορισμοί και οι τυπολογίες είναι πιο αμυντικοί και βοηθητικοί από άλλους, ο αντικειμενικός προβληματισμός για αυτά τα ζητήματα δεν είναι μόνο θέμα επιλογής της σωστής αντίληψης. Πιο σημαντικό από αυτό μπορεί να είναι η επίγνωση της φύσης και της εύλογης ικανότητας των διαφόρων εννοιολογικών επιλογών και των θεωρητικών και πρακτικών συνεπειών των επιλογών μας μεταξύ αυτών των επιλογών. Ας πάρουμε για παράδειγμα, τα ακόλουθα σύνολα γεγονότων: α) η θανατηφόρα εκμετάλλευση εκατομμυρίων Αφρικανών που ερήμωσαν το Κονγκό στις αρχές του 20ού αιώνα υπό την κυριαρχία του Βέλγου Βασιλιά Λεοπόλδου⁵⁹, β) την εσκεμμένη πείνα εκατομμυρίων σε κεντρικά ενορχηστρωμένους λιμούς της Σοβιετικής Ένωσης του Στάλιν⁶⁰ γ) τη σκόπιμη μαζική καταστροφή αμάχων στη Δρέσδη, το Τόκιο, τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁶¹ και (δ) η Σφαγή της Ναντσίνγκ⁶².

⁵⁷ Ρ. Μπενβενίστε, «Η ιστοριογραφία για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα: Μια επισκόπηση», στο: *Σύγχρονα Θύματα*, τχ. 76-77 (2001), σ. 105.

⁵⁸ Φ. Αμπατζοπούλου, *Το Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 17-20.

⁵⁹ Α. Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*, Boston 1998, σ. 90-93.

⁶⁰ Κ. Jonassohn & Κ. S. Bjornson, *ό. π.*, σ. 270.

⁶¹ L. Kuper, *ό. π.*, σ. 34.

⁶² I. Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, New York 1997, σ. 55-56.

Με βάση τον ορισμό που επικαλούμαστε κάθε φορά, θα μπορούσαμε να διευκρινίσουμε ότι ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να ονομάζονται γενοκτονία, ενώ άλλες όχι. Τέτοιες ταξινομήσεις μπορεί να είναι χρήσιμες, ειδικά όταν βασίζονται σε αντικειμενικά, συμβατικά κριτήρια. Αλλά αυτό που έχουμε ανάγκη όμως είναι να κατανοήσουμε τα θεμέλια αυτών των ταξινομήσεων, οι οποίες μπορεί να είναι φτωχές σε όλες τις διαστάσεις σε σύγκριση μεταξύ θηριωδιών σε αυτήν την κλίμακα. Το θέμα δεν είναι να αποφασίσουμε ότι μια μαζική θηριωδία είναι χειρότερη από κάποια άλλη, αλλά να κατανοήσουμε τα διάφορα χαρακτηριστικά και τις αλληλεπιδράσεις τους. Όπως σημειώθηκε νωρίτερα, η εκπαίδευση σχετικά με τη γενοκτονία περιορίζεται τυπικά στο Ολοκαύτωμα, «το πιο σκοτεινό κεφάλαιο της ιστορίας μας» με μερικά παραδείγματα, ίσως, για τις μικρότερες γενοκτονίες και άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁶³.

Τέτοια προγράμματα σπουδών ενσταλάζουν ή ενισχύουν αντιλήψεις γενοκτονίας που βασίζονται στο Ολοκαύτωμα και αντιλήψεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που βασίζονται σε γενοκτονία, και επομένως μπορεί να χρησιμεύσουν περισσότερο στη συσκότιση παρά στην αποσαφήνιση και εκπαίδευση. Τα προγράμματα σπουδών γενοκτονίας μπορούν να αντιταχθούν στις αντιλήψεις που βασίζονται στο Ολοκαύτωμα παρουσιάζοντας μια ποικιλία γενοκτονικών γεγονότων και ενθαρρύνοντας τους μαθητές να τα εξετάσουν με βάση τυπικούς ορισμούς και ταξινομίες. Ο σκοπός ενός προγράμματος σπουδών γενοκτονίας δεν πρέπει να είναι η εισαγωγή των μαθητών σε μια συγκεκριμένη επίσημη αντίληψη για τη γενοκτονία ή συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με τα γεγονότα που είναι ή δεν είναι γενοκτονικά, ούτε θα πρέπει να είναι η εξασφάλιση μιας ακλόνητης δέσμευσης για συγκεκριμένες δράσεις⁶⁴.

Αντίθετα, τα προγράμματα σπουδών γενοκτονίας θα πρέπει να στοχεύουν στην ενίσχυση της συνείδησης των μαθητών για τις διάφορες διαστάσεις κατά τις οποίες οι γενοκτονίες διαφέρουν μεταξύ τους και από άλλες καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σχετικά με τις σχετικές θεωρητικές και πρακτικές επιλογές και επιχειρήματα. Στόχος δεν αποτελεί η ανάπτυξη συγκεκριμένων ιδεών, αλλά η βελτίωση της ικανότητας κατανόησης των μαθητών. Στόχος μας θα πρέπει να είναι η ενίσχυση της ικανότητας των μαθητών να διατυπώνουν, και να

⁶³E. C. Stephens, J. E. Brown & J. E. Rubin, *ό. π.*, σ. 2.

⁶⁴ Γ. Κόκκινος, *ό. π.*, σ. 34.

δικαιολογούν τις δικές τους αμυντικές απόψεις και να ενεργούν με βάση αυτές τις απόψεις⁶⁵.

⁶⁵ Ξ. Ελευθερίου, *Η δημόσια ιστορία ως συγκρουσιακό θέμα: το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο διαδίκτυο*, Αθήνα 2019, σ. 114-116.

Β' Κεφάλαιο

Η γενοκτονία των Ποντίων

2.1. Το ιστορικό υπόβαθρο

Η σχέση μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων χαρακτηρίζεται μακροχρόνια και αμφιλεγόμενη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ανταγωνισμός τους ξεκίνησε ύστερα από τον κατακερματισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και την κατάληψη των εδαφών από την νεοϊδρυθείσα Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετά την απώλεια εδάφους, οι Έλληνες υποστήριξαν τη «Μεγάλη Ιδέα», μέσω της οποίας οι εθνικιστές ζήτησαν την ανάκτηση εδαφών από τους Τούρκους. Μπορεί τα όρια των περιοχών να είχαν μεταβληθεί, εσωτερικά όμως ο πληθυσμός παρέμενε ίδιος. Παρά την αλλαγή των συνόρων, οι Έλληνες που ζούσαν στην οθωμανική επικράτεια παραμένουν πλέον στη θέση τους. Η οθωμανική κυβέρνηση και οι θεσμοί της επέτρεψαν στους Έλληνες να επιβιώσουν στην οθωμανική οικονομία, παρά την υποτιμημένη τους θέσης λόγω της ελληνικής γλώσσας. Οι Έλληνες λοιπόν συνδέονταν με την μητέρα πατρίδα μέσω της γλώσσας, της κληρονομιάς και της ελληνορθόδοξης θρησκείας⁶⁶.

Οι Πόντιοι απομακρύνθηκαν από τον Πόντο με τον πιο οδυνηρό και ανεπανόρθωτο τρόπο: με την θανάτωση φίλων και συγγενών, με την καταστροφή των σπιτιών και την αναγκαστική απομάκρυνση από την πατρογονική γη. Μόλις ήρθαν Πόντιοι στην Ελλάδα, οι απώλειες που συνέβησαν βιώθηκαν ως μια συνεχής και διάχυτη αίσθηση της απουσίας του Πόντου. Εκτός από τον πόνο της απώλειας της οικογένειας και των φίλων, οι Πόντιοι είχαν διαφορετικό τρόπο ζωής από τους γηγενείς και έπρεπε να συνηθίσουν σε νέες ιδιόμορφες συνθήκες. Οι διαφορές στις γλωσσικές μορφές και τις πολιτιστικές πρακτικές σε άλλους τομείς όπως το φαγητό, η μουσική και ο χορός συχνά πιστεύεται ότι συνδέονται με την Τουρκία, με αποτέλεσμα την απομόνωση και τις διακρίσεις των Ποντίων στην Ελλάδα⁶⁷.

Σε δεύτερο επίπεδο, μας ενδιαφέρει πώς η προϋπόθεση της απουσίας αυτών των τομέων επέτρεψε στους Πόντιους να συνεχίσουν τη ζωή τους στην Ελλάδα παρά το τραύμα που είχαν υποστεί. Πολύτιμη είναι η συμβολή των Das και Kleinman σχετικά με όσους έχουν βιώσει τραυματικές διαταραχές στην προσωπική και κοινοτική ζωή τους ενώ προσπαθούν να επιστρέψουν στην κανονικότητα. Η έρευνά τους

⁶⁶ Β. Κρεμμυδάς, *Η μεγάλη ιδέα: μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*, Αθήνα 2010, σ. 16-19.

⁶⁷ Τ. Κωστόπουλος, *Πόλεμος και εθνοκάθαρση: η ξεχασμένη πλευρά μιας δεκαετούς εθνικής εξόρμησης (1912-1922)*, Αθήνα 2007, σ. 220.

κατευθύνεται στη σχέση μεταξύ «συλλογικής» και «ατομικής» μνήμης⁶⁸. Η ατομική αφορά το προσωπικό βίωμα ενώ η συλλογική (κοινωνική αλλιώς) τη μνήμη των μελών μια κοινότητας ανθρώπων απέναντι σε ένα γεγονός που την επηρέασε συνολικά⁶⁹. Επηρεάζεται από τις ιστορικές περιγραφές αλλά και σε προσωπικές μνήμες γεγονότων που είναι ενσωματωμένες στην κοινωνική μνήμη της ομάδας συνολικά.

Επιπλέον, οι Das και Kleinman εστιάζουν σε μια ενδιαφέρουσα άποψη. Κρίνουν ότι οι πρόσφυγες προσπαθούν να βιώσουν την αίσθηση της κανονικότητας μέσα από το στήσιμο μιας «εναλλακτικής δημόσιας σφαίρας»⁷⁰. Οι Πόντιοι όχι μόνο ίδρυσαν νέα χωριά και τόπους λατρείας, αλλά τα έχτισαν έτσι ώστε να θυμίζουν τα παλιά τους σπίτια. Με αυτούς τους τρόπους, μπόρεσαν να ενσωματώσουν παλιές τους συνήθειες στις νέες πρακτικές και να ανανεώσουν την καθημερινότητά τους, σε μια προσπάθεια επιστροφής στην κανονικότητα⁷¹. Σε αυτές τις καθημερινές πρακτικές, όχι μόνο παρουσίασαν την απουσία του προηγούμενου τόπου και του τρόπου ζωής τους και τα συναισθήματα που σχετίζονται με αυτά, αλλά επίσης τους χρησιμοποίησαν για να εγκατασταθούν σε ένα νέο μέρος.

Τέλος, οι Das και Kleinman υποστηρίζουν ότι «η ανάκτηση της φωνής εν όψει της ανυπότακτης τραγωδίας» επιτρέπει στις τραυματισμένες ομάδες να επιστρέψουν σε κάποια εμφάνιση κανονικότητας⁷². Οι Πόντιοι με πολλούς εναλλακτικούς τρόπους μπορούν να επαναφέρουν τις φωνές τους για να φωνάξουν τη μεγάλη τραγωδία που τους συνέβη προσωπικά και συλλογικά. Στους τρόπους εντάσσονται οι εκδηλώσεις μνήμης, οι εορτασμοί που προωθούν την ποντιακή πολιτιστική ταυτότητα και οι επισκέψεις στον Πόντο. Όταν οι Πόντιοι ήρθαν στην Ελλάδα, η απώλεια που υπέστησαν ήταν νωπή στη μνήμη, αλλά κατά την επανεγκατάστασή τους άρχισαν να φθείρονται. Παρ' όλα αυτά η ανάμνηση της πατρίδας σε συνδυασμό με τις νέες συνθήκες λειτουργήσαν αναδιαμορφωτικά στην καθημερινότητά τους. Με την ανάκληση και την αφήγηση αναμνήσεων, την οικοδόμηση οικείων χωριών, τη δημιουργία θρησκευτικών χώρων και την ενσωμάτωση καθημερινών και θρησκευτικών πρακτικών, οι Πόντιοι κατάφεραν τελικά να δημιουργήσουν μια νέα ζωή για τον εαυτό τους στην Ελλάδα.

⁶⁸ V. Das & A. Kleinman, "Introduction" στο: *Remaking a World: Violence, Social Suffering, and Recovery*, London 2001, σ. 3.

⁶⁹ E.S. Casey, "Public memory in place and time", στο: *Framing Public Memory*, Tuscaloosa 2004, σ. 21-22.

⁷⁰ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 3.

⁷¹ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 1.

⁷² V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 3.

Σύμφωνα με τον Κόκκινο, υπάρχουν «αρχαιολογικά στοιχεία για την παρουσία τους σε ζωτικά εμπορικά κέντρα γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ.»⁷³. Οι Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει από την ηπειρωτική Ελλάδα για να εγκατασταθούν στον Μελίτη στη Μικρά Ασία μετακινήθηκαν αργότερα στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και ίδρυσαν μια αποικία στη Σινώπη⁷⁴. Από εκεί, δημιουργήθηκαν περαιτέρω αποικίες σε διάφορους οικισμούς κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας με παράκτιες πόλεις όπως η Σαμσούντα, η Κερασούντα, η Μπάφρα, η Τρίπολη και η Τραπεζούντα να γίνονται περιφερειακά εμπορικά κέντρα, να ανθίζουν κάποιες φορές και να εξασθενίζουν σε άλλες⁷⁵.

Από τον 1ο αιώνα μ.Χ., ο ελληνικός λαός άρχισε να ευαγγελίζεται από χριστιανούς ιεραπόστολους, με τον χριστιανισμό να υιοθετείται ως κρατική θρησκεία υπό τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο το 325 μ.Χ. Η Παναγία Σουμελά είναι ένα από τα σημαντικότερα μοναστήρια της περιοχής του Πόντου και φέρεται να ιδρύθηκε από δύο μοναχούς από την Αθήνα, τον Βαρνάβα και τον Σωφρόνιο, κατά τη βασιλεία του Θεοδοσίου (379-95 μ.Χ.)⁷⁶. Γνώρισε μεγάλη δημοσιότητα και απήχηση χάρις την εικόνα της Παναγίας που φέρεται να φιλοτεχνήθηκε από τον Χριστιανό Απόστολο Λουκά του 1ου αιώνα μ.Χ. Με τη διάσπαση μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Χριστιανοσύνης τον 11ο αιώνα μ.Χ., οι Πόντιοι Έλληνες έγιναν ευσεβώς Έλληνες Ορθόδοξοι. Μετά, το εν λόγω μοναστήρι βρέθηκε στην εποπτεία της δυναστείας των Κομνηνών (1204–1461 μ.Χ.)⁷⁷. Η Αυτοκρατορία Κομνηνών της Τραπεζούντας ήταν η τελευταία βυζαντινή αυτοκρατορία που επέζησε και, υπό την κατοχή μουσουλμανικής οθωμανικής κυριαρχίας το 1461, ξεπέρασε αυτή της Κωνσταντινούπολης επί οκτώ χρόνια. Μετά από εκείνη την εποχή, μοναστήρια όπως η Παναγία Σουμελά, «... κράτησαν τον ποντιακό ελληνικό κόσμο να ευδοκίμει πνευματικά και θρησκευτικά. Μπορούν να αποκτήσουν ειδικά προνόμια από τους Οθωμανούς σουλτάνους και να

⁷³ D. Kokkinos, “The Greek state's overview of the Pontian issue”, στο: *Journal of Refugee Studies*, τχ. 4 (1991), σ. 312-314.

⁷⁴ Τ. Κοντογιαννίδης, *Η κιβωτός του Πόντου: σελίδες από την ποντιακή ιστορία και τον πολιτισμό*, Αθήνα 2019, σ. 21.

⁷⁵ V. Agtzidis, N. Zournatzidis, & L. Kalpidou, *Music of Pontos*, Athens 2003, σ. 57.

⁷⁶ W. Miller, *Trebizond: The Last Greek Empire*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1926, σ. 11.

⁷⁷ A. Bryer, & D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington D.C. 1985, σ. 119.

κατέχουν μεγάλες εκτάσεις που καλλιεργούνται από Έλληνες αγρότες, τα μοναστήρια ήταν θεσμοί σταθερότητας και συνέχειας σε περιόδους ειρήνης και αναταραχής»⁷⁸.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διατηρήθηκε ως τις αρχές του 20ού αιώνα. Επί Τουρκοκρατίας οι μη μουσουλμάνοι ξεχωρίστηκαν και ονομάστηκαν μιλλέτ. «Το σύστημα μιλλέτ ήταν μέρος ενός θεοκρατικού πλαισίου μέσα στο οποίο ο Σουλτάνος κυβερνούσε τις κοινότητες των μη μουσουλμάνων υπηκόων του. Ορθόδοξοι Χριστιανοί, Γρηγοριανοί Αρμένιοι και Εβραίοι αποτελούσαν ξεχωριστά μιλλέτ. Σε αυτό το σύστημα οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι του Σουλτάνου απολάμβαναν ένα βαθμό δημοσιονομικής και νομικής αυτονομίας»⁷⁹. Οι Ορθόδοξοι Έλληνες ονομάστηκαν Ρουμ μιλλέτ. Η τουρκική λέξη μιλλέτ «δεν έχει θρησκευτική χροιά», σημαίνει έθνος. Για τους Μουσουλμάνους «υπήρχε ταυτότητα μεταξύ ενός λαού και της θρησκείας του»⁸⁰.

Μπορεί οι Έλληνες του Πόντου να απολάμβαναν μια σχετική αυτονομία κάτω από το οθωμανικό σύστημα αλλά αυτό δε σημαίνει ότι δε βίωσαν εκδιώξεις κατά διαστήματα. Προκειμένου να γλιτώσουν από τις διώξεις και την κακομεταχείριση κατέφευγαν στις Ποντιακές Άλπεις και ίδρυσαν χωριά εκεί. Παράδειγμα αποτελούν η Αμάσεια και η Σεβάστεια, που φιλοξένησαν μεγάλο αριθμό Ποντίων. Τον 19ο αιώνα, οι Οθωμανοί ηγεμόνες έδειξαν κάποια επιείκεια στην ελληνική κοινότητα των Ποντίων, επιτρέποντάς τους να χτίσουν νέες εκκλησίες και σχολεία. Αυτό, μαζί με τη μείωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις αρχές του 20ού αιώνα, αύξησε τις ελπίδες των Ποντίων να έχουν τη δική τους πολιτική αυτονομία στην περιοχή. Αυτό το όνειρο, όμως, δεν επρόκειτο να πραγματοποιηθεί⁸¹.

Στο τέλος του 20ού αιώνα, αναδύθηκε μια νέα ομάδα εθνικιστικών αντιλήψεων στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ονομάστηκε «Επιτροπή της Ένωσης και της Προόδου» ή κοινώς «Νεότουρκοι». Επεδίωκε την ανατροπή του σουλτάνου και τη σύσταση ενός τουρκικού κράτους καθαρού από Χριστιανούς. Κατά συνέπεια, η ασφάλεια των Χριστιανών της Μικράς Ασίας απειλήθηκε σοβαρά. Κατά τα έτη 1915-1922, οι Αρμένιοι της Μικράς Ασίας βίωσαν την θανάτωση άμεσα ή έμμεσα λόγω άθλιων συνθηκών διαβίωσης. Ανάλογη μοίρα

⁷⁸ G. Augustinos, *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Ohio 1992, σ. 17.

⁷⁹ E. Kontogiorgi, *Population Exchange in Greek Macedonia*, Oxford 2006, σ. 25.

⁸⁰ Β. Γούναρης, «Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις: Εθνοτικές ταυτότητες και μειονοτικά δικαιώματα στη Μακεδονία», στο: *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997, σ. 27-61.

⁸¹ M.B. Petrovich, "Religion and ethnicity in eastern Europe", στο: *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*, Oxford 1980, σ. 385.

περίμενε και τους Έλληνες του Πόντου. Συνάμα, η πρόσκαιρη κατοχή της Τραπεζούντας από τους Ρώσους το 1917 φάνηκε σωτήρια στους Έλληνες και αναζωπύρωσε την επιθυμία τους για ανεξάρτητο ποντιακό κράτος. Οι ελπίδες διαψευστήκαν μετά την υποχώρηση των Ρώσων εξαιτίας της έξαρσης των Μπολσεβίκων. Οι δυσκολίες τους επιδεινώθηκαν περαιτέρω μετά την «καταστροφή» της Μικράς Ασίας και την επακόλουθη ήττα του ελληνικού στρατού στον ελληνοτουρκικό πόλεμο 1920–22, όταν οι χριστιανικές μειονότητες θεωρήθηκαν εχθροί του νεογέννητου τουρκικού κράτους⁸².

Κατά τα έτη 1917-1922 τα αρσενικά τέκνα μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα εργασίας για να εκπαιδευτούν ως Τούρκοι στρατιώτες, ενώ τα θηλυκά έγιναν μέλη μουσουλμανικών σπιτιών αφού ασπάστηκαν το Ισλάμ. Οι Τούρκοι στο πέρασμά τους κατέστρεψαν χωριά, βίασαν γυναίκες και δολοφόνησαν γυναικόπαιδα ακρίτως. Όσοι επέζησαν υποχρεώθηκαν σε ξεριζωμό και «Λευκό Θάνατο». Αυτή ήταν μια μέθοδος κατά την οποία «οι Τούρκοι στρατιώτες ανάγκασαν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους το χειμώνα και να περπατήσουν με χιόνι πάνω από τις Ποντιακές Άλπεις στην κεντρική Τουρκία ή ακόμα και μέχρι τη Συριακή Έρημο, με ελάχιστα μέσα προστασίας και ελάχιστες προμήθειες»⁸³. Αυτές οι πράξεις οδηγούσαν τους ανθρώπους στον θάνατο. Πέθαιναν από το κρύο, την πείνα, τις ασθένειες ή από πυροβολισμό.

Άλλοι Πόντιοι Έλληνες βρήκαν καταφύγιο στη Ρωσία, ενώ η πλειονότητα βρήκε καταφύγιο στην Ελλάδα, εγκαταλείποντας τα πάτρια εδάφη, τα σπίτια και τις περιουσίες τους. Η αμείλικτη βία εναντίον των Ελλήνων του Πόντου και ο αφανισμός σχεδόν του μισού πληθυσμού κάνουν τους απογόνους των Ποντίων να μιλούν για γενοκτονία όπως αυτή ορίζεται από τη «Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας»⁸⁴.

Εν μέσω αυτής της κατάστασης, υλοποιήθηκε η αμοιβαία Ανταλλαγή Πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η συμφωνία και το πρωτόκολλο ανταλλαγής Ελλήνων και Τούρκων επισημοποιήθηκε με τη διάσκεψη της Λοζάνης στις 30/1/1923, επικυρώθηκε από την Τουρκία στις 23 Αυγούστου 1923 και από την

⁸² R. Clogg, “The Greek Diaspora: the Historical Context”, στο: *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, London 1999, σ. 6.

⁸³ Κ. Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Αθήνα 2004, σ. 24-27.

⁸⁴ Χ. Τσιρκινίδης, *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μ. Ασίας μέσα από τα γαλλικά αρχεία*, Αθήνα 2016, σ. 66.

Ελλάδα στις 25 Αυγούστου 1923⁸⁵. Διατάχθηκε ότι οι Έλληνες, και κατά συνέπεια οι χριστιανοί, που ζούσαν ακόμη στη Μικρά Ασία, η περιοχή του Πόντου και η ανατολική Θράκη θα επαναπατριστούν στην Ελλάδα, και εκείνοι της Τουρκικής εθνότητας, και επομένως της ισλαμικής πίστης που ζει στην Ελλάδα, περίπου 356.000 άνθρωποι, θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους στην Ελλάδα και να επαναπατριστούν στην Τουρκία⁸⁶. Η συμφωνία ανταλλαγής προκάλεσε κύμα μετακίνησης ανθρώπων ένθεν και ένθεν. Σύμφωνα με υπολογισμούς, την περίοδο 1922-1923 ένα εκατομμύριο πρόσφυγες κατέφθασαν στην Ελλάδα με το ¼ να είναι Έλληνες Πόντιοι. Τότε, ο ελληνικός πληθυσμός δε ξεπερνούσε τα πέντε εκατομμύρια. Η Σύμβαση Ανταλλαγής των Πληθυσμών δεν έφερε καμία νέα πραγματικότητα αφού ήδη οι περισσότεροι Έλληνες της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης είχαν ήδη απομακρυνθεί από τα σπίτια τους. Επικύρωσε απλώς αυτό που ήδη γινόταν⁸⁷.

Η ελληνική απογραφή πληθυσμού του 1928 έδειξε με αριθμούς την ύπαρξη 1.221.849 προσφύγων, εκ των οποίων 1.104.217 ήταν πρώην κάτοικοι της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης. Ο αριθμός αυτός δεν αντικατοπτρίζει τον αληθινό αριθμό προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα και χρειάστηκαν τη συνδρομή του ελληνικού κράτους. Η διαφορά μεταξύ των αριθμών εξηγείται από το μεγάλο αριθμό θανάτων ή την μετανάστευση και από την Ελλάδα προς άλλες χώρες. Δε διαθέτουμε ασφαλή στοιχεία για τον πραγματικό αριθμό των προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα αλλά με βάση εκτιμήσεις των ειδικών κυμάνθηκε γύρω στα 1,25 με 1, 4 εκατομμύρια⁸⁸.

Παρόλο που η Αμερική, η Βρετανία και η Γαλλία έδωσαν διπλωματική προστασία σε πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και την περιοχή του Πόντου, πολλοί δεν ήταν ασφαλείς ακόμη και όταν επέβαιναν στα πλοία που παρείχαν αυτές οι χώρες. Συχνά οι ναυτικοί χρεώνονταν υπέρογκα τέλη για την παροχή βοήθειας που παρείχε η ελληνική κυβέρνηση και οι φιλανθρωπικές υπηρεσίες⁸⁹.

⁸⁵ Λ. Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες: το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999, σ. 66.

⁸⁶ N.M. Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-century Europe*, Massachusetts and London 2001, σ. 54.

⁸⁷ Δ. Κώνστας, *Ελληνική εξωτερική πολιτική: εσωτερικές και διεθνής παράμετροι*, Αθήνα 1994, σ. 307.

⁸⁸ Δ. Κώνστας, *ό. π.*, σ. 307.

⁸⁹ D. Giannouli, "Greeks or "strangers at home": The experience of Ottoman Greek refugees during their exodus to Greece, 1922-1923", στο: *Journal of Modern Greek Studies*, τχ. 13 (1995), σ. 271-287.

Στη Βόρεια Ελλάδα, στη Θεσσαλονίκη, οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην Καλαμαριά σε καλύβες, πρώην στρατώνες του στρατού κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ήταν μια λύση στέγασης που σίγουρα βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων. Αξίζει όμως να ειπωθεί ότι ο βαλτώδης χαρακτήρας της περιοχής, τα κουνούπια, η κακή υγιεινή, η έλλειψη καθαρού πόσιμου νερού και καθαρού φαγητού προκάλεσαν σοβαρά προβλήματα υγείας στους πρόσφυγες (π.χ. ελονοσία, τύφος, δυσεντερία). Η κατάσταση επιδεινώθηκε εξαιτίας της έλλειψης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ιατρών και εγκαταστάσεων⁹⁰.

Οι περισσότεροι από αυτούς που εγκατέλειψαν τον Πόντο έψαξαν στην Ελλάδα για να τους δώσουν καταφύγιο και να τους εγκαταστήσουν εκ νέου. Η Ελλάδα αδυνατούσε να ανταποκριθεί οικονομικά απέναντι στις προκλήσεις εξαιτίας της ήττας της στον ελληνοτουρκικό πόλεμο. Δεν είχε τις υποδομές για να αντιμετωπίσει τον τεράστιο αριθμό ασθενών, εξαθλιωμένων και τραυματισμένων λαών που έρχονται στις ακτές του σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Δεδομένης της κατάστασης, έπρεπε να στραφεί για βοήθεια σε ελληνικές και διεθνείς φιλανθρωπικές οργανώσεις (π.χ. Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός)⁹¹. Πράγματι, οι οργανώσεις αυτές για διάστημα εννιά μηνών συνέδραμαν τους πρόσφυγες με φαγητό, στέγη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Μετά το πέρας των εννέα μηνών, η Ελλάδα κλήθηκε πάλι να καλύψει το κενό με ανεπαρκές ιατρικό και κοινωνικό σύστημα.

Το έτος 1923, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην ίδρυση ενός οργανισμού που ονομάστηκε Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) για να υποστηρίξει το έργο της στέγασης και απασχόλησης των προσφύγων. Το μοίρασμα των προσφύγων ανά την Ελλάδα για εργαστούν δεν έγινε με βάση τις δεξιότητες καθενός αλλά τυχαία. Έτσι, άνθρωποι με εργασιακές δεξιότητες βρέθηκαν να καλλιεργούν τη γη, ενώ άλλοι που ήταν αγρότες βρέθηκαν να εργάζονται στις πόλεις. Αυτό σήμαινε ότι «οι ίδιοι οι πρόσφυγες δεν μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που υπήρχαν και δεν ήταν σε θέση να βγάλουν τα προς το ζην»⁹². Το πρόβλημα επιδεινώθηκε περαιτέρω από το υψηλότερο ποσοστό γυναικών σε άνδρες στον προσφυγικό πληθυσμό, καθώς πολλά αρσενικά είχαν σκοτωθεί ή κρατούνταν σε στρατόπεδα εργασίας στην Τουρκία⁹³. Η έλλειψη ανδρών ικανών ηλικιακά να

⁹⁰ Β. Γκιζελή, «Η κοινωνική ένταξη των αστών προσφύγων στην πόλη», στο: *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών: «Μικρασιατική Καταστροφή και ελληνική κοινωνία»*, τ. 9 (1992), σ. 63.

⁹¹ D. Giannouli, *ό. π.*, σ. 280.

⁹² D. Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*, London 2002, σ. 102.

⁹³ D. Giannouli, *ό. π.*, σ. 276.

εργαστούν άφηνε μεγάλο ποσοστό γυναικών και παιδιών απροστάτευτων. Αυτούς έπρεπε να τους συνδράμει το κράτος για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Έτσι, «σημαντικός αριθμός προσφύγων ακόμη παρέμεινε είτε χωρίς καταφύγιο είτε αναγκάστηκε να παραμείνει στα στρατόπεδα προσφύγων για χρόνια μετά το τέλος της φυγής των προσφύγων⁹⁴. Η διαρροή της ελληνικής οικονομίας ήταν σοβαρή. «Μεταξύ 1922 και 1932 εκτιμάται ότι το πρόγραμμα στήριξης και εγκατάστασης προσφύγων απορρόφησε περισσότερο από το σαράντα τοις εκατό του τακτικού προϋπολογισμού της χώρας και αντιπροσώπευε παρόμοιο ποσοστό εξωτερικού δανεισμού»⁹⁵.

Επειδή οι Έλληνες της ηπειρωτικής χώρας δεν μπορούσαν να καταλάβουν τη γλώσσα τους, οι Πόντιοι θεωρούνταν ανόητοι. Άλλοι Πόντιοι, ανάλογα με την καταγωγή τους στον Πόντο, μιλούσαν την τουρκική γλώσσα καθώς και την ποντιακή διάλεκτο, ενώ άλλοι μιλούσαν μόνο τουρκικά. Αυτό το γεγονός αύξησε την καχυποψία των κατοίκων της περιοχής. Η Κοντογιώργη σημείωσε ότι «οι Τούρκοι ομιλητές και οι Πόντιοι ανέφεραν ότι αντιμετώπισαν περισσότερες δυσκολίες, απόρριψη και διάκριση από τον ντόπιο πληθυσμό από άλλους ελληνόφωνους πρόσφυγες, αφού, πολιτισμικά, ξεχώρισαν περισσότερο»⁹⁶. «Μια ονομασία που οι πρόσφυγες βρήκαν ιδιαίτερα ενοχλητική ήταν «Τουρκοσπέρματα» που σημαίνει, φυσικά, ότι οι Μικρασιάτες Έλληνες [συμπεριλαμβανομένων των Ποντίων] δεν ήταν με κάποια αόριστη φυλετική έννοια καθόλου Έλληνες, αλλά καθαρόαιμα παιδιά των Τούρκων⁹⁷.

Οι Πόντιοι διώκονταν για πολύ καιρό και απομονώνονταν από τους Έλληνες παρά την προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης να προωθήσει την ήπια ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Αντί για καταφύγιο, βρήκαν έναν λαό που δεν ήταν ευπρόσδεκτος, ξένο σε αυτούς και που έκανε διακρίσεις. Συμπερασματικά, οι Πόντιοι βρέθηκαν σαν πόνια σε ένα σκάκι εθνοτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών συγκρούσεων. Ως θύματα του πολέμου, πλήρωσαν το τίμημα του ξεριζωμού, του θανάτου, της αρρώστιας και για τη μεγάλη πλειοψηφία οικονομική καταστροφή, στέρηση κοινωνικής θέσης, ψυχολογικό τραύμα, πολιτισμική εξάρθρωση και αποξένωση»⁹⁸.

⁹⁴ D. Giannouli, *ό. π.*, σ. 280.

⁹⁵ E. Kontogiorgi, *ό. π.*, σ. 331.

⁹⁶ E. Kontogiorgi, *ό. π.*, σ. 166.

⁹⁷ S.D. Salamone, *In the Shadow of the Holy Mountain: The Genesis of a Rural Greek Community and its Refugee Heritage*, New York 1987, σ. 101.

⁹⁸ D. Giannouli, *ό. π.*, σ. 283.

Οι Πόντιοι δεν μπόρεσαν να επιστρέψουν ή να διεκδικήσουν τα προηγούμενα εδάφη τους στον Πόντο και, με την υπογραφή της Συμφωνίας Φιλίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1930, οι ελπίδες τους για επιστροφή στις παλιές πατρίδες διαψεύστηκαν και έτσι έπρεπε να παραιτηθούν για να παραμείνουν στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά, οι Έλληνες του Πόντου έφεραν στην Ελλάδα μυριάδες τομείς που σχετίζονται με την πατρίδα τους, όπως διαφορετικά στυλ χορού, ενδυμασίας, έθιμα γάμου και συγκεκριμένες προτιμήσεις φαγητού που ήταν μοναδικές για την περιοχή του Πόντου. Παρά το γεγονός ότι αυτά αποτελούσαν πηγή αμφισβήτησης και οστρακισμού, η ικανότητα διατήρησης πολλών από αυτές τις πρακτικές βοήθησε τους Πόντιους να κάνουν μια νέα ζωή στην Ελλάδα και να επιστρέψουν σε κάποια εμφάνιση της «κανονικότητας» μετά από την τραυματική ρήξη της εξορίας⁹⁹.

2.2. Συνέπειες της γενοκτονίας των Ποντίων

Όταν ένας άνθρωπος έχει βιώσει τραυματικές εμπειρίες, είναι πολύ δύσκολο να τις διαγράψει από τη μνήμη του, πόσο μάλλον να επιστρέψει στην λεγόμενη κανονικότητα. Στην πραγματικότητα, κανείς πρόσφυγας δεν επιστρέφει στην κανονικότητα αφού η ζωή του αλλάζει αμετάκλητα και προσπαθεί να επιβιώσει στις νέες συνθήκες. Ωστόσο, «μέσα στη χειρότερη φρίκη, οι άνθρωποι συνεχίζουν να ζουν, να επιβιώνουν και να αντιμετωπίζουν [κάτι που] είναι πράγματι επίτευγμα»¹⁰⁰. Οι Das και Kleinman τονίζουν ότι «η επιστροφή στην κανονικότητα είναι κάτι περισσότερο από επιβίωση». Πρόκειται να «επαναλάβει το έργο της ζωής [που] ζητά μια ανανεωμένη ικανότητα να αντιμετωπίζει το μέλλον»¹⁰¹. Έτσι, με βάση τις απόψεις των Das και Kleinman είμαστε σε θέση να θεωρήσουμε ότι η «κανονικότητα» για τους Πόντιους στην Ελλάδα είναι ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία, η συνέχιση της ζωής στο νέο περιβάλλον και η θέαση ενός μέλλοντος για εκείνους και τα παιδιά τους στην Ελλάδα.

Εκτός από τις ιστορικές αφηγήσεις της εποχής, υπάρχουν και προσωπικές μαρτυρίες ατόμων που έζησαν τα γεγονότα από πρώτο χέρι ή μεταφέρουν τα λόγια των απογόνων τους. «Καθώς οι ιστορίες στρώνονται σε άλλες ιστορίες, οι κατηγορίες της

⁹⁹ B. Clark, *Twice a Stranger: The Mass Expulsions that Forged Modern Greece and Turkey*, Cambridge 2006, σ. 215.

¹⁰⁰ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 1-2.

¹⁰¹ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 4.

ιστορίας και του μύθου καταρρέουν μεταξύ τους»¹⁰² και αποτελούν τη βάση για μια κοινωνική μνήμη απώλειας για πολλούς Πόντιους. Όλοι οι Πόντιοι δεν έχουν «την ίδια εμπειρία μνήμης», αλλά το στοιχείο που τους ενώνει είναι η θύμηση της ίδιας εξορίας, της ίδιας γενοκτονίας¹⁰³.

Παρ' όλο που διαθέτουμε αφηγήσεις που αφορούν την εξορία και την γενοκτονία¹⁰⁴, οι αφηγητές γνωρίζουν τα γεγονότα από εξιστορήσεις των γονιών ή των παππούδων τους. Είναι σπάνιο σήμερα να έχουμε πληροφορητές αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων εκείνης της εποχής και αυτό γιατί οι περισσότεροι έχουν πεθάνει ή οι επιζήσαντες ήταν τότε πολύ μικροί σε ηλικία για να θυμούνται¹⁰⁵.

Όταν οι Πόντιοι ήρθαν στην Ελλάδα, έφεραν μαζί τους τραυματικές αναμνήσεις που είχαν συμβεί πρόσφατα σε αυτούς, στα μέλη της οικογένειάς τους ή στους χωρικούς τους. Καθώς οι προσωπικές τους αναμνήσεις ήταν κοινές με τις αναμνήσεις άλλων, διαμορφώνονταν κοινωνικές μνήμες για το τι τους συνέβη ως μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων. Αυτές οι αναμνήσεις είναι συγκεκριμένες όσον αφορά τον χρόνο και τον τόπο. Δεν χρειάζεται να είναι ακριβώς το ίδιο, αλλά έχουν παρόμοιες εμπειρίες¹⁰⁶. Όταν λοιπόν ο Πόντιος λέει «μας συνέβη», αναφέρεται στην κοινωνική μνήμη της γενοκτονίας και της εξορίας του Πόντιου, συμπεριλαμβανομένων προσωπικών ή οικογενειακών ιστοριών, καθώς και ιστορίες άλλων ανθρώπων. Επιπλέον, μέσω μιας επανασυνδετικοποίησης των «αφηγήσεων της καταστροφής σε νέα πλαίσια» δημιουργήθηκαν δεσμοί που συνέβαλαν στην ποντιακή ταυτότητα παρά τις απώλειες γενοκτονίας και εξορίας και τους έδωσε τη δυνατότητα να ζήσουν υπό καθεστώς κανονικότητας¹⁰⁷.

Το πρώτο και επείγον έργο των Ποντίων όταν ήρθαν στην Ελλάδα ήταν να εγκατασταθούν σε νέα χωριά, όπου θα μπορούσαν να φροντίσουν τον εαυτό τους και τις οικογένειές τους. Τα νέα χωριά ιδρύθηκαν με διαφορετικούς τρόπους και υπό διαφορετικές συνθήκες¹⁰⁸. Μερικοί Πόντιοι αναζήτησαν τις δικές τους τοποθεσίες αναζητώντας όσο το δυνατόν περισσότερο να εγκατασταθούν ξανά με άτομα από τα

¹⁰² V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 7.

¹⁰³ E.S. Casey, *ό. π.*, σ. 22.

¹⁰⁴ Γ. Ανδρεάδης, *Ταμάμα, Η αγνοούμενη του Πόντου*, Αθήνα 2008, σ. 45.

¹⁰⁵ Χ. Τσιρκινίδης, *Το κόκκινο ποτάμι, Η τραγωδία του ελληνισμού της Ανατολής 1908-1923*, Αθήνα 2006, σ. 19.

¹⁰⁶ E.S. Casey, *ό. π.*, σ. 22.

¹⁰⁷ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 6-7.

¹⁰⁸ Β. Δ. Κριμπάς, «Το έργο της αγροτικής εγκαταστάσεως της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων», στο: *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τχ. 13 (1999), σ. 235.

προηγούμενα χωριά τους¹⁰⁹. Κάποιοι μετακόμισαν από τόπο σε τόπο αναζητώντας κάπου να εγκατασταθούν που θύμιζε την παλιά τους πατρίδα. Η καθιέρωση «εναλλακτικών δημόσιων σφαιρών»¹¹⁰, βοηθά στη διαδικασία επανεγκατάστασης εκείνων που έχουν εκτοπιστεί τραυματικά από τα σπίτια τους. Η ανάμνηση του τοπίου του Πόντου έκανε τους Πόντιους να θέλουν να έχουν παρόμοιες εικόνες κατά την ίδρυση των νέων χωριών. Το τοπίο σε αυτό το πλαίσιο υποδηλώνει τις δυνατότητες που βλέπουν οι άνθρωποι όταν αντιλαμβάνονται το φυσικό τους περιβάλλον και αυτό είναι που τους βοηθά να δημιουργήσουν την αίσθηση του τόπου σε μια νέα χώρα. Ως εκ τούτου, υποστηρίζουν, η έννοια του σπιτιού μπορεί να μην φεύγει μαζί με τους μετανάστες, αλλά παίρνουν μαζί τους την έννοια του τοπίου που μπορεί να τους βοηθήσει να δημιουργήσουν μια αίσθηση του τόπου σε μια νέα χώρα¹¹¹.

Ως εκ τούτου, «προτείνουν στα άτομα να ταξιδεύουν με τα δικά τους εσωτερικά τοπία». Θυμούνται συγκεκριμένα μέρη μέσα από εικόνες για το πώς φαίνονταν και πώς ήταν να είσαι εκεί. ή αναπτύσσουν τέτοιες εικόνες μέσω φωτογραφιών, ταινιών ή αφηγήσεων από άλλους. Αυτό που απομνημονεύουν ή δημιουργούν εδώ είναι τοπία που έχουν σχέση με το τοπίο που άφησαν πίσω τους. Αυτή η πρακτική βοηθά τους πρόσφυγες «να νιώθουν ότι είναι στο σπίτι, χωρίς να είναι στο σπίτι»¹¹².

Ο Das και ο Kleinman πιστεύουν ότι η επανάληψη της καθημερινής πρακτικής μπορεί να επαναφέρει μια ένα είδος κανονικότητας¹¹³. Το φαγητό μπορεί να λειτουργήσει «ως μνημονική συσκευή»¹¹⁴, όπου η πρακτική της παρασκευής του μαζί με τα αρώματα μαγειρέματος συνδέεται με τις «μυρωδιές του γενέθλιου σπιτιού και γενικότερα τη «γεύση» της πατρίδας»¹¹⁵.

Ωστόσο, μερικές φορές, τα παρασκευασμένα τρόφιμα δεν έχουν την ίδια γεύση σε μια νέα τοποθεσία, επειδή τα διαθέσιμα συστατικά καλλιεργούνται σε διαφορετικά εδάφη. Σε αντίθεση με την όραση και την ακοή που παραμένουν ανέπαφα

¹⁰⁹ I. Κολιόπουλος & I. Μιχαηλίδης, *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία. Από την τραγωδία στην εποποιία*, Αθήνα 2009, σ. 76.

¹¹⁰ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 3.

¹¹¹ A. Βακαλόπουλος & M. Μαραβελάκης, *Οι προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1993, σ. 105-108.

¹¹² K. Βακαλόπουλος, *Το νέο ελληνικό έθνος 1204-2000. Νέα ελληνική ιστορία από τη Φραγκοκρατία ως τις μέρες μας*, Αθήνα 2003, σ. 57-58.

¹¹³ V. Das & A. Kleinman, *ό. π.*, σ. 3.

¹¹⁴ V. Kravva, "Food as a vehicle for remembering: The case of the Thessalonikan Jews", στο: *Food and the Memory: Proceedings of the Oxford Symposium on Food and Cookery*, Devon 2000, σ. 136-144.

¹¹⁵ W. Miller, *ό. π.*, σ. 9.

έξω από το σώμα, η γεύση και η όσφρηση μπορούν να αντικειμενοποιηθούν και να εκφραστούν μόνο όταν ενσωματωθούν στο σώμα¹¹⁶.

Οι Das και Kleinman υποστηρίζουν ότι η «ανάκτηση της φωνής εν όψει της ανυπότακτης τραγωδίας» είναι ένας σημαντικός τρόπος με τον οποίο όσοι έχουν υποστεί τραυματική απώλεια είναι σε θέση να επιστρέψουν σε κάποια εμφάνιση κανονικότητας. Για ορισμένους Πόντιους, η έκφραση της θλίψης είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης αυτού του αφόρητου και διαρκούς πόνου¹¹⁷.

¹¹⁶ F. Borthwick, “Olfaction and taste: Invasive odours and disappearing objects”, στο: *The Australian Journal of Anthropology*, τχ. 11(2000), σ. 127-140.

¹¹⁷ V. Das & A. Kleinman, *ό.π.*, σ. 3.

Γ' Κεφάλαιο

Το ISIS

3.1. Ο Τζιχαντισμός

Από το 2000, και ειδικά από το 2008, ο όρος «τζιχαντισμός» γίνεται όλο και πιο δημοφιλής. Χρησιμοποιείται κυρίως με δύο τρόπους. Μερικές φορές χρησιμοποιείται πολύ στενά, όπως από τον Omar Ashour, ο οποίος όρισε τον τζιχαντισμό το 2011 ως την πεποίθηση ότι «η ένοπλη αντιπαράθεση με πολιτικούς αντιπάλους είναι μια θεολογικά θεμιτή και αποτελεσματική μέθοδος για την κοινωνικοπολιτική αλλαγή»¹¹⁸.

Μερικές φορές χρησιμοποιείται πολύ ευρέως, ωστόσο, εναλλακτικά με όρους όπως «ισλαμισμός» και «βίαιος εξτρεμισμός». Ο «τζιχαντισμός» μοιάζει συχνά να αντικαθιστά την έννοια «ισλαμισμός». Ο Μάρτιν Κράμερ, το 2003, σε ένα άρθρο του το είχε προβλέψει αυτό και είχε επισημάνει ότι ο «ισλαμισμός» ήρθε για να μπει στη θέση της έννοιας του «φονταμενταλισμού» ενώ περίμενε ότι μια νέα έννοια θα ερχόταν να αντικαταστήσει τον «ισλαμισμό»¹¹⁹. Συνολικά, ο «εξτρεμισμός» αντικατέστησε τον «ισλαμισμό» στον δυτικό πολιτικό λόγο, όπως παρατήρησε πρόσφατα ο Τζέφρι Μπέιλ¹²⁰, αλλά ο «τζιχαντισμός» είναι ένας ισχυρός διεκδικητής στα μέσα ενημέρωσης (αντίθετα με την άποψη του Μπέιλ).

Σύμφωνα με το Oxford English Dictionary, η λέξη «τζιχάντ» υπάρχει στο αγγλικό λεξιλόγιο ήδη από το 1860. Είναι αραβικής προέλευσης λέξη που η αγγλική μετάφρασή της βρίσκεται πολύ κοντά στην αραβική της σημασία. Από τη μία πλευρά, υποστηρίζεται ότι ο όρος αναφέρεται σε μια θρησκευτικά καταναγκαστική εκστρατεία υποταγής εναντίον μη μουσουλμάνων που, ως μη μουσουλμάνοι, θα έπρεπε κατ' αρχήν να υποταχθούν¹²¹. Από την άλλη πλευρά, έχει υποστηριχθεί ότι αντιπροσωπεύει κάθε αξιόπαινη πράξη για καλό σκοπό, όπως η διακοπή του καπνίσματος ή η δένδροφύτευση¹²². Υπάρχει μια ποικιλία θέσεων μεταξύ αυτών των δύο ακραίων πλευρών. Αυτές οι διαφωνίες καθρεφτίζουν συγκεκριμένες, και όχι γενικευμένες,

¹¹⁸ O. Ashour, "Post-Jihadism: Libya and the Global Transformations of Armed Islamist Movements", στο: *Terrorism and Political Violence*, τχ. 23(2011), σ. 379.

¹¹⁹ M. Kramer, "Coming to Terms: Fundamentalists or Islamists?", στο: *Middle East Quarterly*, τχ. 10(2003), σ. 65-77.

¹²⁰ J. Bale, "Denying the Link between Islamist Ideology and Jihadist Terrorism: 'Political Correctness' and the Undermining of Counterterrorism", στο: *Perspectives on Terrorism*, τχ. 7(2013), σ. 5-46.

¹²¹ Γ. Μακρής, *Ισλάμ. Πεποιθήσεις, πρακτικές και τάσεις*, Αθήνα 2004, σ. 19-20.

¹²² R. Peters, *Islam and Colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History*, The Hague 1984, σ. 27-32.

διαφωνίες σχετικά με το τι πρέπει ή δεν πρέπει να κάνουν οι μουσουλμάνοι, παρά το πώς οι αναλυτές και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής αντιλαμβάνονται τον όρο.

Ο όρος «τζιχάντ» προστέθηκε το 1920 με το «τζιχάντι», ένα επίθετο που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τους μελετητές ως αγγλική μετάφραση της αραβικής λέξης μουτζαχίντ, μια ουσιαστική ένδειξη ατόμου που συμμετέχει σε τζιχάντ. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε σχέση με τη συζήτηση για το χαλιφάτο Sokoto που δημιουργήθηκε στη Δυτική Αφρική από τον Usman dan Fodio (1754-1817)¹²³. Αυτό είναι το νόημα και το πλαίσιο της πρώτης χρήσης της λέξης «τζιχαντιστής» στα αγγλικά από τον Αμερικανό ιστορικό John Ralph Willis το 1967, όταν κατασκεύασε τον όρο για να χαρακτηρίσει τον Dan Fodio¹²⁴. Ο όρος «τζιχαντιστής» με την τζιχαντιστική έννοια δεν θέτει κανένα σημαντικό οριστικό πρόβλημα, καθώς η σημασία του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κεντρική λέξη «τζιχάντ». Όποιος παλεύει για αυτό που θεωρεί τζιχάντ είναι μουτζαχίντ ή τζιχαντιστής. Το αν η επίμαχη σύγκρουση είναι «πραγματικά» τζιχάντ ή όχι είναι μια προδιαγεγραμμένη ερώτηση και όχι αναλυτική.

Ωστόσο, άλλες έννοιες του όρου «τζιχαντιστής» εγείρουν αναλυτικά προβλήματα. Μια άλλη έννοια του «τζιχαντιστή» είναι ως επίθετο του ουσιαστικού «τζιχάντ», ως αγγλικό ισοδύναμο του αραβικού επιθέτου «τζιχαντί», όχι ως αγγλική μετάφραση του ουσιαστικού mujahideen. Η εναλλακτική αυτή έννοια του «τζιχαντιστή» πλάστηκε από τον Μάικλ Γκάρφιλντ Σμιθ, εθνολόγο και ποιητή, κατά το έτος 1969 για μιλήσει για το Χαλιφάτο Σοκότο και τις ενέργειές του. Είναι βέβαια ένα ερώτημα αν μια κυβερνητική αρχή μπορεί να χαρακτηριστεί ή όχι ως «τζιχάντ». Εξίσου δύσκολη είναι και η σχετική αίσθηση του «τζιχαντιστή», που περιγράφει αυτό που υποστηρίζει ή ενθαρρύνει την τζιχάντ. Ο Άντριου Χες εφάρμοσε τον όρο με αυτή την έννοια το 1970 στην οθωμανική λογοτεχνία του γκαζαβάτ του δέκατου πέμπτου αιώνα που δόξαζε τους τζιχαντιστές του παρελθόντος (μουτζαχίντ ή γκάζι) και έτσι ενθάρρυνε τους σύγχρονους¹²⁵. Η λογοτεχνία γκαζαβάτ ήταν ο πρόδρομος του σημερινού διαδικτυακού τζιχαντιστικού είδους nashid¹²⁶.

¹²³ Γ. Μακρής, *ό. π.*, σ. 61-63.

¹²⁴ J. R. Willis, "Jihād fi Sabīl Allāh—its Doctrinal Basis in Islam and some Aspects of its Evolution in Nineteenth-Century West Africa", στο: *The Journal of African History*, τχ. 8(1967), σ. 395-415.

¹²⁵ A. C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", στο: *The American Historical Review*, τχ. 75 (1970), σ. 1892-1919.

¹²⁶ H. Erlich, *Ethiopia and The Challenge of Independence*, Boulder 1986.

Ορισμένες χρήσεις στα αγγλικά όρων που προέρχονται από την αραβική τζιχάντ, λοιπόν, ήταν απροβλημάτιστες αναλυτικά, όπως όταν οι εκστρατείες του Χαλιφάτου Σοκότο περιγράφονται ως τζιχάντ, ή εκείνοι που συμμετείχαν σε αυτούς περιγράφονται ως τζιχαντιστές. Από ιστορική άποψη, η ερώτηση αν οι ενέργειες του Χαλιφάτου Σοκότο έχουν τζιχαντική θεολογική άποψη δεν μας ενδιαφέρει. Το θέμα αφορά τους θεολόγους. Όμως, ορισμένες χρήσεις της ομάδας όρων που προέρχονται από την τζιχάντ ήταν πιο προβληματικές σε επίπεδο ανάλυσης. Δεν είναι αυτονόητο ότι οι κυβερνητικές μορφές του Χαλιφάτου Σοκότο ήταν τζιχαντιστικές, ότι ορισμένα οθωμανικά ποιήματα του 15ου αιώνα ενθάρρυναν τη τζιχάντ ή ότι οι Μαχτιστές ήταν τζιχαντιστές με τον τρόπο που οι Σοβιετικοί ήταν επεκτατικοί ή οι Πρώσοι μιλιταριστές¹²⁷.

Ο «τζιχαντισμός» με την έννοια του Έρλιχ, ή με την έννοια που ο Χες χρησιμοποίησε τον «τζιχαντιστή» το 1970, είναι αναλυτικά προβληματικός, αλλά εξακολουθεί να είναι σε θέση να δώσει ακριβή ορισμό. Το 1994, η Nikki Keddie έδωσε έναν τέτοιο ορισμό μελετώντας τους Μαχτιστές και εντάσσοντάς του σε τζιχαντιστικά κινήματα¹²⁸. Ο ορισμός της για τον τζιχαντισμό ήταν τα κινήματα που «ζητούσαν ιερό πόλεμο εναντίον εξωτερικών μη μουσουλμάνων εχθρών ή έκαναν τζιχάντ εναντίον των τοπικών ηγεμόνων και εχθρών τους οποίους δεν θεωρούσαν πραγματικά μουσουλμάνους»¹²⁹. Αυτός ο ορισμός αντανάκλούσε τη γενικά αποδεκτή ακαδημαϊκή κατανόηση της ομάδας των κινήματων στις περιφέρειες του μουσουλμανικού κόσμου που, από τα τέλη του δέκατου όγδοου έως τις αρχές του εικοστού αιώνα, χρησιμοποίησε τον λόγο της τζιχάντ καθώς και την ένοπλη δύναμη ενάντια στους εξωτερικούς ή εσωτερικούς εχθρούς.

Η χρήση βίας δεν είναι νέα, καθώς οι εξεγέρσεις του ενός ή του άλλου είδους είναι συνηθισμένες στη Μέση Ανατολή, αλλά η αναβίωση της τζιχαντιστικής ρητορικής είναι νέα. Το πιο διάσημο από αυτά τα προηγούμενα τζιχαντιστικά κινήματα ήταν το αρχικό κίνημα των Ουαχαμιστών. Οι Μαχδιστές και ο Νταν Φόδιο είναι επίσης γενικά κατανοητό ότι αποτελούν μέρος του ίδιου φαινομένου με τους Κυρηναϊκούς Sanusis. Ορισμένα από αυτά τα κινήματα επικεντρώθηκαν σε εξωτερικούς μη μουσουλμάνους εχθρούς, όπως οι Σανούσι που πολέμησαν τους

¹²⁷ Σ. Λυγερός, *Η Ισλαμική Τρομοκρατία*, Αθήνα 2016, σ. 151-155.

¹²⁸ N. R. Keddie, "The Revolt of Islam, 1700 to 1993: Comparative Considerations and Relations to Imperialism", στο: *Comparative Studies in Society and History*, τχ. 36 (1994), σ. 483-485.

¹²⁹ N. R. Keddie, *ό. π.*, σ. 467.

Ιταλούς αποίκους. Ορισμένοι επικεντρώνονται σε τοπικούς ηγεμόνες και άλλους εχθρούς, όπως οι Ουαχαμπί, οι οποίοι επικεντρώνονται πρώτα σε αντιπάλους όπως ο Μπανού Χαλίντ και αργότερα σε αυτό που θεωρούν ότι είναι η μη μουσουλμανική Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα όψιμα προ-μοντέρνα και πρώιμα σύγχρονα κινήματα τζιχάντ της Keddie προκάλεσαν μικρή διαμάχη μεταξύ των μελετητών, κυρίως επειδή έχουν γενικά μελετηθεί ατομικά και όχι συγκριτικά. Υπήρξαν λίγες συγκριτικές μελέτες εκτός από το άρθρο της Keddie και τη διδακτορική διατριβή του Ruud Peters το 1979¹³⁰.

Οι συμβατικές εξηγήσεις σχετικά με τις αρχές του Ουαχαμισμού και του Σαλαφισμού δε προσφέρουν ουσιαστικά στις σύγχρονες συζητήσεις περί τζιχαντισμού. Στην πραγματικότητα, οι αποκλίσεις μεταξύ ουαχαμισμού και σαλαφισμού είναι αδρές. Και οι δυο όροι αφορούν το ίδιο δόγμα, στηρίζονται στην ίδια ιδεολογική βάση και έχουν παρόμοιες δράσεις. Ο μεν πρώτος έχει να κάνει με θρησκευτικά και ιδεολογικά γεγονότα ενώ ο δεύτερος με πολιτικές και υλικές ιδέες¹³¹.

Ο όρος «τζιχαντισμός» χρησιμοποιείται στα σύγχρονα τζιχαντιστικά κινήματα από το 2002, όταν χρησιμοποιήθηκε σε έκθεση της δεξαμενής σκέψης RAND στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο χαρακτηρισμός της τζιχαντιστικής έκθεσης ως «ριζοσπαστικής λατρείας βίας» και «μυϊκής θρησκευτικής επίθεσης που ανεβάζει την έννοια της τζιχάντ από αγώνα μέσα στην ψυχή σε απεριόριστο πόλεμο εναντίον της Δύσης»¹³² αντανακλούσε το πνεύμα της εποχής, αλλά έκανε λίγα για να προχωρήσει η ανάλυση.

Ο επόμενος επιστημονικός ορισμός ήρθε το 2006, όταν ο Thomas Hegghammer διέκρινε τρεις τύπους ισλαμικής βίας: τοπικούς αντάρτες που επιδιώκουν να ανατρέψουν τις δικές τους κυβερνήσεις, ειδικά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, και τον περιφερειακό αυτονομισμό σε περιοχές όπως η Παλαιστίνη και η Τσετσενία, ειδικά στις δεκαετίες 1980 και 1990. και από το 1996, ο Οσάμα Μπιν Λάντεν και οι οπαδοί του, που έχουν προωθήσει τον παγκόσμιο αγώνα ενάντια στις Ηνωμένες Πολιτείες, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών επαναστατών και των περιφερειακών αυτονομιστικών αγώνων. Η τρίτη και τελευταία μορφή ισλαμικής βίας είναι αυτό που ο Hegghammer αποκαλεί «παγκόσμια τζιχάντ». Ο ορισμός του Ashour για τον τζιχαντισμό, η πεποίθηση ότι «η ένοπλη αντιπαράθεση με πολιτικούς αντιπάλους είναι

¹³⁰ R. Peters, *ό. π.*, σ. 65.

¹³¹ N. R. Keddie, *ό. π.*, σ. 468–470.

¹³² B. M. Jenkins, *Unconquerable Nation: Knowing Our Enemy, Strengthening Ourselves*, Santa Monica, 2002, σ. 23.

ένα θεολογικά νόμιμο και αποτελεσματικό όχημα για κοινωνικοπολιτική αλλαγή», ακολουθεί τους Keddīe και Hegghammer. Οι δύο πρώτες από αυτές τις ποικιλίες βίας ήταν ο τζιχαντισμός με τους όρους της Keddīe, καθώς όλοι «ζήτησαν ιερό πόλεμο εναντίον εξωτερικών μη μουσουλμάνων εχθρών ή εναντίον τοπικών ηγεμόνων που δεν θεωρήθηκαν πραγματικά μουσουλμάνοι». Ο τρίτος, παγκόσμιος τζιχαντισμός, ήταν νέος, άγνωστος στην περίοδο της ανάλυσης της Κέντι.

Η «κοινωνικοπολιτική αλλαγή» που ο ορισμός του Ashour προσδιορίζει ως στόχο του τζιχαντισμού μπορεί να είναι η ήττα των «εξωτερικών μη μουσουλμάνων εχθρών» της Keddīe, η αντικατάσταση των «τοπικών ηγεμόνων που δεν θεωρούνται πραγματικά μουσουλμάνοι» ή ο θρίαμβος του Hegghammer στρατηγική του «παγκόσμιου τζιχαντισμού». Η προσφορά του Ashour δεν αφορά το σκοπό του τζιχαντισμού αλλά τη διαπίστωση ότι ένας οπαδός του τζιχάντ νομίζει ότι η βία είναι «θεόπνευστη». Το να θεωρούμε τη βία θεολογικά νόμιμη αλλά οργανικά άχρηστη δεν παράγει τζιχάντ, ούτε θεωρεί τη βία ως εργαλειοκρατικά αποτελεσματική αλλά θεολογικά παράνομη¹³³. Ο ίδιος σημείωσε ότι το τζιχάντ ταυτίζεται με μια σύγχρονη ισλαμιστική πεποίθηση.

Οι Keddīe, Hegghammer και Ashour δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την πολιτική ιδεολογία. Η σχετική πολιτική ιδεολογία για αυτούς είναι ο ισλαμισμός. Εδώ φαίνεται να ακολουθούν την ακαδημαϊκή συναίνεση για την κατανόησή του ως ιδεολογία που προέρχεται από αυτήν που αναπτύχθηκε από τους Μουσουλμάνους Αδελφούς στα μέσα του 20ού αιώνα στην Αίγυπτο. Οι ισλαμιστές μπορεί να προτιμούν δύο δρόμους προς την εξουσία: βίαιους, όπως το EIG ή μη βίαιους, όπως ισλαμιστικά κοινοβουλευτικά κόμματα από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (PJD) στο Μαρόκο έως το Παναμαλαϊκό Ισλαμικό Κόμμα (PAS) στη Μαλαισία. Ο ισλαμισμός, λοιπόν, από μόνος του δεν παράγει τζιχάντ¹³⁴.

Οι διακυμάνσεις του όρου «τζιχαντισμός» οφείλονται, εκτός των άλλων, στον δημοσιογραφικό λόγο. Οι δημοσιογράφοι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν αντί του όρου «τζιχαντιστής» άλλους όρους όπως «αγωνιστής», «ισλαμιστής» ή «τρομοκράτης». Οι όροι εναλλάσσονται άκριτα, δηλώνοντας εμμέσως ότι πρόκειται για ισοδύναμους όρους. Στο δημοσιογραφικό λόγο, τζιχαντιστές ονομάζονται οι κάτοικοι του Ισλαμικού

¹³³ O. Ashour, "Lions Tamed? An Inquiry into the Causes of De-Radicalization of Armed Islamist Movements: The Case of the Egyptian Islamic Group", στο: *Middle East Journal*, τχ. 61 (2007), σ. 596–625.

¹³⁴ Α. Νταβούτογλου, *Εναλλακτικές κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία*, Αθήνα 2011, σ. 19.

κράτους αλλά και Ευρωπαίοι που τους ακολουθούν. Γίνεται, συχνά, λόγος για «τζιχαντιστική ιδεολογία» και «εξτρεμιστική ιδεολογία», χωρίς να εξηγείται το νόημα των όρων¹³⁵.

Ένα πολύ ενδιαφέρον χαρακτηριστικό του τζιχαντισμού είναι η τριμερής διαίρεση σε: τοπικό, περιφερειακό, παγκόσμιο. Είναι βοηθητική στην κατεύθυνση δημιουργίας ενός ευρύ ορισμού του τζιχαντισμού, πέρα από στενά όρια. Στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, τα πολιτικά κινήματα της εποχής που σήμερα ονομάζουμε εθνικιστικά, θεωρήθηκαν κομμουνιστής προέλευσης. Αφού όλα τα κινήματα που ζητούσαν πολιτικές ανατροπές έλαβαν την ετικέτα του κομμουνισμού, θεωρήθηκαν παγκόσμιο φαινόμενο. Ας πάρουμε ως παράδειγμα το πραξικόπημα του 1953 στο Ιράν. Η δημοκρατική εκλεγμένη κυβέρνηση του Μοχάμεντ Μοσαντέκ, που ήταν εθνικιστικά φιλελεύθερη, ανετράπη από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με το πρόσχημα να διασωθεί το Ιράν από τον κομμουνισμό¹³⁶. Μόλις ο Μοσαντέκ προώθησε την κρατικοποίηση του ιρακινού πετρελαίου, θίγοντας τα συμφέροντα της δύσης, οι Δυτικοί έσπευσαν αν τον ανατρέψουν, να βάλουν ταφόπλακα στην εξελικτική πορεία του Ιράν και αλυσιδωτά προκάλεσαν την ιρανική επανάσταση 1978-1979¹³⁷. Ο Βρετανός πρωθυπουργός Ντέιβιντ Κάμερον, σε σύγκρουση του Ισλαμικού Κράτους, της Μπόκο Χαράμ, της αλ Σαμπάμπ, των Ταλιμπάν και της Αλ Κάιντα, μπορεί να επαναλαμβάνει το λάθος του προέδρου Αϊζενχάουερ¹³⁸.

Όλα τα προαναφερθέντα κινήματα μπορούν να ονομαστούν τζιχαντιστικά δεδομένου ότι θεωρούν τη βία νόμιμη και θρησκευτικά θεμιτή. Με βάση τη διαίρεση του Hegghammer, η Αλ Κάιντα μπορεί να χαρακτηριστεί ως παγκόσμιος τζιχαντισμός επειδή σκοπός του είναι η Δύση και οι ΗΠΑ. Επιμέρους κατηγορίες αφορούν τζιχαντιστικές ομάδες τοπικού χαρακτήρα με βάση δυο κριτήρια. Ο Hegghammer εστιάζει στον αν ο στόχος της ομάδας είναι παγκόσμιος ή τοπικός αντίπαλος και αν η ομάδα είναι τοπική ή παγκόσμια. Ακόμα, τον ενδιαφέρει αν οι επιχειρήσεις τους είναι τοπικού ή παγκόσμιου χαρακτήρα. Όσον αφορά το πρώτο κριτήριο, το Ισλαμικό Κράτος, οι Ταλιμπάν, η Αλ Σαμπάμπ και η Μπόκο Χαράμ λειτουργούσαν αρχικά μόνο σε μια περιοχή και στόχευαν τους τοπικούς εχθρούς. Η Μπόκο Χαράμ δεν έχει

¹³⁵ Σ. Παπαθανασόπουλος, *Τα μέσα επικοινωνίας στον 21ο αιώνα*, Αθήνα 2011, σ. 79.

¹³⁶ Χ. Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα 2002, σ. 138.

¹³⁷ M. J. Gasiorowski, "The 1953 coup d'etat in Iran", στο: *International Journal of Middle East Studies*, τχ. 19 (1987), σ. 261 – 286.

¹³⁸ Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 144.

ανακατευτεί με επιθέσεις εναντίον της Αμερικής, ενώ οι υπόλοιπες ομάδες ενεπλάκησαν τυχαία¹³⁹.

Οι Αμερικάνοι έχουν στο στόχαστρο το Ισλαμικό Κράτος και την Αλ Σαμπάμπ εξαιτίας των φοβερών εκτελέσεων εναντίον κάποιων Αμερικανών. Οι Ταλιμπάν έχουν επιτεθεί σε αμερικανικούς και συμμαχικούς στόχους π.χ. στο Αφγανιστάν. Η Μπόχο Χαράμ ενοχοποιήθηκε ότι συνεργάζεται κρυφά με την Αλ Κάιντα στο Μαγκρέμπ. Ωστόσο, δεν υπάρχουν πραγματικές επιχειρήσεις που είναι γνωστό ότι προέκυψε από αυτή τη δήθεν συνεργασία¹⁴⁰.

Η Αλ Σαμπάμπ δήλωσε πίστη στην Αλ Κάιντα το 2012, αλλά για άλλη μια φορά δεν είναι γνωστό ότι έχει προκύψει από αυτήν. Οι Ταλιμπάν έσπευσαν, ανεπιτυχώς, να προφυλάξουν την Αλ Κάιντα από τις ΗΠΑ το 2001. Αρα, κατά την διάκριση Hegghammer, ουδεμία εκ των τεσσάρων δεν είναι παγκόσμια. Επίσης, ούτε οι Ταλιμπάν ούτε η Μπόκο Χαράμ φέρονται να έχουν λειτουργήσει πέραν των δικών τους περιοχών. Η Αλ Σαμπάμπ κατά καιρούς αποκτά παγκόσμια δράση ειδικά με τους Σομαλούς, αλλά παραμένει σομαλική εθνοτική οργάνωση. Το ISIS όμως στρατολογεί παγκόσμια και δεν έχει εθνικούς περιορισμούς. Είναι μια παγκόσμια οργάνωση που αποκτά μαχητές από όλο τον κόσμο. Οι καταβολές του είναι συριακές και ιρακινές αλλά έχει γίνει παγκόσμιο φαινόμενο. Μια στενή κατανόηση του τζιχαντισμού, λοιπόν, επιτρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού τζιχαντισμού¹⁴¹.

Στην προσπάθεια ορισμού του «τζιχαντιστή» ανακύπτουν ζητήματα όπως ποιες είναι οι πρακτικές που χαρακτηρίζουν ή όχι έναν τζιχαντιστή. Όμως, ο όρος «τζιχαντισμός» δημιουργεί και αυτός ερωτηματικά. Οι σύγχρονες τάσεις των οπαδών του κινήματος δημιουργούν συνεχώς διαφοροποιήσεις¹⁴². Συχνά τα μέσα ενημέρωσης, χρησιμοποιούν χαλαρά τον όρο «τζιχαντισμός» ενώ μπορεί να χρησιμοποιεί εναλλακτικά για τους όρους «ισλαμισμός» και «σαλαφισμός». Αυτή η εναλλαγή όρων δεν είναι σωστή από την άποψη ότι ο «ισλαμισμός» και «σαλαφισμός» όχι μόνο δε μοιάζουν αλλά είναι άκρα αντίθετες. Δηλαδή, δεν είναι αναγκαστικό ένας ισλαμιστής να είναι τζιχαντιστής και το αντίστροφο¹⁴³.

¹³⁹ A. Thurston, 'The Disease is Unbelief': Boko Haram's Religious and Political Worldview", στο: *Brookings Institution*, τχ. 22 (2016), σ. 1-30.

¹⁴⁰ K. Mohammed, "The Message and Methods of Boko Haram", στο: *Boko Haram Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria*, Nigeria 2014, σ. 9-32.

¹⁴¹ M. Ayoob, *The Many Faces of Political Islam: Religion and Politics in the Muslim World*, U.S.A. 2008, σ. 65-67.

¹⁴² C. Bunzel, *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State*, Washington 2015, σ. 36.

¹⁴³ L. Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός Φοίνικας*, Αθήνα 2015, σ. 123-124

Ορισμένοι μελετητές μπορεί να φαίνονται να συμφωνούν με την ευρεία αίσθηση του τζιχαντισμού που υπάρχει στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αλλά με πιο προσεκτική εξέταση αποδεικνύεται ότι παρατηρούν ότι οι τζιχαντιστές συνήθως προσυπογράφουν την ισλαμιστική ή τη σαλαφιστική ιδεολογία, όχι ότι ο τζιχαντισμός, ο ισλαμισμός και ο σαλαφισμός είναι το ίδιο πράγμα. Ο τζιχαντισμός μοιάζει πολύ με την τρομοκρατία ως ουσιαστικό μέσο για έναν σκοπό, όχι αυτοσκοπό, εκτός ίσως από μεμονωμένα άτομα με υπαρξιακή έννοια. Αρκετά από τα χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας είναι κοινά με τον τζιχαντισμό. Ειδικότερα, ορισμένοι σκοποί και ορισμένες ιδέες είναι κοινά μεταξύ των δύο. Από μια άποψη, και ο τζιχαντισμός και η τρομοκρατία υπάρχουν και δρουν με σκοπό να ανατρέψουν καθεστώτα ή να επιφέρουν ριζικές πολιτικές αλλαγές. Στους σκοπούς τους εντάσσονται, ακόμα, η εγκαθίδρυση δικού τους καθεστώσ εξουσίας, η απελευθέρωση εδαφών από ξένους, μη μουσουλμάνους κατακτητές και οι επιθέσεις εναντίον της αμερικανικής εξουσίας. Οι τζιχαντιστές ευαγγελίζονται ότι κάνουν αυτές τις πράξεις με σκοπό την απομάκρυνση από τους δυτικούς τρόπους και την απόκτηση μια καλύτερης ζωής βασισμένης στα ισλαμικά προστάγματα¹⁴⁴.

3.2. Ιδεολογία και ιστορικό του ISIS

Ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα, η Μέση Ανατολή κατακλύζεται από ιδέες του Μεσσιανισμού και αντιλήψεις που προωθούν την ενότητα της Αραβίας ενώ όλα γυρίζουν γύρω από έναν συνεχή αγώνα για ταυτότητα και τάξη. Ο ανταγωνισμός μεταξύ της κοσμικής πολιτικής και του πολιτικού Ισλάμ μετά την κατάρρευση της οθωμανικής εξουσίας και των επακόλουθων διαδικασιών αποικισμού και αποαποικισμού συνέβαλαν εν μέρει στην περιφερειακή αστάθεια κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα στοιχεία του ισλαμισμού συνδυάζουν τις έννοιες του τζιχάντ και του σαλαφισμού που άρχισε να αναδύεται. Ο Esposito υπογραμμίζει ότι «ο αποκλεισμός των θρησκευτικών οργανώσεων από την πολιτική συμμετοχή σε κράτη που κυβερνώνται από καθεστώτα που ιστορικά έχουν βρει τη νομιμότητά τους να κυβερνούν αμφισβητείται όχι μόνο από εκείνους που επιδιώκουν δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις αλλά και από ισλαμιστές που υποστηρίζουν την ένταξη της θρησκείας στην πολιτική και εκείνους που απορρίπτουν κατηγορηματικά την κοσμική κυβέρνηση

¹⁴⁴ M. Habeck, *Οι Μαχητές του Θεού*, Αθήνα 2008, σ. 60-61.

στην περιφερειακή αστάθεια»¹⁴⁵. Ο ίδιος συνεχίζει λέγοντας ότι «τα ισλαμικά θεσμικά όργανα αντιμετώπισαν μια επιλογή μεταξύ περιθωριοποίησης, υποταγής ή ριζοσπαστικοποίησης, κανένα από τα οποία δεν επέτρεψε στο Ισλάμ να διαδραματίσει σημαντικό συμμετοχικό ρόλο στην πολιτική διαδικασία, υποβιβάζοντας την πίστη είτε σε θέμα ιδιωτικής πρακτικής, είτε σε εξτρεμιστικό λόγο είτε σε εργαλείο νομιμοποίησης του κανόνα της πολιτικής ελίτ». Τα καθεστώτα της Μέσης Ανατολής δεν είναι η μόνη αιτία για την άνοδο του Σαλαφιστικού Τζιχαντισμού και οργανώσεων όπως η Αλ Κάιντα, ωστόσο συνέβαλαν στην εξαίρεση της θρησκείας από τον πολιτικό χώρο, γεγονός που οδήγησε σε κάποια στροφή στον εξτρεμισμό ως εναλλακτική λύση στην υποταγή ή την περιθωριοποίηση¹⁴⁶.

Έως το 1970 παρατηρήθηκε μια τάση ανανέωσης και αναζωογόνησης του Ισλάμ. Η νέα αυτή τάση προώθησε τον ισλαμισμό ως μια κυρίαρχη πολιτική και κοινωνική δύναμη που ήρθε για να επηρεάσει την παγκόσμια ισορροπία. Ο παναραβισμός, δηλαδή η εθνικιστική έννοια της πολιτιστικής και πολιτικής ενότητας μεταξύ των αραβικών χωρών συγκράτησε τις δυνάμεις των ισλαμιστών αντιφρονούντων. Ένα άλλο σημαντικό γεγονός ήταν η ίδρυση του Αραβικού Συνδέσμου το 1945. Ο Κεπέλ λέει ότι ήταν «ένα πείραμα για την πολιτική ένωση μεταξύ δύο αραβικών χωρών, της Αιγύπτου και της Συρίας, με τη μορφή της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (1958–61) ήταν βραχύβια». Μετά το θάνατο του Νάσερ, η απογοήτευση από την αδυναμία του Παναραβισμού να πραγματοποιήσει διαρκή ευημερία στον αραβικό κόσμο οδήγησε στην άνοδο του ισλαμισμού ως εναλλακτικής λύσης. Παρά την πτώση του ενθουσιασμού για τις παναραβιστικές πολιτικές, ο Χάφι αλ-Άσαντ της Συρίας, ο Σαντάμ Χουσεΐν του Ιράκ και ο Μουάμαρ αλ Καντάφι της Λιβύης ήταν μεταξύ εκείνων που προσπάθησαν να αναλάβουν τον μανδύα της αραβικής ηγεσίας μετά τον Νάσερ¹⁴⁷.

Κατά τον Ανδριανόπουλο «ο κίνδυνος στο παρόν είναι ότι αυτή η σκέψη μπορεί κάλλιστα να συνεχίσει να επηρεάζει τις πολιτικές τόσο της Δύσης όσο και των νέων κυβερνήσεων που θα προκύψουν στα πρόσφατα επαναστατικά κράτη της Μέσης Ανατολής». Κατά τον Ανδριανόπουλο «είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί ότι οι πολιτικοί ηγέτες τόσο της Δύσης όσο και των Αράβων ήταν πρόθυμοι να ανατρέψουν

¹⁴⁵ J. Esposito, *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, Oxford 2002, σ. 27-28.

¹⁴⁶ N. Lahoud, “The Neglected Sex: The Jihadis’ Exclusion of Women from Jihad”, στο: *Terrorism and political violence*, τχ. 5 (2014), σ. 793-795.

¹⁴⁷ Ζ. Κεπέλ, *Τζιχάντ. Ο Ιερός Πόλεμος*, Αθήνα 2001, σ. 219-222.

τις δημοκρατικές αρχές και να προσυπογράψουν στην περίπτωση των πρώτων ή να προωθήσουν ενεργά στην περίπτωση των δεύτερων». Η ένταξη θρησκευτικών πολιτικών παραγόντων στη διακυβέρνηση θα οδηγήσει σε αναπόφευκτη αστάθεια. Στην περίπτωση που το πολιτικό Ισλάμ μπορέσει να εκμεταλλευτεί ξανά καταστάσεις και να αναδυθεί τότε η Δύση και οι ΗΠΑ θα φροντίσουν να ανακόψουν την πορεία τους όπως συνέβη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁴⁸.

Η Ευρώπη γνώρισε πρόσφατα μια τρομοκρατική κρίση τζιχαντιστών, που χαρακτηρίστηκε από πολλές επιθέσεις με μαζικά θύματα και μια πραγματική έξοδο ξένων μαχητών στη Συρία. Αυτή τη στιγμή, φαίνεται οι ομάδες τζιχαντιστών και το Ισλαμικό Κράτος έχουν καταλαγιάσει. Η κατάσταση όμως είναι ρευστή και δεν επιδέχεται εφησυχασμό αφού τέτοιες ριζοσπαστικές τάσεις θα συνεχίσουν να εμφανίζονται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση. Ενώ αυτό το απαισιόδοξο σενάριο δεν χρειάζεται να υλοποιηθεί, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής καλό θα ήταν να προετοιμαστούν για αυτό¹⁴⁹.

Η βίαιη και αυξανόμενη δύναμη των ισλαμιστικών τάσεων στην Ευρώπη πρόκειται να ενισχυθεί περαιτέρω εξαιτίας των ακόλουθων γεγονότων. Παρατηρείται ότι οι νεαροί μουσουλμάνοι βιώνουν την εξαθλίωση και εξαγριώνονται περαιτέρω, ότι αυξάνεται οι σκληροπυρηνικοί τζιχαντιστές που διαθέτουν γη και ύδωρ υπέρ του αγώνα, ότι υπάρχουν διαρκείς τριβές μεταξύ μουσουλμάνων και ότι το διαδίκτυο προωθεί την ελεύθερη διακίνηση παράνομων ιδεών. Αναμένεται ότι οι τζιχαντιστικές επιθέσεις στην Ευρώπη θα γίνουν συχνότερες και εντονότερες. Πολλά πράγματα βέβαια μπορεί να αλλάξουν και αυτό το σενάριο να μην επιβεβαιωθεί¹⁵⁰.

Πολλοί από τους ειδικούς έχουν συμφωνήσει ότι η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ τον Μάρτιο του 2003 μόνο θετικά αποτελέσματα δεν είναι απέναντι στην προσπάθεια για εξορθολογισμό της κατάστασης με τον τζιχαντισμό. Κατά τη γνώμη τους, ο πόλεμος που κήρυξε η Αμερική και η μετέπειτα κατοχή αύξησαν την απογοήτευση και την δυσαρέσκεια του ισλαμικού κόσμου για την αμερικανική εξωτερική πολιτική και βέβαια την κατάσταση εκμεταλλεύτηκαν οι μάχιμοι

¹⁴⁸ Α. Ανδριανόπουλος, *Η οργή του Ισλάμ και οι φανατικοί της Τζιχάντ: ποιοί είναι. Τι θέλουν. Πώς το επιδιώκουν. Υπάρχουν προοπτικές να πετύχουν;* Αθήνα 2015, σ. 21.

¹⁴⁹ Α. Βαμβούκος, *Τρομοκρατία και Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα 1991, σ. 27-34.

¹⁵⁰ Μ. Μπόση, «Οι πολεμικές συρράξεις στη Συρία και ο «χάρτης» της Μέσης Ανατολής», στο: *Η Διεθνής Ασφάλεια Στον Μεταψυχροπολεμικό Κόσμο*, Αθήνα 2014, σ. 282-285.

τζιχαντιστές. Ακόμη, το Ιράκ έγινε το νέο Αφγανιστάν, υπό την έννοια ότι εκεί συστάθηκε νέος τόπος στρατολόγησης και εκπαίδευσης τζιχαντιστών μαχητών¹⁵¹.

Πάμε τώρα να προσπαθήσουμε να διευκρινήσουμε την έννοια «παγκόσμιος τζιχαντισμός», στο πλαίσιο των ισλαμιστικών κινημάτων. Ο «ισλαμισμός» είναι από μόνος του ένας συζητούμενος και πολυσημικός όρος. Σε αυτόν εντάσσονται βίαια, ηπιότερα, και ακραία πολιτικά κινήματα. Οι άγριοι μαχητές είναι ένα μόνο κομμάτι του ισλαμιστικού πολιτικού τοπίου. Οι ισλαμιστές μαχητές σχετίζονται με τον ισλαμισμό με τον ίδιο τρόπο όπως οι αριστεροί εξτρεμιστές και οι μαρξιστικές αντάρτικες ομάδες σχετίζονται με τον σοσιαλισμό. Ο μαχητικός ισλαμισμός υπάρχει από παλιά και σε αυτόν προστέθηκε μια έκφανση που ονομάζεται «παγκόσμιος τζιχαντισμός»¹⁵².

Οι προδρομικές, σύγχρονες και βίαιες ισλαμιστικές ομάδες παρουσιάστηκαν στη Μέση Ανατολή στη δεκαετία 1960-1970 με τη μορφή κοινωνικών επαναστατικών κινημάτων. Διψούσαν για την κρατική εξουσία και πάλευαν να ανατρέψουν την τοπική πολιτική εξουσία. Τις επόμενες δεκαετίες, ο ισλαμισμός ως ιδεολογία διαδόθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο και παρουσιάστηκαν και νέα ριζοσπαστικά, εθνικιστικά κινήματα. Άγριες μαχητικές ομάδες εμφανίστηκαν στην Παλαιστίνη και την Τσετσενία αλλά το ενδιαφέρον τους ήταν η εδαφική και όχι η πολιτική κυριαρχία¹⁵³. Μάχονταν δηλαδή με άλλες ομάδες ανθρώπων ή με μη μουσουλμάνους για το ποιος θα κυριαρχεί σε ένα μέρος γης.

Γύρω στο 1990 άρχισε να αναδύεται ένας μαχητικός τύπος ισλαμισμού, ο «παγκόσμιος τζιχαντισμός». Αναδείχθηκε ως αποτέλεσμα της υιοθέτησης ενός δόγματος από τον Usama bin Ladin το 1996, το οποίο έδωσε έμφαση στον αγώνα κατά των ΗΠΑ για την καταπολέμηση των τοπικών καθεστώτων¹⁵⁴. Οι παγκόσμιοι τζιχαντιστές ιδεολόγοι είπαν ότι πριν από την ίδρυση ενός ισλαμικού κράτους στην Αίγυπτο και πριν την απελευθέρωση της Παλαιστίνης, οι μουσουλμάνοι έπρεπε να υπερασπιστούν ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο ενάντια στην επικείμενη στρατιωτική απειλή από τις ΗΠΑ και τη Δύση. Ομάδες ανθρώπων αποτελούμενες από παλαίμαχους του Αφγανικού Πολέμου (1980), έστησαν δολοφονικές ενέδρες και ξεκίνησαν τις τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον δυτικών στόχων σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό το νέο

¹⁵¹ J. Brachman, *Global Jihadism: Theory and Practice*, London 2008, σ. 17-20.

¹⁵² Τ. Καρατράντος, "Σφάξε με Αγά μου να αγιάσω": *Ισλαμικό κράτος, Ευρωπαϊκή ασφάλεια και Ελλάδα*, Αθήνα 2016, σ. 37-38.

¹⁵³ Γ. Μακρής, *ό. π.*, σ. 61-63.

¹⁵⁴ P. Bergen, *The Rise and Fall of Osama bin Laden*, New York 2021, σ. 40-44.

είδος τζιχαντιστών δεν παρέμεινε σε μικρά σχέδια όπως η εδαφική ή πολιτική κυριαρχία της χώρας τους. Ο εχθρός δεν ήταν πια τοπικός, αλλά ένας και απομακρυσμένος, οι ΗΠΑ¹⁵⁵. Ο λόγος αυτών των παγκόσμιων τζιχαντιστών έτεινε να αναδείξει τα βάσανα των Μουσουλμάνων στα χέρια της λεγόμενης εβραϊκής-σταυροφορικής συμμαχίας. Θέλησαν να δικαιολογήσουν τον αγώνα τους μέσα από γραπτά κείμενα όπου σημείωναν τόπους και γεγονότα που οι Μουσουλμάνοι βίωσαν ακραίες καταστάσεις από το 1990 και ύστερα¹⁵⁶.

Όσον αφορά τον όρο «Αλ Κάιντα» πρέπει να τονίσουμε ότι δεν είναι απόλυτα σαφής αλλά πλάστηκε για να περιγράψει την οργάνωση που ίδρυσε ο Οσάμα Μπιν Λάντεν στο Αφγανιστάν κατά τα έτη 1996-2001¹⁵⁷. Η οργάνωση αυτή απολαμβάνει ξεχωριστή θέση στην ιστορία της τρομοκρατίας καθώς μπορούσε να ελέγχει μια περιοχή στην οποία είχε δημιουργήσει ένα «σχολείο» που ειδικευόταν στην παγκόσμια τρομοκρατία και τον πόλεμο των ανταρτών. Σύμφωνα με ενδείξεις, τα μέλη της οργάνωσης δε ξεπερνούσαν τα 500 αλλά στα στρατόπεδά της εκπαίδευε γύρω στους 20.000 επίδοξους μαχητές¹⁵⁸. Απηύθυναν παγκόσμιο κάλεσμα σε νέους που ήθελαν να ταξιδέψουν στο Αφγανιστάν και να γίνουν τζιχαντιστές. Ο αρχηγός λοιπόν είχε καταφέρει να δημιουργήσει ένα τεράστιο δίκτυο πολεμιστών της Αλ Κάιντα. Τα εκπαιδευτικά στρατόπεδα δημιούργησαν μια υπερ-ανδρική κουλτούρα βίας που έσπασε τα εμπόδια στη χρήση βίας. Ο τρόπος ζωής μέσα στο στρατόπεδο, οι εκπαίδευση και η καθημερινότητα ήταν στοιχεία που ένωναν με άρρηκτους δεσμούς τους στρατιώτες μεταξύ τους. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, οι νεοσύλλεκτοι αυτοί έπεσαν κάτω από την ιδεολογική επιρροή των Usama bin Ladin και Ayman al-Zawahiri, οι οποίοι δημιούργησαν την αίσθηση μεταξύ των νεοσύλλεκτων ότι ήταν μέρος μιας παγκόσμιας πρωτοπορίας ιερών πολεμιστών, των οποίων η αποστολή ήταν να υπερασπιστούν τον ισλαμικό κόσμο από επιθέσεις η συμμαχία Εβραίων-Σταυροφόρων¹⁵⁹.

Η εισβολή των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 απομάκρυνε την οργάνωση από το έδαφός της. Το οργανωτικό συμβούλιό της αναγκάστηκε να

¹⁵⁵ R. Jacquard, *In the Name of Osama Bin Laden: Global Terrorism & the Bin Laden Brotherhood*, London 2002, σ. 93-95.

¹⁵⁶ R. Jacquard, *ό. π.*, σ. 99-101.

¹⁵⁷ Y.E. Zubir, L.Dris-Alt-Hamadouche, *Global Security Watch-The Maghreb: Algeria, Libya, Morocco, and Tunisia*, Praeger 2013, σ. 17.

¹⁵⁸ R. Gunaratna, A. Oreg, *The Global Jihad Movement*, London 2015, σ. 156.

¹⁵⁹ B. Riedel, *The Search for Al Qaeda: Its Leadership, Ideology, and Future*, Washington 2008, σ. 26-29.

εξαφανιστεί προσωρινά σε κάποια περιοχή ανάμεσα στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν ενώ, η κατώτερη ηγεσία και οι απλές πολεμιστές διασκορπίστηκαν σε διάφορες χώρες του κόσμου. Τα μέτρα ασφαλείας μετά τις 11 Σεπτεμβρίου περιόρισαν την κινητικότητα τους, μείωσαν τον αριθμό των διαθέσιμων χώρων συνάντησης και δυσκόλεψαν την επικοινωνία από απόσταση. Η άμεση συνέπεια ήταν η αποδυνάμωση του ενιαίου δικτύου της Αλ Κάιντα, η αποδυνάμωση των σχέσεων των μελών της ομάδας και η χαλάρωση της ιδεολογικής ενότητας¹⁶⁰.

Η χαλάρωση του δικτύου της Αλ Κάιντα φάνηκε όταν τα τοπικά παρακλάδια έχασαν τον σαφή προσανατολισμό τους και άρχισαν να συζητούν για την συνέχεια της ιδεολογίας. Δεν ήταν όλοι ικανοποιημένοι με το γεγονός ότι η προσοχή είχε στραφεί στην απελευθέρωση του Αφγανιστάν. Τα ερωτήματα αφορούσαν και την τύχη της Παλαιστίνης αλλά και τη συνέχεια του αγώνα σε τοπικό επίπεδο στην αραβική επικράτεια. Είναι ορατό ότι η εισβολή στο Αφγανιστάν επέφερε σοβαρό πλήγμα στην οργάνωση και την ιδεολογική βάση της Αλ Κάιντα¹⁶¹.

Αντίθετα, προέκυψε ένα εξαιρετικά ποικίλο και χαλαρά δεμένο ιδεολογικό κίνημα, το οποίο πολλοί εξακολουθούν να αποκαλούν Αλ Κάιντα, λόγω έλλειψης καλύτερου όρου. Το κίνημα αυτό ήταν εντελώς ανομοιογενές με τα μέλη του να έχουν χάσμα σχετικά με τις πολιτικές και στρατηγικές προτεραιότητες τους. Ενωτικό στοιχείο των μελών της Αλ Κάιντα έμεινε η απέχθεια για την Αμερική και η επιθυμία να κάνουν ομαδικές επιθέσεις εναντίον δυτικών στόχων. Με πιο συγκεκριμένους όρους, το παλιό δίκτυο της Αλ Κάιντα φαίνεται να έχει χωριστεί σε πέντε ομάδες που καθορίζονται από την περιοχή, τα κέντρα βάρους των οποίων βρίσκονται στο Ιράκ, τη Σαουδική Αραβία, το Αφγανιστάν/Πακιστάν, τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ευρώπη/Βόρεια Αφρική. Αυτά τα παρακλάδια της Αλ Κάιντα φαίνεται ότι έχουν ανεξάρτητη δράση, χωρίς όμως να αποκλείεται κάποια διαπεριφερειακή επαφή. Σε ορισμένες περιοχές, όπως το Ιράκ και η Σαουδική Αραβία, οι παγκόσμιοι τζιχαντιστές έχουν δημιουργήσει αναγνωρίσιμες οργανώσεις («αλ Κάιντα στη χώρα των δύο ποταμών» και «αλ Κάιντα στην Αραβική χερσόνησο»). Σε άλλα μέρη, όπως η Ευρώπη, οι οργανωτικές δομές είναι πολύ πιο δύσκολο να εντοπιστούν¹⁶².

¹⁶⁰ Ζ. Κεπέλ, *ό. π.*, σ. 257.

¹⁶¹ Ζ. Κεπέλ, *ό. π.*, σ. 260.

¹⁶² L. Tichy & J. Eichler, “Terrorist Attacks on the Energy Sector: The Case of Al Qaeda and the Islamic State”, στο: *Studies in Conflict & Terrorism*, τχ. 41(2017), σ. 450-473.

Οι παγκόσμιοι τζιχαντιστές διαφέρουν από τους υπόλοιπους μαχητικούς ισλαμιστές ως προς δυο χαρακτηριστικά. Ο Bergen σημειώνει ότι «θεωρούν τις ΗΠΑ και τη Δύση ως τον πρωταρχικό και άμεσο εχθρό και βλέπουν τη δική τους στρατιωτική δραστηριότητα ως μέρος μιας παγκόσμιας αντιπαράθεσης με τη συμμαχία Εβραίων-Σταυροφόρων». Ακόμα, κατά τον ίδιο, «το επιχειρησιακό τους πρότυπο είναι διακρατικό, είτε με την έννοια ότι προτιμούν να χτυπήσουν διεθνείς στόχους στην τοπική τους περιοχή μάχης, είτε ότι είναι πρόθυμοι να πραγματοποιήσουν τρομοκρατικές επιθέσεις πολύ έξω από την εδαφική τους βάση»¹⁶³.

Θεωρητικά μπορούμε κάπως να διαχωρίσουμε τους τοπικούς από τους παγκόσμιους τζιχαντιστές, πρακτικά όμως τα όρια μεταξύ των δυο είναι θολά. Αρχικά, είτε μιλάμε για την μια πλευρά είτε για την άλλη αναγνωρίζουμε τον σαφή αντιαμερικανικό προσανατολισμό τους. Ακόμα, οι μαζικές επιθέσεις εναντίον δυτικών στόχων στο Ιράκ δεν είναι αποκλειστικά έργο των τοπικών τζιχαντιστών. Αυτά τα στοιχεία, λοιπόν, δείχνουν ότι γνωρίζουμε μόνο ένα τμήμα της τζιχαντιστικής ιδεολογίας και μαχητικής δράσης. Το παγκόσμιο τζιχαντιστικό κίνημα δεν έχει ενιαία γραμμή πλεύσης αλλά ρυθμίζεται από ένα πλήθος ιδεολογικών τάσεων. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι πώς μπορούν να κατανοηθούν οι τεράστιες ποσότητες υλικού που διοχετεύεται στο διαδίκτυο. Μια απάντηση θα ήταν να αναζητήσουμε τους κύριους ομιλητές των συζητήσεων. Η πρώτη κατηγορία εκπροσωπείται από την ηγεσία της «παλιάς Αλ Κάιντα», δηλαδή του Οσάμα Μπιν Λάντιν και του Αϊμάν αλ Ζαουάχρι. Έχουν σχεδόν μυθική θέση στους ισλαμιστικούς κύκλους και εξακολουθούν να ασκούν τεράστια ιδεολογική επιρροή. Οι δύο ηγέτες επικοινωνούν κυρίως μέσω ηχογραφήσεων ήχου και βίντεο που διαχέονται σε αραβικούς τηλεοπτικούς σταθμούς όπως το al-Jazeera και στο Διαδίκτυο. Σκοπός του Μπιν Λάντιν και του Αϊμάν αλ Ζαουάχρι είναι ο ξεσηκωμός των πιστών και ο ένοπλος αγώνας. Οι σαράντα δηλώσεις τους από το φθινόπωρο του 2001 επικεντρώθηκαν στους πολιτικούς λόγους για την καταπολέμηση των Σταυροφόρων. Οι δηλώσεις τους είναι γενικού περιεχομένου και αφυπνιστικού χαρακτήρα. Σπανιότερα μιλούν για τακτικές ή δίνουν συμβουλές. Έτσι, τα λόγια τους είναι αμφίσημα και επιδέχονται ποικίλες ερμηνείες¹⁶⁴.

Στην δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι επονομαζόμενοι θρησκευτικοί μελετητές. Είναι άτομα, συνήθως, προχωρημένης ηλικίας που έχουν λάβει

¹⁶³ P. Bergen, *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden*, New York 2001, σ. 41-43.

¹⁶⁴ P. Bergen, *ό. π.*, σ. 45-47.

θρησκευτική εκπαίδευση. Ο ρόλος αυτών των «σείχ τζιχάντ» είναι να εκδίδουν φετβά που διευκρινίζουν τι είναι θρησκευτικά νόμιμο ή απαραίτητο να γίνει στον αγώνα κατά των απίστων. Είναι κατά κανόνα ήπιοι και δεν εντάσσονται σε ομάδες μάχης. Οι περισσότεροι ζουν στην Σαουδική Αραβία, τη Βρετανία ή σε άγνωστους τόπους. Υστέρα από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου οι «σείχ τζιχάντ» έχουν εξαφανιστεί, φυλακιστεί ή τεθεί σε κατ' οίκον περιορισμό. Μερικοί βέβαια εξακολουθούν να είναι ενεργοί μέσα από τους κύκλους μαθητών που συχνά περιβάλλουν αυτούς τους μελετητές¹⁶⁵.

Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τους στρατηγικούς στοχαστές. Πρόκειται για άτομα νεαρής ηλικίας (είκοσι ή τριάντα ετών) που είναι μεν μαχητικοί τζιχαντιστές αλλά δεν πρωτοστατούν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Περιορίζονται στο γράφουν άρθρα και βιβλία με περιεχόμενο τρόπους αντιμετώπισης του άπιστου εχθρού, τα οποία δημοσιεύουν στο διαδίκτυο. Ο προσανατολισμός τους δεν είναι θεολογικός. Παραδείγματα στρατηγικών στοχαστών αποτελούν οι Yusuf al-'Ayiri, Abu Mus'ab al-Suri και Abu' Umar al-Sayf καθώς και άλλοι ανώνυμοι μελετητές¹⁶⁶.

Η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει ενεργές μαχητικές οργανώσεις. Για παράδειγμα, οι «Αλ Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» και «Αλ Κάιντα στη χώρα των δύο ποταμών» μέσα από τον τύπο και τα κείμενά τους δίνουν πληροφορίες για τις επιχειρήσεις τους και εξηγούν τον αγώνα τους. Στοχεύουν στη δημοτικότητα των δράσεων τους και στην προσέλκυση υποστηρικτών που προσφέρουν χρήματα. Αυτά τα κείμενα, τα οποία διανέμονται στο Διαδίκτυο, παρέχουν σημαντικές ιδέες για το πώς γίνεται αντιληπτός ο αγώνας στο μέτωπο της μάχης¹⁶⁷.

Η πέμπτη κατηγορία αποτελείται από το πλήθος των χιλιάδων ανώνυμων μελών των ριζοσπαστικών ισλαμιστικών φόρουμ συζήτησης στο διαδίκτυο. Σε καθημερινή βάση εκατοντάδες άνθρωποι μιλούν και σχολιάζουν στα φόρουμ αυτά που είναι κατά βάση αραβικά. Ο Wright λέει ότι «οι συνδρομητές μπορούν να συνδεθούν χρησιμοποιώντας πλαστές ταυτότητες και να συζητήσουν την πολιτική, να σχολιάσουν ειδήσεις και να ανταλλάξουν φήμες που σχετίζονται με τα μέτωπα της τζιχάντ σε όλο τον κόσμο». Ο Wright σημειώνει ότι «είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζουμε από πού προέρχονται αυτά τα άτομα ή τι κάνουν στην πραγματική ζωή». Ωστόσο, μπορεί να

¹⁶⁵ P. L. Williams, *Al Qaeda: Brotherhood of Terror*, New York 2002, σ. 88-90.

¹⁶⁶ D. Byman, *Al Qaeda, The Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know*, Oxford 2015, σ. 21-25.

¹⁶⁷ C. Hellmich & A. Behnke, *Knowing al-Qaeda: The Epistemology of Terrorism*, London 2012, σ. 92-94.

φαίνεται ότι η πλειοψηφία είναι «ριζοσπάστες του Διαδικτύου» που δεν εμπλέκονται άμεσα σε τρομοκρατικές δραστηριότητες¹⁶⁸.

¹⁶⁸ L. Wright, *The Terror Years: From al-Qaeda to the Islamic State*, New York 2016, σ. 176-178.

Δ' Κεφάλαιο

Η γενοκτονία των Γεζίντι από το ISIS

4.1. Η ταυτότητα των Γεζίντι

Οι Γεζίντι είναι μια εθνοτική και θρησκευτική κοινότητα ανθρώπων που κατοικεί στο Βόρειο Ιράκ, κοντά στο όρος Σιντζάρ¹⁶⁹. Αποτελείται από περίπου 400.000 άτομα που έχουν στοχοποιηθεί από το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και της Συρίας (ISIS) στο πλαίσιο του εξισλαμισμού¹⁷⁰. Στις 3 Αυγούστου 2014, το Ισλαμικό Κράτος εξαπέλυσε επίθεση που στόχευε συγκεκριμένα τους Γεζίντι στην περιοχή Σιντζάρ, περιτριγυρίζοντας τις γειτονικές πόλεις και χωριά, και έτσι ανάγκασε τους Γεζίντι να αναζητήσουν καταφύγιο στο όρος Σιντζάρ, το οποίο στη συνέχεια περικύκλωσε, αφήνοντας τους Γεζίντι παγιδευμένους χωρίς εφόδια ή καταφύγιο¹⁷¹. Άνδρες και γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας που δεν μπόρεσαν να φύγουν εγκαίρως εκτελέστηκαν με πυροβολισμό ή αποκεφαλισμό¹⁷². Οι γυναίκες και τα κορίτσια από 9 ετών και πάνω υπέστησαν πώληση ως δούλες ή σεξουαλική εκμετάλλευση. Οι νεαροί άνδρες στρατολογήθηκαν και μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα ώστε να ενταχθούν στο ISIS ως μαχητές ή βομβιστές που αυτοκτονούν¹⁷³.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής συνέδραμαν με ανθρωπιστική βοήθεια και αεροπορική διάσωση (8-13 Αυγούστου 2014) και επέτρεψαν την απομάκρυνση των περισσότερων παγιδευμένων Γεζίντι στην περιοχή του Κουρδιστάν, όπου η πλειοψηφία του εκτοπισμένου πληθυσμού (300.000 Γεζίντι) κατοικεί τώρα σε στρατόπεδα εκτοπισμένων¹⁷⁴.

Η μελέτη της μαζικής βίας που διαπράχθηκε από μαχητές πιστούς στην οργάνωση «Ισλαμικό Κράτος» εναντίον του πληθυσμού των Γεζίντι στην περιοχή Σιντζάρ θα μπορούσε να οδηγήσει σε νέα εικόνα για τη σύγχρονη ιστορία της Μέσης Ανατολής Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Valentino «θα μπορούσε να αποκαλύψει πτυχές που συχνά αγνοούνται στη μεγάλη περιγραφή της ιστορίας της Μέσης

¹⁶⁹ D. van Zoonen, K. Wirya, *Yazidis: Perceptions of Reconciliation and Conflict*, Erbil 2017, σ. 7.

¹⁷⁰ V. Cetorelli, I. Sasson, N. Shabila, G. Burnham, “Mortality and kidnapping estimates for the Yazidi population in the area of Mount Sinjar, Iraq, in August 2014: A retrospective household survey”, στο: *PLOS Medicine*, τχ. 14 (2017), σ. 1-15.

¹⁷¹ V. Cetorelli, I. Sasson, N. Shabila, G. Burnham, *ό. π.*, σ. 1-15.

¹⁷² E. Schmermund, *ISIS and the Yazidi Genocide in Iraq*, New York 2018, σ. 16-17.

¹⁷³ F. P. Desbois & N. Costel, *The Terrorist Factory: ISIS, the Yazidi Genocide, and Exporting Terror*, Washington 2018, σ. 19-20.

¹⁷⁴ D. van Zoonen, K. Wirya, *ό. π.*, σ. 11.

Ανατολής, που παριστάνεται ως πάλη μεταξύ γηγενών, εθνικιστικών ή ισλαμιστικών δυνάμεων και ξένων, αυτοκρατορικών στρατών και των τοπικών συνεργατών τους»¹⁷⁵.

Η περίπτωση των Γεζίντι είναι αξιοπρόσεκτη γιατί κινείται πέρα από τα συνηθισμένα και παρουσιάζει νέες πτυχές της Μέσης Ανατολής που τείνουν να αποσιωπώνται. Οι Γεζίντι δε συμμετείχαν στον αγώνα εξουσίας στο Ιράκ το 2014, ούτε πήραν θέση εναντίον τοπικών ισλαμιστών. Και όμως, εκείνοι βίωσαν την φρικτή βία και τον αφανισμό από μαχητές τζιχαντιστές¹⁷⁶.

Στις 3 Αυγούστου 2014, μαχητές τζιχαντιστές γνωστοί ως Ισλαμικό Κράτος για το Ιράκ και τη Συρία (ISIS), αργότερα ως Ισλαμικό Κράτος, επιτέθηκαν στο Σιντζάρ, κατοικημένο από τους Γεζίντι, μια περιοχή στο βορειοδυτικό Ιράκ. Η επίθεση συνοδεύτηκε από την άσκηση απεριόριστης, γενοκτονικής βίας εναντίον όλου του πληθυσμού: άνδρες που αρνήθηκαν να εξισλαμιστούν εκτελέστηκαν και ρίχτηκαν σε ομαδικούς τάφους. Ο Cheterian περιγράφει τα ακόλουθα: «οι γυναίκες υποβλήθηκαν σε σκλαβιά, διανεμήθηκαν στους ισλαμιστές πολεμιστές ως τρόπαια, ανταλλάχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως σκλάβες του φύλου, νεαρά αγόρια χωρίστηκαν από τις οικογένειές τους, εκπαιδεύτηκαν ως ισλαμιστές μαχητές και συχνά στέλλονταν στο θάνατό τους σε αυτοκτονικές αποστολές». Όμως, οι Γεζίντι δεν είχαν καμία σχέση με τις αναταραχές στο Ιράκ εκείνη την περίοδο. Η εξήγηση αυτού του χάσματος μεταξύ της γενοκτονικής βίας που ασκείται εναντίον των Γεζίντι και της έλλειψης προφανών κινήτρων για την επίθεση εναντίον τους χρειάζεται μια εξήγηση, η οποία θα μπορούσε να μας οδηγήσει σε νέους τρόπους εννοιολογίας της ιστορίας που εκτυλίσσεται στη Μέση Ανατολή¹⁷⁷.

Ο Cheterian υπογραμμίζει ότι «το καλοκαίρι του 2014, η εκθαμβωτική πρόοδος και η ταχεία εδαφική κατάκτηση των ισλαμιστών μαχητών στο βόρειο Ιράκ αιφνιδίασε τους πάντες»¹⁷⁸. Τα ξημερώματα της 5ης Ιουνίου 2014, μαχητές του ISIS με φορτηγά οπλισμένα με ελαφριά όπλα επιτέθηκαν στη Μοσούλη και αναπάντεχα ανέλαβαν τον έλεγχο της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης του Ιράκ. Αν και ο ιρακινός στρατός ήταν μια τεράστια δύναμη που υπολογίζεται στους 193.000 και οι αστυνομικές δυνάμεις ασφαλείας υπολογίζονταν στους 500.000, με στρατιωτικό προϋπολογισμό 17

¹⁷⁵ B. Valentino, *Final Solutions: Mass Killing and genocide in the 20th century*, Ithaca & New York 2005, σ. 9-11.

¹⁷⁶ B. Valentino, *ό. π.*, σ. 152.

¹⁷⁷ V. Cheterian, "ISIS and the Killing Fields of the Middle East", στο: *Survival* 57, τχ. 2 (2015), σ. 113-117.

¹⁷⁸ V. Cheterian, *ό. π.*, σ. 113-117.

δισεκατομμύρια USD, η βόρεια άμυνά της κατέρρευσε μέσα σε λίγες ημέρες. Η πόλη έπεσε μετά από πέντε ημέρες, εξαιτίας των επιθέσεων των μαχητών σε αστυνομικά σημεία ελέγχου, των εκρήξεων αυτοκτονίας και της εγκατάλειψης αστυνομικών και στρατιωτικών μονάδων. Ο Bartu περιγράφει τα ακόλουθα: «στη συνέχεια, οι ισλαμιστές μαχητές, αποτελούμενοι από το ISIS, διάφορες ισλαμιστικές πολιτοφυλακές από τους χώρους της αντιαμερικανικής αντίστασης και ομάδες πιστές στα υπολείμματα του ιρακινού Μπαάθ, συνέχισαν την αιφνιδιαστική τους πρόοδο και στις 9 Ιουνίου επιτέθηκαν στο Tikrit, τη γενέτειρα του πρώην Ιρακινού δικτάτορα, Σαντάμ Χουσεΐν, παίρνοντας τον πλήρη έλεγχο της πόλης μετά από διήμερες μάχες». Ο Bartu περιγράφει τα ακόλουθα: «διαδοχικές κυβερνητικές αντεπιθέσεις στα τέλη Ιουνίου και στα μέσα Ιουλίου απέτυχαν να ανακτήσουν την πόλη. Στις 11 Ιουνίου ανέλαβαν τον έλεγχο του στρατηγικού διωλιστηρίου Baiji. Στις 15 Ιουνίου το Tal-A'far περιήλθε σε μια πολιτοφυλακή γνωστή ως Nakishbandi Army, αποτελούμενη από πρώην Baathist αξιωματικούς. Νωρίτερα τον Ιανουάριο του 2014, ισλαμιστές μαχητές είχαν καταφέρει να καταλάβουν τις μεγάλες πόλεις της δυτικής επαρχίας Άνμπαρ, συμπεριλαμβανομένων των Ραμάντι και Φαλούτζα. Στις 14 Ιουνίου, το ISIS εξαπέλυσε περιορισμένες επιθέσεις ταυτόχρονα στα βόρεια και νότια προάστια της Βαγδάτης, κάτι που ερμηνεύτηκε από μια παναραβική εφημερίδα ως «δοκιμή των αμυντικών της Βαγδάτης». Οι εξελίξεις στο βορρά θα μπορούσαν να οδηγήσουν την ισορροπία δύναμης σε έναν συνασπισμό σουνιτών μαχητών, με επικεφαλής τους σκληροπυρηνικούς τζιχαντιστές του ISIS¹⁷⁹.

Στα τέλη του Ιουνίου 2014, το ISIS απείλησε το Ιράκ από βορά και δύση. Η δυναμική του ISIS δε μπορούσε πια να ανακοπεί αφού ήταν μέρος του διαρκούς αγώνα εξουσίας που είχε ξεκινήσει το 2003 με την παρέμβαση των ΗΠΑ που είχε ανατρέψει τις προηγούμενες υπάρχουσες πολιτικές ιεραρχίες. Ήταν βασισμένη στην απογοήτευση των Σουνιτών από την απώλεια της πολιτικής εξουσίας και την αύξηση της άρθρωσης της εξουσίας και της πολιτικής σε σχέση με τις σεκταριστικές προβολές. Οι McCoy & Perl, υπογραμμίζουν ότι «ακολούθησε τη βίαιη καταστολή του κινήματος διαμαρτυρίας στην Άνμπαρ το 2011- 2013, που ξεκίνησε στο πλαίσιο της αραβικής άνοιξης ενάντια στη διαφθορά της κυβέρνησης και απαιτώντας μεταρρυθμίσεις, οι οποίες εξελίχθηκαν σε σεκταριστικές διαμαρτυρίες ενάντια στην πολιτική

¹⁷⁹ P. Bartu, "Wrestling with the integrity of a nation: the disputed boundaries in Iraq", στο: *International Affairs* 86, τχ. 6 (2010), σ. 1329–1343.

περιθωριοποίηση και καταστολή των ιρακινών σουνιτών κοινότητα από την κυβέρνηση του Nouri al-Maliki». Οι McCoy & Perl, υπογραμμίζουν ότι «η ταχεία πρόοδος του ISIS και η εκπληκτική κατάρρευση του επίσημου στρατού στα βόρεια και στα δυτικά της χώρας θα μπορούσαν να εξηγηθούν από τις σεκταριστικές διαιρέσεις που παρακολουθούσε το Ιράκ». Ουσιαστικά, το ISIS και ο πρόδρομός του al-Taw'heed waljihad επεδίωκαν την συρροή του λαού. Οι McCoy & Perl, υπογραμμίζουν ότι «οι προσδοκίες ήταν να δουν τους ισλαμιστές μαχητές να συνεχίζουν την πρόδο τους προς τη Βαγδάτη, το κέντρο της πολιτικής εξουσίας¹⁸⁰.

Είναι δύσκολο να εξηγηθούν οι λόγοι που ώθησαν τους στρατιωτικούς σχεδιαστές του ISIS να σταματήσουν τη θεαματική προέλασή τους προς τη Βαγδάτη και αντίθετα να εκτρέψουν τις στρατιωτικές τους προσπάθειες προς τα βόρεια, εναντίον των κουρδικών περιοχών. Δεν έχει νόημα να σταματήσει η ταχεία, δυναμική πρόοδος που σημείωσε το ISIS τις προηγούμενες εβδομάδες και αντίθετα να στραφεί σε ένα διαφορετικό πολεμικό μέτωπο¹⁸¹. Ο Kielsingard εξηγεί ότι «καθώς το ISIS επιτέθηκε στις ιρακινές κυβερνητικές δυνάμεις, οι Κούρδοι Πεσμεργκά κέρδισαν από το κενό ισχύος και προχώρησαν προς την αμφισβητούμενη ζώνη γύρω από τη στρατηγική πόλη του Κιρκούκ με τα σημαντικά πετρελαιοφόρα της». Ο Kielsingard εξηγεί ότι «οι Κούρδοι του Ιράκ και ιδιαίτερα η ηγεσία του Μπαρζανί χάρηκαν όταν είδαν την ιρακινή κυβέρνηση αλ-Μαλίκι με την οποία ήταν κοντά σε ένοπλη σύγκρουση το 2013 λόγω των «αμφισβητούμενων εδαφών» να στρέφεται αλλού». Ο «Ισλαμικός Στρατός», μια από τις σουνιτικές ένοπλες ομάδες που πολέμησαν την κατοχή του Ιράκ υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, είχε δημοσιεύσει ένα ανακοινωθέν τον Ιούνιο του 2014, αμέσως μετά την κατάληψη της Μοσούλης από τους μαχητές του Ισλαμικού Κράτους, ζητώντας να μην εκδικηθεί το Ισλαμικό Κράτος Σουνιτικά στοιχεία, να απέχουν από την επίθεση στους Κούρδους και να μην μονοπωλούν την εξουσία. Ο Kielsingard εξηγεί ότι «τόσο η κουρδική πλευρά όσο και η σουνιτική ηγεσία είχαν αντικειμενικό συμφέρον για το status quo στις αμοιβαίες σχέσεις τους, καθώς αμφότεροι αντιτίθενται στο βάρος της κυβέρνησης της Βαγδάτης που κυριαρχείται από Σίιτες πολιτικούς». Επιπλέον, η ηγεσία του Μπαρζανί, καθώς και οι παραδοσιακοί ιρακινοί σουνίτες ηγέτες, όπως ο πρώην αντιπρόεδρος Ταρέκ αλ-Χασέμι, κοιτούσαν την Τουρκία ως ξένο χορηγό, στον αγώνα τους εναντίον της Βαγδάτης που υποστηρίχθηκε από τις ιρακινές αρχές. Ο

¹⁸⁰ E. L. McCoy & L. Perl, *Genocide: When Is Intervention Necessary?* New York 2020, σ. 113.

¹⁸¹ M. D. Kielsingard, *Responding to Modern Genocide: At the Confluence of Law and Politics*, New York 2015, σ. 122.

Fletcher παρατηρεί ότι «η μόνη χώρα με την οποία το ISIS φαίνεται να διατηρεί θετικές σχέσεις και να χρησιμοποιεί το έδαφός του για σκοπούς εφοδιαστικής είναι η Τουρκία»¹⁸².

Δίπλα στην καταπολέμηση της ιρακινής κυβέρνησης που υποστηρίζεται από σιιτικές πολιτοφυλακές, το ISIS συμμετείχε σε πολλά μέτωπα στη γειτονική Συρία: εναντίον της κυβέρνησης του Bashar alAssad, εναντίον ομάδων αντιπολίτευσης της Συρίας γνωστών ως Ελεύθερος Συριακός Στρατός, ενάντια στους τζιχαντιστές μαχητές που παρέμειναν πιστοί στην Αλ Κάιντα ή στον Αχράρ αλ Σαμ και τέλος ενάντια στους κουρδικούς σχηματισμούς στη Συρία που συνδέονται με το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (PKK). Σύμφωνα με τον Hassen, «το ISIS δεν είχε απτό συμφέρον να επιτεθεί στους Κούρδους στο βόρειο Ιράκ, καθώς είχε δυνητικά κοινά συμφέροντα με την ηγεσία του Ερμπίλ, αφού και οι δύο ομάδες βρίσκονταν σε μάχη εξουσίας εναντίον της Βαγδάτης». Επιπλέον, «το ISIS είχε ήδη μια μακρά λίστα εχθρών στο Ιράκ καθώς και στη Συρία και δεν χρειαζόταν να αναζητήσει επιπλέον μέτωπα»¹⁸³. Οι δυνατότητες του ISIS ήταν ήδη υπερβολικές. Η μόνη στρατηγική αίσθηση από την πλευρά του ISIS για τον έλεγχο του Σιντζάρ ήταν να φέρει έναν κεντρικό δρόμο (αυτοκινητόδρομος 47) που συνδέει τη Μοσούλη με τη Ράκα στο εσωτερικό της Συρίας. Οι Connellan & Fröhlich σημειώνουν ότι «η επίθεση του ISIS προς την κατεύθυνση του Ερμπίλ δεν ξεπερνά καν αυτό το επιχείρημα και ως εκ τούτου δεν έχει καμία στρατηγική αιτιολόγηση». Οι ίδιοι παρατηρούν ότι «πολλοί είχαν προβλέψει ότι τα κουρδικά κόμματα στο Ιράκ θα επωφεληθούν από τον αγώνα εξουσίας μεταξύ των σουνιτών ισλαμιστών ανταρτών κατά της σιιτοκρατούμενης κυβέρνησης της Βαγδάτης»¹⁸⁴.

Η στρατιωτική εκστρατεία του ISIS στις κουρδικές περιοχές ξεκίνησε την 1η Αυγούστου 2014. Με κατεύθυνση το Ζουμμάρ ξεκίνησε η πρώτη επίθεση. Η λήψη του Zummar θεωρήθηκε ότι θα αποκόψει τις δυνάμεις του Πεσμεργκά στα δυτικά από τα προπύργιά τους στο Ερμπίλ, την πρωτεύουσα της κουρδικής περιφερειακής κυβέρνησης. Όταν τα ξημερώματα της 3ης Αυγούστου 2014, σε τέσσερις κατευθύνσεις, ένοπλες ομάδες του ISIS επιτέθηκαν σε χωριά Γεζίντι στα νότια της πόλης Σιντζάρ, οι δυνάμεις Πεσμεργκά που είναι υπεύθυνες για την ασφάλεια σε αυτές τις περιοχές πανικοβλήθηκαν, αφού έπεσαν οι θέσεις τους στο χωριό Σέιχ Χιντίρ,

¹⁸² M. Fletcher, "Unique in Its Ferociousness": The Yazidi Genocide and the Role of Amnesty International and Human Rights Watch, London 2017, σ. 124-126.

¹⁸³ S. H. Hassen, *Investigating Sexual and Gender-Based Violence as a Weapon of War and a Tool of Genocide Against Indigenous Yazidi Women and Girls by ISIS in Iraq*, Oregon 2016, σ. 55-57.

¹⁸⁴ M. M. Connellan & C. Fröhlich, *A Gendered Lens for Genocide Prevention*, Berlin 2017, σ. 149.

εκκενώνοντας όλες τις θέσεις βιαστικά και εγκατέλειψαν τον άμαχο πληθυσμό στο έλεος των ισλαμιστών μαχητών. Οι αθώοι Γεζίντι κατέβαλαν προσπάθεια να αμυνθούν με ελάχιστα ελαφρά όπλα. Αλλά η αντίστασή τους ενάντια στους κακομαθημένους πολεμιστές του ISIS κατέρρευσε σε 3 ώρες. Ο Totten περιγράφει ότι «μαχητές του ISIS προχώρησαν και κατέλαβαν την πόλη Σιντζάρ, εγκαταλελειμμένη από τις δυνάμεις της κουρδικής περιφερειακής κυβέρνησης, ωθώντας έναν τρομοκρατημένο πληθυσμό να αναζητήσει καταφύγιο στο βουνό Σιντζάρ». «Η προέλαση του ISIS συνεχίστηκε, καταλαμβάνοντας χωριά των Γεζίντι που βρέθηκαν στα βόρεια του βουνού. Έτσι, 40.000 άμαχοι που αναζητούσαν καταφύγιο στην κορυφή του βουνού περικυκλώθηκαν εντελώς από εχθρικούς μαχητές»¹⁸⁵.

4.2. Ο ρόλος του ISIS στην εξόντωση των Γεζίντι

Οι μαχητές του ISIS δεν έδειξαν ιδιαίτερο έλεος προς τους Γεζίντι που βρίσκονται τώρα υπό την εξουσία τους. Παρά την έλλειψη οποιουδήποτε προφανούς μοτίβου για να επιτεθούν στις κατοικημένες περιοχές των Γεζίντι στο βορειοδυτικό Ιράκ, το Ισλαμικό Κράτος μεταχειρίστηκε βάνανσα τους Γεζίντι περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη κοινότητα ή ομάδα που έπεσε στα χέρια τους. Εκτέλεσαν άνδρες και αγόρια άνω των 12 ετών, απήγαγαν γυναίκες και κορίτσια και τους οδήγησαν σε σκλαβιά, απήγαγαν αγόρια κάτω των 10-12 ετών, τους εξισλάμισαν και τους εκπαίδευσαν να γίνουν μελλοντικοί μαχητές του ISIS και τελικά κατέστρεψαν θρησκευτικά και πολιτιστικά μνημεία των Γεζίντι. Οι Connellan & Fröhlich σημειώνουν ότι «υπήρξαν αρκετοί διεθνείς οργανισμοί, κοινοβούλια και μελετητές που υποστήριζαν ότι η βία του ISIS εναντίον της κοινότητας των Γεζίντι - καθώς και ιρακινών Χριστιανών, Σιτών, Σάμπα, Μαντέων και Κακái εθνοτικών και θρησκευτικών μειονοτήτων - ήταν μια πράξη γενοκτονίας»¹⁸⁶.

Το ISIS προχώρησε σε ομαδικά εγκλήματα με πρώτο και κύριο τις μαζικές εκτελέσεις ανδρών Γεζίντι. Οι περισσότερες από αυτές τις δολοφονίες έγιναν τις πρώτες 10 ημέρες της κατοχής του Ισλαμικού Κράτους σε κατοικημένες περιοχές των Γεζίντι, μερικές ακόμη και λίγες ώρες αφότου το ISIS κατέλαβε χωριά στην περιοχή Σιντζάρ. Η Διεθνής Αμνηστία αφηγείται μέσα από αυτόπτες μάρτυρες πώς στις 3 Αυγούστου 2014, αμέσως μετά την είσοδο μιας ομάδας μαχητών του ISIS στο Solagh,

¹⁸⁵ S. Totten, *Teaching about Genocide: Advice and Suggestions from Professors, High School Teachers, and Staff Developers*, U.K. 2020, σ. 259.

¹⁸⁶ M. M. Connellan & C. Fröhlich, *ό. π.*, σ. 152.

ένα χωριό στα ανατολικά της πόλης Σιντζάρ, μπήκε σε ένα σπίτι και έβγαλε περίπου 30 άτομα, χώρισε γυναίκες και παιδιά και τους ανάγκασε να ανέβουν στην πλάτη ενός φορτηγού, στη συνέχεια ανάγκασε εννέα άνδρες και αγόρια να περπατήσουν στην κοντινή κοίτη του ποταμού, τους διέταξε να γονατίσουν και τους πυροβόλησαν στην πλάτη¹⁸⁷. Η Διεθνής Αμνηστία σημειώνει ότι «υπάρχουν επίσης αναφορές για μεγαλύτερες δολοφονίες ανδρών Γεζίντι στο χωριό Qani, όπου την ίδια ημέρα (3 Αυγούστου), το ISIS εκτέλεσε τουλάχιστον 80 άνδρες στο χωριό Kocho, όπου εκτελέστηκαν πάνω από 700 άνδρες και αγόρια». Μια έκθεση του ΟΗΕ σημειώνει ότι η μαζική δολοφονία πραγματοποιήθηκε εναντίον ανδρών Γεζίντι «που αρνήθηκαν να προσηλυτιστούν» στο Ισλάμ. Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών δηλώνει ότι «αυτές οι δολοφονίες και το γεγονός ότι ακολούθησαν ένα συγκεκριμένο μοτίβο, υποστηρίζει την ιδέα ότι ήταν προμελετημένοι και οργανωμένοι»¹⁸⁸.

Οι Γεζίντι που αρνήθηκαν τον άμεσο εξισλαμισμό τους εκτελέστηκαν. Το ISIS προπαγάνδισε τον εξισλαμισμό ομάδας ανδρών Γεζίντι. Ωστόσο, ακόμη και μετά την επίσημη μεταστροφή, οι Yazidis -άνδρες, γυναίκες ή ακόμη και παιδιά- δεν «εμπιστεύτηκαν» το ISIS, με αποτέλεσμα να τους διατηρούν αιχμαλώτους σε συνθήκες φυλακής. Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών δηλώνει ότι «οι αναγκαστικές μετατροπές είναι μια ακόμη ένδειξη ότι η πηγή της βίας του ISIS εναντίον των Γεζίντι βασίστηκε σε θρησκευτικές εκτιμήσεις»¹⁸⁹.

Η Διεθνής Αμνηστία σημειώνει ότι «γυναίκες και νεαρά κορίτσια, χωρισμένα από άντρες, αφαιρέθηκαν και μοιράστηκαν στους διοικητές του ISIS ως λάφυρα πολέμου, ως τρόπαιο». Η Διεθνής Αμνηστία σημειώνει ότι «αυτές οι γυναίκες υπέστησαν αφάνταστες φρίκες: φυλακίστηκαν για μέρες, τις άφησαν στην πείνα και τη δίψα, ξυλοκοπήθηκαν και βιάστηκαν και πουλήθηκαν ξανά και ξανά σε νέα μέλη του ISIS». Αυτός ήταν ένας αποτελεσματικός τρόπος για να εξαναγκάσουν τις γυναίκες Γεζίντι να μην βγουν έξω από τα μέρη των κατοικιών τους, καθιστώντας κάθε προσπάθεια απόδρασης δύσκολη και επικίνδυνη. Τις πρώτες μέρες της υποδούλωσής τους, οι απαχθέντες Γεζίντι πωλήθηκαν σε «αγορές σκλάβων» μεταξύ τζιχαντιστών μαχητών για μόλις 4 έως 7 δολάρια. Επιπλέον, μαχητές του ISIS εκτέλεσαν

¹⁸⁷ Amnesty International, *Ethnic Cleansing on a Historic Scale: Islamic State's Systematic Targeting of Minorities in Iraq*, London 2014, σ. 7.

¹⁸⁸ Human Rights Council, *"They came to destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis*, London 2016, σ. 9.

¹⁸⁹ Human Rights Council, *ό. π.*, σ. 21.

αιχμαλώτους Γεζίντι - γυναίκες ή παιδιά - ως τιμωρία, μετά τη δεύτερη απόπειρά τους να διαφύγουν¹⁹⁰.

Οι μαχητές του ISIS διαχώρισαν τα αγόρια από τους ενήλικους άνδρες. Αναγκάστηκαν σε ένα άκαμπτο πρόγραμμα εισαγωγής που αποτελείται από μαθήματα αραβικών, μαθήματα ισλαμικών σπουδών και σκληρή στρατιωτική εκπαίδευση. Φαίνεται ότι είναι είτε Γεζίντι είτε Σίιτικά αγόρια, τα οποία συνελήφθησαν με τη βία. Γύρω στα 700 παιδιά Γεζίντι εκπαιδεύτηκαν από το ISIS ως μαχητές. Αυτή η πρακτική απηχεί περίεργα τις παλαιότερες οθωμανικές πρακτικές ντεβσιρμέ - ή την αναγκαστική στρατολόγηση χριστιανών αγοριών για να δημιουργήσουν από αυτούς την ελίτ Οθωμανική δύναμη Γενιτσάρων¹⁹¹.

Τέλος, το ISIS γκρέμισε τους θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους των Γεζίντι. Οι ναοί των Γεζίντι, όπως τα ιερά Baate και Shaqsebat στο Μπαμπίρ, ανατινάχθηκαν από τους ισλαμιστές μαχητές, όπως φαίνεται από τις φωτογραφικές εικόνες. Σύμφωνα με μια καταμέτρηση, ο αριθμός των ιερών και των ναών των Γεζίντι που καταστράφηκαν από το ISIS ήταν 68. Ευτυχώς, οι μαχητές των Γεζίντι με επικεφαλής τον Κασέμ Σέσο υπερασπίστηκαν το ιερό του Σαράφ αντ-Ντιν από τις επιθέσεις του ISIS. Το ιερότερο μέρος των Γεζίντι είναι το Lalish, που βρίσκεται στην περιοχή Sheikhan στα ανατολικά της περιοχής Sinar, το ιερό των αγίων Yazidi και η έδρα του πνευματικού ηγέτη τους¹⁹².

Η μαζική βία που ασκείται από το ISIS στον πληθυσμό των Γεζίντι φαίνεται να ακολουθεί ένα πρότυπο: η εκτέλεση ανδρών, η απαγωγή γυναικών και κοριτσιών, η μετατροπή νέων αγοριών, δείχνει μια συγκεκριμένη οργάνωση και επομένως προδιαλογισμό, αν και το μοτίβο πίσω από τη μαζική βία που ασκείται εναντίον των Γεζίντι είναι δύσκολο για να εξηγηθεί. Το έγκλημα του ISIS εναντίον των Γεζίντι έχει θεωρεί ως γενοκτονία¹⁹³. Πολλές χώρες, πολλοί διεθνείς οργανισμοί και μελετητές επισημαίνουν τις μαζικές δολοφονίες, τις απαγωγές και μαζικούς βιασμούς που οι μαχητές του ISIS διέπραξαν ως γενοκτονία. Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθώς και τη Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ. Ομοίως, ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ Μπαράκ Ομπάμα φέρεται να είπε για εγκλήματα του ISIS εναντίον

¹⁹⁰ M. Fletcher, *ό. π.*, σ. 121.

¹⁹¹ G. Asatrian & V. Arakelova, *The Religion of the Peacock Angel, The Yezidis and their Spiritual World*, New York 2014, σ. viii.

¹⁹² M. Fletcher, *ό. π.*, σ. 124.

¹⁹³ P. Behrens, "Genocide and the Question of Motives", στο: *Journal of International Criminal Justice*, τχ. 10 (2012), σ. 501-523.

των Γεζίντι ως «πιθανή πράξη γενοκτονίας». Η Αρμενία, στην οποία υπάρχουν Γεζίντι ως μειονότητα, χαρακτήρισε τα γεγονότα του Αυγούστου 2014 ως γενοκτονικά¹⁹⁴.

¹⁹⁴ S. C. Grover, *The Persecution of Children as a Crime Against Humanity*, London 2021, σ. 114.

Ε' Κεφάλαιο

Σύγκριση και κριτική αποτίμηση των δυο Γενοκτονιών

Η γνωστή, μέχρι σήμερα, ιστορία της Μέσης Ανατολής θα πρέπει να συμπεριλάβει την ιστορία της γενοκτονίας των Γεζίντι. Αξίζει να μείνει ως παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές. Γνωρίζουμε την ιστορία των Γεζίντι σε γενικές γραμμές. Το μόνο σίγουρο είναι ότι είναι δομημένη φυλετικά ενώ υπάρχουν σαφή ταξικά στρώματα. Είχαν καθιστική ζωή, ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Οι Γεζίντι ήταν επίσης άγριοι πολεμιστές¹⁹⁵. Φαίνεται ότι διάφοροι μουσουλμάνοι ηγεμόνες έχουν συνεργαστεί με τους αρχηγούς φυλών των Γεζίντι για να εξασφαλίσουν την εξουσία τους επί των τοπικών πληθυσμών σε μια περιοχή μακριά από το αυτοκρατορικό κέντρο. Επιπλέον, οι φυλές των Γεζίντι περιελάμβαναν πληθυσμό που δεν ήταν απαραίτητα Γεζίντι από θρησκεία, μεταξύ των οποίων και μουσουλμανικές υποομάδες¹⁹⁶. Στις αρχές του 19ου αιώνα, ο τρόπος ζωής του πληθυσμού των Γεζίντι στην περιοχή Σιντζάρ και Σεχάν δεν διέφερε από αυτόν των γειτονικών κουρδικών, ασσυριακών ή αραβικών φυλών. Τα δημογραφικά στοιχεία του πληθυσμού των Γεζίντι, καθώς και των Ασσυρίων, πέρασαν από μια σταδιακή αλλά μακροπρόθεσμη παρακμή μεταξύ της Οθωμανικής κατάκτησης τον 16ο αιώνα και τα μέσα του 19ου αιώνα¹⁹⁷. Ωστόσο, αυτό θα μπορούσε να έχει ποικίλους λόγους και όχι αποκλειστικά μία από τις διακρίσεις και τον ανταγωνισμό, καθώς ολόκληρη η περιοχή του σημερινού βόρειου Ιράκ γνώρισε βαθιά οικονομική ύφεση κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο, καθώς και διώξεις των δύο κοινοτήτων για τη θρησκευτική τους ταυτότητα¹⁹⁸.

Ο Fuccaro περιγράφει ότι «η κατάσταση των Γεζίντι έγινε ιδιαίτερα επικίνδυνη κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β (1876–1909) και των πανισλαμικών του πολιτικών»¹⁹⁹. Ο Fuccaro περιγράφει ότι «η αυτοκρατορική ταυτότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετατοπίστηκε στον πανισλαμισμό υπό τον Αμπντούλ Χαμίτ Β' και οι θρησκευτικές με μη μουσουλμάνους

¹⁹⁵ N. Fuccaro, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London 1999, σ. 53.

¹⁹⁶ Fr. Forbes, “A Visit to the Sinjar Hills in 1838, with Some Account of the Sect of Yezidis, and of Various Places in the Mesopotamian Desert, between the Rivers Tigris and Khabur”, στο: *Journal of the Royal Geographical Society of London*, τχ. 9(1839), σ. 409.

¹⁹⁷ H. Aboona, *Assyrians, Kurds, and Ottomans: Intercommunal Relations on the Periphery of the Ottoman Empire*, Amherst 2008, σ. 158.

¹⁹⁸ S. D. Shields, “Regional Trade and 19th-Century Mosul: Revising the Role of Europe in the Middle East Economy”, στο: *International Journal of Middle East Studies* 23, τχ. 1 (1991), σ. 19–37.

¹⁹⁹ N. Fuccaro, “Communalism and the state in Iraq: The Yazidi Kurds, c. 1869–1940”, στο: *Middle East Studies* 32, τχ. 2 (1999), σ. 1–26.

ομάδες δέχθηκαν πίεση». Την ίδια περίοδο, «έχουμε μαζικούς διωγμούς και εναντίον Αρμενίων και Ασσυρίων. Το 1892 έχουμε μια μεγάλη σφαγή εναντίον των Γεζίντι, λίγο πριν από τις σφαγές των Χαμιδιών εναντίον Αρμενίων και Ασσυρίων (1894–96)»²⁰⁰.

Ο Toynbee, ωστόσο, λέει ότι «δεν έχουμε στοιχεία ότι οι Γεζίντι στοχοποιήθηκαν από εκτοπίσεις και μαζικές δολοφονίες από το Οθωμανικό κράτος κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως συνέβη με τους Αρμένιους και τους Ασσύριους»²⁰¹. Εξηγεί ότι «οι Γεζίντι προστάτευαν Αρμένιους, Χαλδαίους και Ιακωβίτες πρόσφυγες που διέφυγαν από τη μαζική σφαγή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία». Οι Οθωμανικές απειλές, ακόμη και η αποστολή στρατού για να πολιορκήσει το βουνό, το καλοκαίρι του 1918, δεν κατάφεραν να αναγκάσουν τον Χαμού Σιρού να παραδώσει τους Χριστιανούς πρόσφυγες²⁰².

Το 1975 τα χωριά των Γεζίντι πάνω από το όρος Σιντζάρ μετακινήθηκαν με το ζόρι προς τα λεγόμενα «συλλογικά αγροκτήματα» στις πεδινές περιοχές, υποτίθεται ως μέρος του εκσυγχρονισμού. Ο Ali, ωστόσο, λέει ότι «εκτός από την καταστροφή του φυσικού οικοτόπου των χωρικών, δεν έλαβαν ούτε σύγχρονα γεωργικά μηχανήματα ούτε οι νέες περιοχές τους έλαβαν την απαραίτητη άρδευση». Ύστερα από τις διώξεις των Γεζίντι από τον Μπαάθ πολιτογραφήθηκαν ως Άραβες. Η εισβολή της Αμερικής το 2003 έφερε τα πάνω κάτω στην ιεραρχία του Ιράκ. Το σουνιτικό και αραβικό στοιχείο έπαψε να εξουσιάζει ύστερα από τέσσερις αιώνες. Οι πρώην αξιωματικοί του ιρακινού στρατού που προέρχονταν από μέρη όπως η Μοσούλη ή το Τελ Άφαρ έδειχναν με θυμό τους Γεζίντι, καθώς μέλη θρησκευτικών μειονοτήτων υπηρετούσαν στις αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις ή προσχώρησαν στις νέες ιρακινές ένοπλες δυνάμεις²⁰³.

Ο Ali, ωστόσο, λέει ότι «η βία κατά των Γεζίντι ξεκίνησε νωρίς, μετά την κατοχή του Ιράκ από τις ΗΠΑ. Οι αμερικανικές δυνάμεις δεν είχαν αρκετό ανθρώπινο δυναμικό για να φυλάξουν το βόρειο Ιράκ, το οποίο έγινε «αυτοκινητόδρομος τζιχαντιστών», με τον οποίο ξένοι τζιχαντιστές που ήρθαν από τη Συρία βρήκαν εύκολο σημείο εισόδου στο Ιράκ». Ριζοσπαστικές ισλαμιστικές ένοπλες ομάδες απήγαγαν και δολοφόνησαν εργάτες Γεζίντι που ταξίδευαν στη Μοσούλη το 2007. Στις 14

²⁰⁰ B. Adjemian & M. Nichanian, Repenser les « massacres hamidiens »: la question du précédent, στο: *Etudes arméniennes contemporaines*, τχ. 10 (2018), σ. 7–18.

²⁰¹ A. Toynbee, *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915–16*, London 1916, σ. 8.

²⁰² N. Fuccaro, *ό. π.*, σ. 49.

²⁰³ M. H. Ali, “The identity controversy of religious minorities in Iraq: the crystallization of the Yazidi identity after 2003”, στο: *British Journal of Middle Eastern Studies*, τχ. 21 (2019), σ. 2.

Αυγούστου 2007, τέσσερα φορτηγά γεμάτα εκρηκτικά βομβάρδισαν την περιοχή των Γεζίντι Qahtaniyah και Siba Sheikh Khidir, προκαλώντας το θάνατο 500 ανθρώπων και τραυματίες πάνω από 1.500²⁰⁴.

Από τη μία πλευρά, οι Γεζίντι ενώ υφίσταντο διακρίσεις και περιθωριοποίηση στο σύγχρονο Ιράκ, και εκτοπίσεις και σφαγές υπό τους Οθωμανούς, εντούτοις δεν είχαν ξαναδεί μαρτυρία γενοκτονικής επίθεσης στο παρελθόν. Κατά τον Wiktorowicz, «το ISIS το 2014 και οι προκάτοχοί του το 2007, ήταν ένα εντελώς νέο είδος μαζικής βίας που απέρριψε ακόμη και την ύπαρξη ταυτότητας των Γεζίντι». Επομένως, για να κατανοήσουμε τη μαζική βία, πρέπει να κοιτάξουμε από την άλλη πλευρά, τις ιδεολογικές εξελίξεις στο πλαίσιο του σαλαφιστικού τζιχαντισμού που τους οδήγησε να διαπράξουν το έγκλημα της γενοκτονίας²⁰⁵.

Από την άλλη πλευρά, ο Wagemakers λέει ότι «οι πράξεις της μαζικής δολοφονίας του ISIS μπορούν να θεωρηθούν ως συνέχεια μιας παλαιότερης γενοκτονίας που συνέβη στην ίδια γη». Οι Γεζίντι υπέφεραν από σφαγές στο πρώιμο στάδιο εκείνης της περιόδου, συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, και μόνο εν μέρει κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τη διάρκεια της λεγόμενης γενοκτονίας των Αρμενίων, αν και κατά την περίοδο αυτή Ασσύριοι, Χαλδαίοι και Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορία εξαλείφθηκε επίσης μέσω κυμάτων απελάσεων και εξοντώσεων²⁰⁶.

Θα είχε ενδιαφέρον να κάνουμε μια σύγκριση ανάμεσα στις μαζικές επιθέσεις εναντίον των μη μουσουλμάνων από τους Οθωμανούς και στις μαζικές επιθέσεις εναντίον των Γεζίντι από το ISIS. Αμφότεροι, στόχευαν στον αφανισμό θρησκευτικών κοινοτήτων: οι μεν πρώτοι των Αρμενίων, Ελλήνων ορθοδόξων, Ασσυρίων και Χαλδαίων οι μεν δεύτεροι των Γεζίντι. Και στις δυο περιπτώσεις, οι δράστες προχώρησαν στη δολοφονία των ανδρών, στην απέλαση γυναικών και παιδιών, στη χρήση τους σαν προϊόντα σεξουαλικής εκμετάλλευσης, στις επιγαμίες με μουσουλμάνους και στην αφομοίωσή τους. Όσον αφορά τα παιδιά, αυτά φιλοξενούνται σε ορφανοτροφεία όπου μεγαλώνουν ως Μουσουλμάνοι-Τούρκοι στην πρώτη περίπτωση, Ισλαμιστές-Άραβες στη δεύτερη. Το ISIS μάλιστα εκπαιδεύει τα παιδιά να

²⁰⁴ H. Moodrick-Even Khen, N. T. Boms & S. Ashraph, *The Syrian War: Between Justice and Political Reality*, Cambridge 2020, σ. 131.

²⁰⁵ Q. Wiktorowicz, “Anatomy of the Salafi movement”, στο: *Studies in Conflict & Terrorism*, τχ.29 (2006), σ. 207-209.

²⁰⁶ J. Wagemakers, A purist Jihadi-Salafi: the ideology of Abu Muhammad al-Maqdisi, στο: *British Journal of Middle Eastern Studies*, τχ. 36(2009), σ. 281-287.

γίνουν τζιχαντιστές μαχητές. Αυτή η πρακτική θα μπορούσε να θεωρηθεί ως διαστροφή της οθωμανικής πρακτικής του devshirme - η συλλογή χριστιανών αγοριών για εκπαιδευτούν, ώστε να τα προετοιμάσουν για τις ελίτ οθωμανικές μαχητικές δυνάμεις, τους Γενίτσαρους²⁰⁷. Στο ίδιο μήκος κύματος, αξίζει να σημειωθεί μια διαφορά μεταξύ των δυο δραστών. Οι μεν Οθωμανοί εκπαιδευσαν τα χριστιανικά παιδιά για να τα χρησιμοποιήσουν σε πολιτικές και στρατιωτικές θέσεις, ενώ το ISIS τους αξιοποίησε ως τζιχαντιστές μαχητές. Στην πραγματικότητα, η πρακτική του ISIS είναι πολύ κοντά σε αυτήν των Νεότουρκων, οι οποίοι αφού εξόντωσαν τους Αρμένιους, έκαναν μια ταξιαρχία μάχης που αποτελούταν από ορφανά Αρμένια υπό την ηγεσία του στρατηγού Kazim Karabekir, στον αγώνα τους εναντίον της Δημοκρατίας της Αρμενίας²⁰⁸. Η ιστορία της πολιτικής βίας στο Ιράκ και τη Μέση Ανατολή εντοπίζεται ακόμα και παλαιότερα με το γεγονός της αντιασσυριακής σφαγής στο Σιμέλε το 1933 από τους Ιρακινούς και ύστερα με την εκστρατεία Anfal από τον Φεβρουάριο έως τον Σεπτέμβριο του 1988 εναντίον των Κούρδων στο Ιράκ από τον Σαντάμ Χουσεΐν²⁰⁹.

Υπάρχουν επίσης διαφορές μεταξύ της γενοκτονίας που διαπράχθηκε από τους Οθωμανούς το 1914-1922 και αυτής των Γεζίντι το 2014: οι Οθωμανοί στόχευαν κυρίως τις χριστιανικές κοινότητες, ενώ το ISIS επέλεξε τις χριστιανικές κοινότητες που ήταν υπό την κυριαρχία τους να στραφούν στο Ισλάμ, ή να αποδεχτούν την ιδιότητα του dhimmitude πληρώνοντας «τζίζια» έναν ειδικό φόρο και έτσι να αναγνωρίσουν την υποτέλεια, ή να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Στην πραγματικότητα, το ISIS ανάγκασε τους Ασσύριους Χριστιανούς να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να γίνουν πρόσφυγες. Επίσης, το ISIS γκρέμισε τους θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους των Ασσυρίων. Πολλά κράτη θεωρούν ότι η μεταχείριση του Ισλαμικού Κράτους προς τους Χριστιανούς θεωρείται γενοκτονία, καθώς αποσκοπούσε στην καταστροφή μιας εθνοτικής-θρησκευτικής κοινότητας. Οι δολοφονίες των ανδρών, η υποδούλωση των γυναικών και η εκμετάλλευση των παιδιών δεν συνιστά προσωρινό πλήγμα στην κοινότητα αλλά την οριστική εξαφάνισή της.

Η μαζική βία κατά των Γεζίντι σχετίζεται με την κουλτούρα βίας που αναπτύχθηκε από τις προηγούμενες απελάσεις, σφαγές και γενοκτονίες. Αυτές οι βίαιες

²⁰⁷ S. Vryonis, *Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971, σ. 240-241.

²⁰⁸ V. Cheterian, *Open Wounds, Armenians, Turks, and a Century of Genocide*, New York 2015, σ. 202.

²⁰⁹ T. G. Weiss & N. Connelly, "Protecting Cultural Heritage in War Zones", στο: *Third World Quarterly* 40, τχ. 1(2019), σ. 1-17.

πράξεις δε θεωρήθηκαν γενοκτονικές ούτε έλαβαν την δέουσα προσοχή. Η έλλειψη αναγνώρισης - οι πολιτικές άρνησης του κράτους - εμπόδισε την ανάπτυξη μηχανισμού πρόληψης της μελλοντικής μαζικής βίας. Οι πολιτικές άρνησης του κράτους νομιμοποίησαν κατά μια έννοια τη χρήση ομαδικής βίας με δικαιολογία την ιδεολογία. Είναι φανερό ότι τα θύματα της βίας βιώνουν την οργή των δραστών χωρίς καν να έχουν προκαλέσει με την συμπεριφορά, τις κινήσεις τους ή τα πολιτικά πιστεύω τους. Το πρόβλημα της μαζικής βίας πηγάζει από τις πολιτιστικές και ιδεολογικές σκέψεις στην Μέση Ανατολή κατά τον 20^ο αιώνα. Το παράδειγμα του αφανισμού των Γεζίντι επιβεβαιώνει αυτή την άποψη δεδομένου ότι οι τελευταίοι δεν είχαν καμία ανάμιξη στον συνεχόμενο πόλεμος εξουσίας στο Ιράκ αλλά παρ' όλα αυτά στοχοποιήθηκαν και βίωσαν το έγκλημα της γενοκτονίας. Άρα, η βία που υπέστησαν δεν ήταν αποτέλεσμα δικών τους επιλογών. Οι Γεζίντι δεν έθεσαν κανένα κίνδυνο για τις δυνάμεις στο Ιράκ, δεν συνεργάστηκαν με ξένες «αποικιακές» δυνάμεις, ούτε απείλησαν την «εθνική ενότητα». Η ιδεολογική διαστροφή του ISIS από κοινού με τον εκφυλισμό της ισλαμικής πολιτικής ιδεολογίας έδωσαν στην οργάνωση φασιστικές τάσεις. Πρόκειται για οπαδούς του σαλαφισμού, ταγμένους στο επιθετικό παρακλάδι του τζιχάντ και πρόθυμους να κατασπαράξουν κάθε εχθρό του Ισλάμ είτε προκαλεί με τη συμπεριφορά του είτε όχι. Διαφέρουν από τους από τους οπαδούς του σουνιτισμού οι οποίοι είναι προσηλωμένοι στην παράδοση του Μωάμεθ και απέχουν από ένοπλες συρράξεις και επιθέσεις βίας²¹⁰. Έχουν διαφορετική στάση απέναντι στο ISIS καθώς ούτε το υποστηρίζουν αλλά ούτε παίρνουν το μέρος των θρησκευτικών μειονοτήτων όπως οι Γεζίντι που απειλούνται από το ISIS. Έχουμε κάποια ελάχιστα παραδείγματα σουνιτών που βγήκαν ανοιχτά εναντίον του ISIS και καταδίκασαν την επίθεση εναντίων των Γεζίντι. Όπως σημειώνει ένας συγγραφέας ότι ενώ ο αραβικός πολιτισμός είναι πλουραλιστικός, «Ωστόσο, κοινά νήματα σε αυτό συνέβαλαν στην τρέχουσα σίγηση της απάντησης στην τραγωδία των Γεζίντι»²¹¹.

Προφανώς, οι Γεζίντι δεν είναι η μόνη κοινότητα, θρησκευτική ή εθνοτική μειονότητα ή πολιτική ομάδα που έχει εμπλακεί στα πυρά των συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή. Εκατοντάδες χιλιάδες άμαχοι χάθηκαν μόνο στη Συρία, από το 2011. Ωστόσο, η περίπτωση των Γεζίντι και ιδιαίτερα τα γεγονότα στο Σιντζάρ το 2014, έχει ένα ιδιαίτερο μάθημα, που αγνοήθηκε για πολύ τόσο από την κοινή γνώμη της Μέσης

²¹⁰ V. Cheterian, *ό. π.*, σ. 115.

²¹¹ J. Barr, *A Line in the Sand: Britain, France and the struggle that shaped the Middle East*, New York 2012, σ. 25.

Ανατολής, όσο και από τις πνευματικές και πολιτικές ελίτ, καθώς και από μελετητές. Η εξέταση της περίπτωσης των Γεζίντι ενώ ο προβληματισμός για την ευρύτερη ιστορία της Μέσης Ανατολής μας παρέχει ένα διαφορετικό βάθος που αμφισβητεί το κυρίαρχο παράδειγμα μέσω του οποίου η σύγχρονη ιστορία της Μέσης Ανατολής έχει σχεδιαστεί και αφηγηθεί: ως ουσιαστικά ένας αγώνας μεταξύ των αποικιακών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής - είτε εθνικιστικές είτε ισλαμιστικές - και δυτικές αυτοκρατορικές δυνάμεις, ή σιωνιστική αποικιοκρατία. Όχι σε εξωτερικούς παράγοντες αλλά εσωτερικές αντιφάσεις των κοινωνιών της Μέσης Ανατολής²¹².

Τα διάφορα περιστατικά περιθωριοποίησης και επιβολής βίας εναντίον κοινωνικών ομάδων εξαιτίας των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων καθώς και η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, ο ξενιτεμός και οι δολοφονίες έχουν επιφέρει αλλαγές στον πολιτισμό, την πολιτική, τη δημογραφία και τον πληθυσμό της Μέσης Ανατολής. Η δολοφονία και εμπορία των Γεζίντι συνιστά ένα από τα πιο συγκλονιστικά γενοκτονικά εγκλήματα του 21^{ου} αιώνα. Η ισλαμική ιδεολογία με τις διαστρεβλώσεις της πυροδοτεί εγκληματικές οργανώσεις και προωθεί τρομοκρατικές ομάδες όπως το ISIS. Οι Γεζίντι ήταν μια παράπλευρη απώλεια της συστηματικής μαζικής βίας του ISIS με σκοπό την εξάλειψη των μη μουσουλμάνων από τη Συρία και το Ιράκ.

Αυτή η ιστορία πρέπει να γραφτεί σε επίσημα συγγράμματα και εντυπωθεί στη μνήμη μας. Βέβαια, τα γεγονότα στο Σιντζάρ πρέπει να συμπεριληφθούν στα βιβλία ιστορίας της Μέσης Ανατολής και μην ξεχάσει κανείς τα αποτελέσματα της εξτρεμιστικής ιδεολογίας που οδηγεί στην αυτοκαταστροφή. Αξίζει να σημειωθεί ότι η επίθεση εναντίον των Γεζίντι έδειξε ότι η έμφυλη βία είναι συστατικό της πολιτικής βίας. Τους κανόνες φύλου εκμεταλλεύτηκε το ISIS για να ελέγξει τις γυναίκες και να οργανώσει τους στρατολογημένους με βάση την πατριαρχία²¹³.

²¹² L. R. Blank & G. P. Noone, *International Law and Armed Conflict: Fundamental Principles and Contemporary Challenges in the Law of War*, New York 2019, σ. 722.

²¹³ L. R. Blank & G. P. Noone, *ό. π.*, σ. 732.

Επίλογος

Η ικανότητα αναγνώρισης και κατανόησης των γενοκτονιών περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις αντιλήψεις για γενοκτονία που βασίζονται στο Ολοκαύτωμα. Όπως ορίζεται, η γενοκτονία θεωρείται από καιρό ως η έσχατη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επομένως, αποτελεί μέτρο όλων των άλλων παραβάσεων. Ερμηνεύουμε και αναλύουμε τη σκλαβιά, την πολιτιστική εξαφάνιση, την εθνοκάθαρση, την πολιτική εξόντωση, τις θρησκευτικές σπουδές, την υποδούλωση και άλλες καταστροφικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είτε σιωπηρά είτε ρητά, με όρους γενοκτονίας. Αυτό τονίζει συχνά τα χαρακτηριστικά της γενοκτονίας ενός συγκεκριμένου εγκλήματος, αλλά επίσης εμποδίζει και διαστρεβλώνει την κατανόηση θεμάτων που δεν μπορούν και δεν πρέπει να κατανοηθούν μόνο με όρους γενοκτονίας.

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου είναι οι μαζικές εκτοπίσεις και σφαγές των Ελλήνων στην Τραπεζούντα και τις γύρω περιοχές από την κυβέρνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, σκοπός της οποίας ήταν να τερματίσει τη συλλογική ύπαρξη των Ελλήνων του Πόντου. Αν το 1453 η Κωνσταντινούπολη και το 1461 η πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας ήταν το τέλος της πολιτικής παρουσίας των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, μετά τη γενοκτονία, ήταν το τέλος της φυσικής τους παρουσίας.

Ο τζιχαντισμός, από την άλλη, αφορά κυρίως μέσα, όχι σκοπούς, σε αντίθεση με την τρομοκρατία. Ωστόσο, ο επιδιωκόμενος σκοπός του τζιχαντισμού είναι πολιτικός, αποσχιστικός ή συνδυασμός και των δύο. Πρέπει να ληφθεί μέριμνα ώστε να μην επαναληφθούν λάθη ανάλυσης που έχουν επηρεάσει αρνητικά την απόκριση στο παρελθόν. Ο τοπικός και περιφερειακός τζιχαντισμός πρέπει να διακρίνεται από τον παγκόσμιο τζιχαντισμό, ακόμη κι αν επικαλύπτεται. Παρά τα γενικά ιδεαλιστικά στοιχεία, ο τζιχαντισμός πρέπει επίσης να διακρίνεται από το Ισλάμ και τον Σαλαφισμό. Ο όρος «τζιχαντισμός» είναι πολύτιμος, αλλά πρέπει να φροντίσουμε να τον χρησιμοποιούμε προσεκτικά και στενά.

Η μαζική βία που προκάλεσαν οι ριζοσπαστικοί ισλαμιστές μαχητές της οργάνωσης «Ισλαμικό Κράτος» στον πληθυσμό των Γεζίντι στο Ιράκ είναι η τελευταία σύγχρονη γενοκτονία. Δεν μπορούμε να οδηγηθούμε με ασφάλεια στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τα κίνητρα του ISIS στην επίθεση στους Κούρδους του βόρειου Ιράκ και συγκεκριμένα στον πληθυσμό των Γεζίντι. Δεν πρέπει να λησμονούμε,

άλλωστε, τις αντιφατικές αφηγήσεις που προέκυψαν μετά την επίθεση. Αν κάποιος γράψει την ιστορία της Μέσης Ανατολής από την εμπειρία και την προοπτική των Γεζίντι, θα είναι ριζικά διαφορετική από αυτές που βρίσκονται στα βιβλία της ιστορίας.

Η μοχθηρότητα που στρέφεται εναντίον ενηλίκων και νεαρών Γιαζίντι από το ISIS κάθε άλλο παρά τυχαία δεν είναι και συνδέεται με τη φανατική φύση των μαχητών. Η ιδιοσυγκρασία των Γιαζίντι ως πληθυσμού που αποτελούσε μειονότητα σε τοπικό επίπεδο, σε συνδυασμό με τα αυστηρά και φιλοσοφικά πρότυπα του ISIS που υποστήριζε επιθέσεις σε μη μουσουλμάνους, ευθύνεται για όλα τα δεινά. Για αυτήν την κατάσταση, η φαινομενική υπεροχή του μουσουλμανικού χαρακτήρα έναντι της φαινομενικής μετριότητας της προσωπικότητας των Γιαζίντι διασταυρώθηκε με τα πρότυπα εξουσίας και επιρροής στην δημόσια και πολιτική σφαίρα. Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ μειονοτήτων στο Ιράκ, τις φυλετικές τάξεις και τις ανισότητες εν γένει, οι επιθέσεις του ISIS εναντίον των Γιαζίντι είναι απλώς μια εξωφρενική τακτική μιας συνεχούς θυματοποίησης μειονοτήτων συνολικά.

Η γενοκτονία και τα αποτελέσματά της δεν μπορούν να συλληφθούν ανεξάρτητα από τις ευρύτερες συνθήκες που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Η κοινότητα των Γιαζίντι συνειδητοποίησε γιατί στοχοποιήθηκε με αυτόν τον τρόπο και πώς η κοινωνία τους έχει επηρεαστεί από αυτές τις ωμότητες. Φανερόνεται ακόμη πώς ο ρόλος της μειονοτικής τους θέσης, που συνάντησε τις γενικότερες ανισότητες των φύλων, συνέβαλε στην εξόντωσή τους. Παρά την παραδοχή της κυριαρχίας των πατριαρχικών κανόνων στην κοινότητά τους (που αποδίδεται από τους Γιαζίντι στο ότι ζουν σε μια παραδοσιακή κοινωνία), μετά τις επιθέσεις η κοινότητα των Γιαζίντι άλλαξε πρότυπα, καθώς αποδέχτηκε την εμπιστοσύνη μέσα σε όλα τα μέλη της, προκειμένου να βοηθήσει τους επιζώντες να επανενταχθούν στην κοινότητα.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

Διαδικτυακές πηγές

Δενεζάκης Α., Έξι χρόνια από τη γενοκτονία και τον ξεριζωμό των Γεζίντι, 3/8/2020, <https://www.imerodromos.gr/exi-chronia-apo-ti-gekoktonia-kai-ton-xerizomo-ton-gezinti/> Ημερομηνία προσπέλασης: 10/2/2022

Μπελιμπασάκης Α., Ο μύθος των Γεζίντι: Οι τελευταίοι «σατανικοί» πολεμιστές στον κόσμο, 23/7/2018, <https://www.liberal.gr/news/o-muthos-ton-gezinti-oi-teleutaioi-satanikoi-polemistes-ston-kosmo/213706>, Ημερομηνία προσπέλασης: 10/2/2022

Σαββίδης Π., Γενοκτονία Ποντίων: Δικαίωση ζητούν τα 353.000 θύματα, 19/05/2021, <https://www.protothema.gr/greece/article/1125247/dikaiosi-zitoun-ta-353000-thumata-tis-gekoktonias-ton-ellinon-tou-podou/> Ημερομηνία προσπέλασης: 10/2/2022

ΤοΒΗΜΑ Team, 101 χρόνια από την Γενοκτονία των Ποντίων: Η σφαγή και ο ξεριζωμός του ποντιακού ελληνισμού, 19/05/2020, <https://www.tovima.gr/2020/05/19/politics/101-xronia-apo-tin-gekoktonia-ton-pontion-i-sfagi-kai-o-kserizomos-tou-pontiakou-ellinismou/> Ημερομηνία προσπέλασης: 10/2/2022

B. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αμπατζοπούλου Φ., *Το Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων*, Θεσσαλονίκη 1993

Ανδρεάδης Γ., *Ταμάμα, Η αγνοούμενη του Πόντου*, Αθήνα 2008

Ανδριανόπουλος Α., *Η οργή του Ισλάμ και οι φανατικοί της Τζιχάντ: ποιοί είναι. Τι θέλουν. Πώς το επιδιώκουν. Υπάρχουν προοπτικές να πετύχουν;* Αθήνα 2015

Βακαλόπουλος Α. & Μαραβελάκης Μ., *Οι προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1993

Βακαλόπουλος Κ., *Διωγμοί και γενοκτονία του θρακικού ελληνισμού: ο πρώτος ξεριζωμός : 1908-1917*, Αθήνα 1998

Βακαλόπουλος Κ., *Το νέο ελληνικό έθνος 1204-2000. Νέα ελληνική ιστορία από τη Φραγκοκρατία ως τις μέρες μας*, Αθήνα 2003

Βαμβούκος Α., *Τρομοκρατία και Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα 1991

Βαρών - Βασάρ Ο., «Η γενοκτονία των Εβραίων. Από τη σιωπή στην αμφισβήτηση», στο: *Πολίτης*, τχ. 127 (1994)

Γιόκαρης Α. & Παζαρτζή Φ., *Εθνική και Διεθνής Ποινική Καταστολή των Διεθνών Εγκλημάτων*, Αθήνα 2012

Γκιζελή Β., «Η κοινωνική ένταξη των αστών προσφύγων στην πόλη», στο: *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών: «Μικρασιατική Καταστροφή και ελληνική κοινωνία»*, τ. 9 (1992)

Γούναρης Β., «Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις: Εθνοτικές ταυτότητες και μειονοτικά δικαιώματα στη Μακεδονία», στο: *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα 1997

Διβάνη Λ., *Ελλάδα και μειονότητες: το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα 1999

Ελευθερίου Ξ., *Η δημόσια ιστορία ως συγκρουσιακό θέμα: το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο διαδίκτυο*, Αθήνα 2019

Καρατράντος Γ., *"Σφάξε με Αγά μου να αγιάσω": Ισλαμικό κράτος, Ευρωπαϊκή ασφάλεια και Ελλάδα*, Αθήνα 2016

Κεπέλ Ζ., *Τζιχάντ. Ο Ιερός Πόλεμος*, Αθήνα 2001

Κόκκινος Γ., *Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο*, Αθήνα 2007

Κόκκινος Γ., *Το Ολοκαύτωμα και η ευρωπαϊκή ιστορική συνείδηση*, Αθήνα 2020

Κολιόπουλος Ι. & Μιχαηλίδης Ι., *Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία. Από την τραγωδία στην εποποιία*, Αθήνα 2009

Κοντογιαννίδης Τ., *Η κιβωτός του Πόντου: σελίδες από την ποντιακή ιστορία και τον πολιτισμό*, Αθήνα 2019

Κρεμμυδάς Β., *Η μεγάλη ιδέα: μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*, Αθήνα 2010

Κριμπάς Β. Δ., «Το έργο της αγροτικής εγκαταστάσεως της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων», στο: *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τχ. 13 (1999)

Κώνστας Δ., *Ελληνική εξωτερική πολιτική: εσωτερικές και διεθνής παράμετροι*, Αθήνα 1994

Κωστόπουλος Τ., *Πόλεμος και εθνοκάθαρση: η ξεχασμένη πλευρά μιας δεκαετούς εθνικής εξόρμησης (1912-1922)*, Αθήνα 2007

Λεκαδίτης Α., *Η γενοκτονία των Αρμενίων*, Αθήνα 2019

Λυγερός Σ., *Η Ισλαμική Τρομοκρατία*, Αθήνα 2016

Μακρής Γ., *Ισλάμ. Πεποιθήσεις, πρακτικές και τάσεις*, Αθήνα 2004

Μαλκίδης Φ., *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Αθήνα 2008

Μπενβενίστε Ρ., «Η ιστοριογραφία για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα: Μια επισκόπηση», στο: *Σύγχρονα Θύματα*, τχ. 76-77 (2001)

Μπόση Μ., «Οι πολεμικές συρράξεις στη Συρία και ο «χάρτης» της Μέσης Ανατολής», στο: *Η Διεθνής Ασφάλεια Στον Μεταψυχροπολεμικό Κόσμο*, Αθήνα 2014

Νταβούτογλου Α., *Εναλλακτικές κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία*, Αθήνα 2011

Παπαθανασόπουλος Σ., *Τα μέσα επικοινωνίας στον 21ο αιώνα*, Αθήνα 2011

Παπασωτηρίου Χ., *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική: 1945-2002*, Αθήνα 2002

Τσιρκινίδης Χ., *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, της Θράκης και της Μ. Ασίας μέσα από τα γαλλικά αρχεία*, Αθήνα 2016

Τσιρκινίδης Χ., *Το κόκκινο ποτάμι, Η τραγωδία του ελληνισμού της Ανατολής 1908-1923*, Αθήνα 2006

Φωτιάδης Κ., *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Αθήνα 2004

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757- 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001 (Εκδ. Πολεμικού Μουσείου)

Ξενόγλωσση

Aboona H., *Assyrians, Kurds, and Ottomans: Intercommunal Relations on the Periphery of the Ottoman Empire*, Amherst 2008

Adjemian B. & Nichanian M., Repenser les « massacres hamidiens »: la question du précédent, στο: *Etudes arméniennes contemporaines*, τχ. 10 (2018)

Agtzidis V., Zournatzidis N., & Kalpidou L., *Music of Pontos*, Athens 2003

Ali M. H., “The identity controversy of religious minorities in Iraq: the crystallization of the Yazidi identity after 2003”, στο: *British Journal of Middle Eastern Studies*, τχ. 21 (2019)

Amnesty International, *Ethnic Cleansing on a Historic Scale: Islamic State’s Systematic Targeting of Minorities in Iraq*, London 2014

Andreopoulos G. J., *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994

Asatrian G. & Arakelova V., *The Religion of the Peacock Angel, The Yezidis and their Spiritual World*, New York 2014

Ashour O., “Lions Tamed? An Inquiry into the Causes of De-Radicalization of Armed Islamist Movements: The Case of the Egyptian Islamic Group”, στο: *Middle East Journal*, τχ. 61 (2007)

Ashour O., “Post-Jihadism: Libya and the Global Transformations of Armed Islamist Movements”, στο: *Terrorism and Political Violence*, τχ. 23 (2011)

Augustinos G., *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Ohio 1992

Ayoob M., *The Many Faces of Political Islam: Religion and Politics in the Muslim World*, U.S.A. 2008

Bale J., “Denying the Link between Islamist Ideology and Jihadist Terrorism: ‘Political Correctness’ and the Undermining of Counterterrorism”, στο: *Perspectives on Terrorism*, τχ. 7 (2013)

Barr J., *A Line in the Sand: Britain, France and the struggle that shaped the Middle East*, New York 2012

Bartu P., “Wrestling with the integrity of a nation: the disputed boundaries in Iraq”, στο: *International Affairs* 86, τχ. 6 (2010)

Bauer Y., “The impact of the Holocaust,” στο: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, τχ. 548 (1996)

- Behrens P., “Genocide and the Question of Motives”, στο: *Journal of International Criminal Justice*, τχ. 10 (2012)
- Bergen P., *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden*, New York 2001
- Bergen P., *The Rise and Fall of Osama bin Laden*, New York 2021
- Blank L. R. & Noone G. P., *International Law and Armed Conflict: Fundamental Principles and Contemporary Challenges in the Law of War*, New York 2019
- Borthwick F., “Olfaction and taste: Invasive odours and disappearing objects”, στο: *The Australian Journal of Anthropology*, τχ. 11 (2000)
- Brachman J., *Global Jihadism: Theory and Practice*, London 2008
- Bryer A. & Winfield D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington D.C. 1985
- Bunzel C., *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State*, Washington 2015
- Byman D., *Al Qaeda, The Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know*, Oxford 2015
- Casey E.S., “Public memory in place and time”, στο: *Framing Public Memory*, Tuscaloosa 2004
- Cetorelli V., Sasson I., Shabila N., Burnham G., “Mortality and kidnapping estimates for the Yazidi population in the area of Mount Sinjar, Iraq, in August 2014: A retrospective household survey”, στο: *PLOS Medicine*, τχ. 14 (2017)
- Chalk F. & Jonassohn K., *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven 1990
- Chang I., *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, New York 1997
- Charny I. W., “Toward a generic definition of genocide”, στο: *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994
- Cheterian V., “ISIS and the Killing Fields of the Middle East”, στο: *Survival* 57, τχ. 2 (2015)
- Cheterian V., *Open Wounds, Armenians, Turks, and a Century of Genocide*, New York 2015
- Churchill W., *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*, San Francisco 1997

Clark B., *Twice a Stranger: The Mass Expulsions that Forged Modern Greece and Turkey*, Cambridge 2006

Clogg R., “The Greek Diaspora: the Historical Context”, στο: *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, London 1999

Connellan M. M. & Fröhlich C., *A Gendered Lens for Genocide Prevention*, Berlin 2017

Van Zoonen D., Wirya K., *Yazidis: Perceptions of Reconciliation and Conflict*, Erbil 2017

Das V. & Kleinman A., “Introduction” στο: *Remaking a World: Violence, Social Suffering, and Recovery*, London 2001

Desbois F. P. & Costel N., *The Terrorist Factory: ISIS, the Yazidi Genocide, and Exporting Terror*, Washington 2018

DesForges A., *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, New York 1999

Erlich H., *Ethiopia and The Challenge of Independence*, Boulder 1986

Esposito J., *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, Oxford 2002

Fein H., *Genocide: A Sociological Perspective*, London 1993

Finkelstein N. G., *The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, London 2000

Fletcher M., *"Unique in Its Ferociousness": The Yazidi Genocide and the Role of Amnesty International and Human Rights Watch*, London 2017

Forbes Fr., “A Visit to the Sinjar Hills in 1838, with Some Account of the Sect of Yezidis, and of Various Places in the Mesopotamian Desert, between the Rivers Tigris and Khabur”, στο: *Journal of the Royal Geographical Society of London*, τχ. 9(1839)

Fuccaro N., “Communalism and the state in Iraq: The Yazidi Kurds, c. 1869–1940”, στο: *Middle East Studies* 32, τχ. 2 (1999)

Fuccaro N., *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London 1999

Gasiorowski M. J., “The 1953 coup d’etat in Iran”, στο: *International Journal of Middle East Studies*, τχ. 19 (1987)

Giannouli D., “Greeks or "strangers at home": The experience of Ottoman Greek refugees during their exodus to Greece, 1992-1923”, στο: *Journal of Modern Greek Studies*, τχ. 13 (1995)

Goldhagen D. J., *Hitler’s Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York 1996

Grover S. C., *The Persecution of Children as a Crime Against Humanity*, London 2021

Gunaratna R., Oreg A., *The Global Jihad Movement*, London 2015

Habeck M., *Οι Μαχητές του Θεού*, Αθήνα 2008

Hassen S. H., *Investigating Sexual and Gender-Based Violence as a Weapon of War and a Tool of Genocide Against Indigenous Yazidi Women and Girls by ISIS in Iraq*, Oregon 2016

Hegghammer T., “Global Jihadism after the Iraq War”, στο: *Middle East Journal*, τχ. 60, (2006)

Heinsohn H., “What makes the Holocaust a uniquely unique genocide?”, στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 2 (2000)

Hellmich C. & Behnke A., *Knowing al-Qaeda: The Epistemology of Terrorism*, London 2012

Hess A. C., “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525”, στο: *The American Historical Review*, τχ. 75 (1970)

Hochschild A., *King Leopold’s Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*, Boston 1998

Hovannisian R. G., *Remembrance and Denial: The Case of the Armenian Genocide*, Detroit 1999

Human Rights Council, “*They came to destroy*”: *ISIS Crimes Against the Yazidis*, London 2016

Huttenbach H. R., “From the editor: apologia rationalis”, στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 1 (1999)

Jacquard R., *In the Name of Osama Bin Laden: Global Terrorism & the Bin Laden Brotherhood*, London 2002

Jenkins B. M., *Unconquerable Nation: Knowing Our Enemy, Strengthening Ourselves*, Santa Monica 2002

Johnson M. & Rittner C., *Circles of Hell: Jewish and non-Jewish victims of the Nazis*, New York 1996

Jonassohn K. & Bjornson K. S., *Genocide and Gross Human Rights Violations: In Comparative Perspective*, New Brunswick 1998

Katz S. T., “The uniqueness of the Holocaust: the historical dimension,” στο: *Is the Holocaust Unique? Perspectives on Comparative Genocide*, Boulder 1998

Keddie N. R., “The Revolt of Islam, 1700 to 1993: Comparative Considerations and Relations to Imperialism”, στο: *Comparative Studies in Society and History*, τχ. 36 (1994)

Kielsgard M. D., *Responding to Modern Genocide: At the Confluence of Law and Politics*, New York 2015

Kokkinos D., “The Greek state's overview of the Pontian issue”, στο: *Journal of Refugee Studies*, τχ. 4 (1991)

Kontogiorgi E., *Population Exchange in Greek Macedonia*, Oxford 2006

Kramer M., “Coming to Terms: Fundamentalists or Islamists?”, στο: *Middle East Quarterly*, τχ. 10 (2003)

Kravva V., “Food as a vehicle for remembering: The case of the Thessalonikan Jews”, στο: *Food and the Memory: Proceedings of the Oxford Symposium on Food and Cookery*, Devon 2000

Kuper L., “Theoretical issues relating to genocide: uses and abuses,” στο: *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia 1994

Lahoud N., “The Neglected Sex: The Jihadis’ Exclusion of Women from Jihad”, στο: *Terrorism and political violence*, τχ. 5 (2014)

Lerner R. M., *Final Solutions: Biology, Prejudice, and Genocide*, University Park 1992

Mann M., “Were the perpetrators of genocide ‘ordinary men’ or ‘real Nazis’? Results from fifteen hundred biographies,” στο: *Holocaust and Genocide Studies*, τχ. 14 (2000)

McCoy E. L. & Perl L., *Genocide: When Is Intervention Necessary?* New York 2020

Miller W., *Trebizond: The Last Greek Empire*, Society for Promoting Christian Knowledge, London 1926

Mohammed K., “The Message and Methods of Boko Haram”, στο: *Boko Haram Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria*, Nigeria 2014

Moodrick-Even H., Boms N. T. & Ashraph S., *The Syrian War: Between Justice and Political Reality*, Cambridge 2020

Moses A. D., “An antipodean genocide? The origins of the genocidal moment in the colonization of Australia”, στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 2 (2000)

Moshman D., *Adolescent Psychological Development: Rationality, Morality, and Identity*, Mahwah 1999

Naimark N.M., *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-century Europe*, Massachusetts and London 2001

- Napoleoni L., *Ο Ισλαμιστικός Φοίνικας*, Αθήνα 2015
- Odello M. & Łubiński P., *The Concept of Genocide in International Criminal Law: Developments after Lemkin*, New York 2020
- Pentzopoulos D., *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*, London 2002
- Peters R., *Islam and Colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History*, The Hague 1984
- Petrie J., *The secular word HOLOCAUST: scholarly myths, history, and 20th century*, New York 2000
- Petrovich M.B., “Religion and ethnicity in eastern Europe”, στο: *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*, Oxford 1980
- Riedel B., *The Search for Al Qaeda: Its Leadership, Ideology, and Future*, Washington 2008
- Rosser R., *Cognitive Development*, Boston 1994
- Salamone S.D., *In the Shadow of the Holy Mountain: The Genesis of a Rural Greek Community and its Refugee Heritage*, New York 1987
- Scherrer C. P., “Towards a theory of modern genocide. Comparative genocide research: definitions, criteria, typologies, cases, key elements, patterns and voids”, στο: *Journal of Genocide Research*, τχ. 1 (1999)
- Schmermund E., *ISIS and the Yazidi Genocide in Iraq*, New York 2018
- Shields S. D., “Regional Trade and 19th-Century Mosul: Revising the Role of Europe in the Middle East Economy”, στο: *International Journal of Middle East Studies* 23, τχ. 1 (1991)
- Solomon S., Greenberg J. & Pyszczynski T., “Pride and prejudice: fear of death and social behavior,” στο: *Current Directions in Psychological Science*, τχ. 9 (2000)
- Stannard D. E., “Uniqueness as denial: the politics of genocide scholarship,” στο: *Is the Holocaust Unique? Perspectives on Comparative Genocide*, Boulder 1998
- Stanovich K. E., *Who is Rational? Studies of Individual Differences in Reasoning*, Mahwah 1999
- Stephens E. C., Brown J. E. & Rubin J. E., *Learning about ... the Holocaust: Literature and Other Resources for Young People*, North Haven 1995
- Ternon Y., “Freedom and responsibility of the historian: the Lewis affair”, στο: *Remembrance and Denial: The Case of the Armenian genocide*, Detroit 1999

Thurston A., ‘The Disease is Unbelief’: Boko Haram’s Religious and Political Worldview”, στο: *Brookings Institution*, τχ. 22 (2016)

Tichy L. & Eichler J., “Terrorist Attacks on the Energy Sector: The Case of Al Qaeda and the Islamic State”, στο: *Studies in Conflict & Terrorism*, τχ. 41 (2017)

Totten S. & Theriault H., *The United Nations Genocide Convention: An Introduction*, London 2020

Totten S., *Teaching about Genocide: Advice and Suggestions from Professors, High School Teachers, and Staff Developers*, U.K. 2020

Toynbee A., *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915–16*, London 1916

Valentino B., *Final Solutions: Mass Killing and genocide in the 20th century*, Ithaca & New York 2005

Vryonis S., *Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley 1971

Wagemakers J., A purist Jihadi-Salafi: the ideology of Abu Muhammad al-Maqdisi, στο: *British Journal of Middle Eastern Studies*, τχ. 36 (2009)

Weiss T. G. & Connelly N., “Protecting Cultural Heritage in War Zones”, στο: *Third World Quarterly* 40, τχ. 1 (2019)

Wiktorowicz Q., “Anatomy of the Salafi movement”, στο: *Studies in Conflict & Terrorism*, τχ.29 (2006)

Williams P. L., *Al Qaeda: Brotherhood of Terror*, New York 2002

Willis J. R., “Jihād fi Sabīl Allāh—its Doctrinal Basis in Islam and some Aspects of its Evolution in Nineteenth-Century West Africa”, στο: *The Journal of African History*, τχ. 8 (1967)

Wright L., *The Terror Years: From al-Qaeda to the Islamic State*, New York 2016

Zubir Y.E., Dris-Alt-Hamadouche L., *Global Security Watch-The Maghreb: Algeria, Libya, Morocco, and Tunisia*, Praeger 2013

Περίληψη

Η γενοκτονία των Ποντίων ορίζεται ως η συστηματική εκκαθάριση των Χριστιανών από την ιστορική πατρίδα τους, τον Πόντο. Η οθωμανική τακτική βασιζόταν σε σφαγές, αναγκαστικές μετακινήσεις, και καταστροφή χριστιανικών ορθοδόξων πολιτιστικών μνημείων. Υποκινήθηκε από τους Νεότουρκους και την πολιτική που ακολούθησαν το διάστημα 1914-1923. Το Ισλαμικό Κράτος σχεδίασε την γενοκτονία της φυλής των Γεζίντι στην περιοχή Σιντζάρ, στο βόρειο Ιράκ, το 2014. Σε χιλιάδες γυναικόπαιδα επιβλήθηκε σεξουαλική δουλεία από το ISIS, ενώ πολλοί άντρες της κοινότητάς τους δολοφονήθηκαν εν ψυχρώ.